

KÉZAI SIMON VÉDELMEBEN

Sebestyén László vitairata

"Ezen munka csak kévékbe kötözése a böngészett kalászkodnak."
(Ipolyi Arnold)

Népiünk eredetét kereső-kutató, perlekedő hangra szorult írást kap kezébe az olvasó.

Kiváltó előzménye: a magyar törtéírárás új eredményeit egy idei nemzetközi törtéíész-kongresszuson képviselő hazai tanulmány. Szerzője a magyar régmúlt egyik legbecsesebbnek bizonyult krónikáját, Kézai Simon Gestta Hungarorumát fantasztikus koholmánynak, Kézait magát félművelt fantasztának nevezi.

Mégha igaza volna is, meglepően súlyosak, e kifelé is szánt jelzői. Engem mindenesetre felzaklattak, s előbb kételkedésre, majd végül is arra indítottak, hogy a szerző e véleményének helytállóságát ellenőrizzem. Amit vizsgálódásom során tapasztaltam, azt szedi szerbe-számba ez a kis írás.

-Tartozom megmondani, hogy kidolgozottságában saját igényemet sem elégíti ki munkám. Mégis be kellett érnem hamari és valójában hevenyészett összeállításával, mert elébe igyekeztem vágni - legalább időben - a vitára készítő tanulmány külföldi szereplésének.

Nélkülozi például írásom az önálló forráskutatást és elemzést. Ezen a hiányosságán az én szememben még az sem enyhíthet kellően, hogy az ellenbizonyítékul citált - nagyrészt kézikönyv számba menő magyar anyagban fellelhető - kiváló kutatói vélemények a megbízható forráselemzést már alapjukban hordozzák. Mivel pedig csak megerősödött bennem a törtéíész-munka iránti tisztelet, azért mégis szívesebben építettem volna a saját kutatásom bizonyítékaira. A külömb biztosságérzet miatt, ez még hasznos is lett volna, jöllehet eleve sem vállalkoztam többre, mint az eddig napvilágot látott, főként magyar véleményeknek a szembesítésére.

Hogy az általam idézett forráshelyeket nem lapszám szerint adtam meg, ez kétségtelenül érinti munkám - szerényen szólva is - tudományos értékét, s ha nem is elfogadható mentség, de oka az a pusztá tény, hogy anyaggyűjtésem kezdetén még csupán csak vitacikkre gondoltam s emiatt hagytam el a lapszamos hivatkozásokat; utólagos visszakereséstük viszont - időbeli lehetetlenülésből is - már elvégezhetetlen feladattá vált.

A törtéínelmi események és adatok olykor iskolás szintű közlése miatt

eleve számolnom kellett a szakemberek várható "ásításával" is. Mégis, mivel ennek az anyagnak a nagy része, vagy nem lelhető fel a hazai tankönyvekben, vagy magyarázatuk szembeszökően eltérő, inkább - és első sorban a magyar olvasók tájékoztatására kellett tekintettel lennem.

A fejezetek élére tett - talán szokatlanul is ható - sok idézetnek szintén ez a tájékoztató hevület a magyarázata. De csak részben ez, mert velük még az a határozott célom is volt, hogy a kapcsolódó résztema vitanyagának leginkább kiélezett pontjaira általuk, mintegy sűrítetten felhívassam a figyelmet. Sőt, hogy ezekkel az idézetekkel az olvasót szinte még fel is készítve a fejezetben várható polémiaira, eleve gondolkodásra készítsem. Az idézetek tehát nem öncélú, széplelkes diszitmények, hanem az anyagnak uralkodóan szerves részei. Fontos rendeltetésük a hazai magyar őstörténeti felfogások rendkívüli ellentétességének kifejező és kiemelt tükröztetése.

Írásom vitairat!

Műfaji törvényeinek a szellemében sem kerülhettem el benne a szókimondón cáfoló, sőt olykor a csipős hangot sem, minden olyan esetben, amikor a kiméletlenül megtámadott, valósággal hitelvesztetté tett, és a válasszadásra már képtelen Kézai Simon védelmében, de a nemzeti történetírás sok évszázados hagyományainak a szolgálatában is, erre reáakényszerültem.

„A még teljesen ki nem irtott hun tudat”

"Attila kevés esztendeig világ egyik végéről a másikig győzemesen jára, sok nemzeteket elronta, magának s nemzetének Pannóniában királyságot épít, aki mai napig is nagyon".
(Zrínyi Miklós: Mátyás király életéről)

Ó, más magyar kar mennyköve villogott
Attila véres harcai közt, midőn
A félvilággal szembeszállott
Nemzeteket tapodó haragja.
(Bercsenyi Dániel: A magyarokhoz)

Általad nyert szép hazát
Bendeguznak vére;
(Kölcsey Ferenc: Himnusz)

"... a hun nevet, amely a bizánci történeti irodalomban egészen a XV. századig él, mindig csak olyan népekre alkalmazták, amelyekről más források és bizonyítékok alapján tudjuk, hogy a hun-török népek ethnikai vagy politikai közösségébe tartoztak". (Moravcsik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai, Bp. 1934.)

"Ujabbkori tudósaink egy része szerint a magyarságnak semmi köze sincs a hunokhoz, a hun-magyar rokonság gondolata tudós kitalálás. A kérdés még legújabbban sem jutott nyugvópontra. Még tudós körünkben is megvan a szakadás: az egyik része tudni sem akar a hun-magyar kapcsolatról, a másik ragaszkodik hozzá". (Németh Gyula: Attila és hunjai, Bp. 1940.)

"A magyar honfoglalás nagy adatait - annak két szakaszát, az avarok népi összetételét - a legutóbbi évtizedek tárták elénk tüzetes vizsgálatra. Árpád törzsének feltételezett hun rokonsági fonala komoly állításként a két háború közt hangzott el, mindmáig komoly cáfolat, tudós fényderítés nélkül. E terület hangneme változatlanul mégis a fölényé, a lefitymálásé". (Illyés Gyula: Gyors jegyzetek, Tiszatáj, 1974. 8.sz.)

A magyar őstörténetírás százados időkre meg-megszakadó fonalu tudomány. Aligha tulzás azt állítani, hogy pusztá felvázolása is, a mindig ujrakezdések nagy buzgalmu kísérleteinek számított.

Az eltérő forrásadatok, a más népek íróinak gyakran tendenciózus megítélései, a saját, régmúltban írott anyagaink szűkössége, avagy éppen a hiánya, de meg krónikáink hazai magyarázatainak, értelmezéseinek, akár a szembenállásig való ellentétessége miatt is, az eligazodás bizony önmagában sem könnyű feladat.

Még a már történelmileg jól belátható Árpád-korra nézve is csak ott tartunk például ma még, hogy a már bizonyosság erejével ható adatok birtokában sem döntöttünk egyértelműen olyan alapvető dolgokban, mint a nyelv- és néprokonság, vagy éppen azonosság. Egymást kizáró igenek és nemek között kényszerülünk ezért választani, ha döntés elé kerülünk. Azonos és nem azonos megítélésében ugyanis végezetül nem lehetséges két igazság, legfeljebb az a kiut, hogy legalább hasonló, vagy ilyen is, és olyan is.

A téma tudománytörténeti ismeretében az látszik célszerűnek, ha a tárgyának bizonyuló adatok fényében a különböző történelmi, politikai, vallási korszakokhoz tapadó és világnézetes fogantatásu szemléleti torzításokat leválasztjuk, s a mögöttük legtöbbször rejtve maradt tényanyagot, így a magyar honfoglalás és az azt megelőző őstörténeti jellegű korszakok lehetséges valóságát és mibenlétét felszínre segítjük.

Az ilyen munka vélemény-egyezősége való törekvés is egyben. Ilyenként erkölcsi igényt is támaszthat minden olyan szándékkal szemben, amely továbbra is a tarthatatlanul ellentétes valamely egyik irányzat képviselőiben kíván megmaradni, avagy éppen úgy hajszolja tul és tünteti fel véglegesnek képviselt irányzatát, hogy közben nincs még tekintettel sem a másokra.

Különösen érvényesnek kell éreznünk ezt a követelményt az olyan történeti munkákkal szemben, amelyeknek egyenes szándéka a külföld tájékoztatása. Függetlenül az iratlan és írott szabálytól, hogy a tudós igaza nem az ellenvélemény elhallgatásában, de megcáfolásában és meghaladásában válik bizonyítottá, őstörténeti, néptörténeti munkában még az a felelősség is nehezedik bármely nép hazai kutatójára, hogy voltaképpen valamiféle historiai eredetokmányt állít ki népéről.

A külföldi történész ugyanis, az ilyen népi, nemzeti "magánügyben" felmentve érezheti magát a polemizálástól, de még az önálló kutatástól is, elvégre ők mondják, maguk, az illető nép tudósai, amit állítanak; legfeljebb saját kutatásának egy mellékágánál, valamely hiányzó vagy ellentétes részletismeret mozaikjánál botolhat bele a szerinte nem helytálló véleménybe, s kényszerülhet utánajárni. Egészében azonban minden ország történelméből az illető hazai kutatók eredményeit tartja elégségesnek a saját ismeretrendszerébe való beillesztésre.

A hazai történelem feltárása és megírása tehát emiatt is elsőrenden minden ország saját belső közügye, és semmiképpen sem egy-egy történészenek a magánpassziója.

Ez nem jelenti a történész kezének megkötését, a tévedéshez is, az ujat mondáshoz is megvan emellett az elemi joga.

A hazai történelem alapvető, nagy dolgaiban azonban a közösség tudós szolgája lehet csupán. Mert gyanut is kelt, még állításainak hitelességével szemben is, ha munkájában sem népének egyetemes historiai érdeke, sem a feladat megkívánta higgadt tudósi hangnem, vagy a népe történelméről írás tisztessége nem érződik az elvárható mértékben.

E hangosan gondolkodásnak is felfogható töprengésemet egy Szűcs Jenő nevű történészünk Kézai tanulmánya (1) váltotta ki belőlem.

Magam elé kellett képzelnem azt a tengeren tuli történész-kongresszust, amelyre írása kimegy, éppenséggel ott előadásként is elhangzik.

El kellett gondolkoznom azon, hogy a külföldi történészek nagy része azt bizonyosan nem tudja, Szűcs Jenő tanulmányából meg éppen utalásszerűen sem szerezhet róla tudomást, hogy a hun-magyar kapcsolatnak - amelyről e szerző tanulmánya főként szól - igen nagy a vitairódalma nálunk, s e vita végére még senki sem tette le a megnyugtató pontot. Azt ugyanis nem tekinthetjük a vita eldöntésének, ha - mint korunkban - ugyanazon történésznemzedéken belüli, éppenséggel katedra-szomszédságban levő szakemberek, ugyszólván egymásnak adva a szót, s egymásra hivatkozva, eldöntött kérdésről beszélnek. Még akkor sem tehetnék ezt a jelenben, ha a távoli jövő történései majd igazolniák álláspontjukat, - amit különben ebben a kérdésben én egyáltalán nem tartok valószínűnek.

Arról még kevésbé tudhatnak a külföldiek, hogy a szerző a mai hazai történetírásban nem őstörténész, hanem a középkor kutatója. Ez utóbiként egy nálunk, a 60-as évek eleje óta kibontakozó, a korszerű nemzetfelfogás kialakításán buzgólkodó iskola egyik képviselője. Ilyenként a mai történészek egyike-másika által vallott magyar eredetteóriát ő ugyszólván készen átveszi és a maga eszmetörténeti szemléletével legfeljebb színezi. E tanulmányában pedig ezt az eredetteóriát egyáltalán nem tetszőelvi harsánysággal és a külföldnek finomkodó tudományoskodással "igen olcsón" bocsátja áruba.

A készen kapottságra utal a műhelytanulmány jegyzete: "Hogy az első "könyv" vagy "krónika", a hantörténet, egészében konstrukció, tehát még alapelemeiben sem nyulik vissza valóságos ősi történeti hagyományra, az irodalomban évtizedek óta eldöntöttek tekinthető. /Erre nézve összefoglalóan Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet; Bp. 1948./"

A lényegi hozzászólás előtt látnunk kell Szűcs Jenő eszmetörténeti szemléletét. Erről én - ami napjaink gondjait illeti - végsősoron csak jót mondhatok. A Kézairól szóló írását követően megjelent Nemzet és történelem (2) című gyűjteményes tanulmánykötete kellemes meglepetés volt számomra. Jól felkészült, felelős, lelkiismeretes ember keresi benne az egymás történelmi szomszédságában élő középeurópai népek különféle és különböző történelmeiben a kapcsolódásra és egyetértésre alkalmas, vagy azzá tehető pontokat. Az ellentétes nacionalizmusok, s általában a nacionalizmus politikai zavarainak legfőbb hatékony gyógymódját a környezeti viszonyok megjavításában látja, s a politikai gyakorlat segítőtársaként a történetírást kínálja fel kiegészítő gyógymódu. Szemléletmást immáron személyesen vállalt programként. Rokonszenves törekvése: a frontvonalas, szubjektivistá történelemírást tudománnyá kívánja tenni, ennek legfőbb feltetele, a "közös nevezők", az egységes fogalmi rendszer megteremtése általa.

Az ilyen elhatározás természetesen akkor példászerű, erkölcsi hitelű, ha meghirdetője a maga háza táján kezdi el a rendtevést. Mindezt a szemléletbeli torzulások és meglevő érzelmi görcsök feloldási szándékával Szűcs miveli is. Hangtűtéséből és jelzőiből látszik, nem ismeretlen számára Bibó Istvánnak e tárgyban írott uttörő munkája, a Kelet-európai kisállamok nyomorúsága című írása, bár hivatkozásaiban - amelyek különben igen gazdag anyaguak - nem utal rá.

Etikus és közéleti bátorságu, ahogy kijelenti: a tudomány nem ismer kényes kérdéseket. - A természettudományok ezen valóban rég tul vannak. - A nemzetünkkel és a szomszédokkal kapcsolatos história-magyarázatok ugynevezett kényesként kezelt kérdéseinek feloldására irányuló törekvésében eszmetársának érezhet Szűcs Jenő. E munka vállalása szerintem is korszerű és időszertű lett. Feltétlenül pozitív program. Hogyanján persze sok mulik.

Áttérve most már a Kézai tanulmányra, s vele összefüggésben az ugynevezett magyar őstörténetre, e téren sajnos már szükségtelenül homályt támasztónak, s emiatt időszertűlennak, korszerűtlennak is érzem Szűcs Jenő munkásságát. Mitosztaletitási buzgalmában hydra-fejekként nőnek ki tolla alól új mitoszok. S milyenek? Lényegük szerint nem is újak, már feltálla és ki is cifrázza őket a XVIII-XIX. századi nyugat-európai történettudomány. A bennünket főként illető és sujtó részletekben pedig, rendszerint szabadságharcaink /Rákóczi, Kossuth/ leveretése után, a ve-

lünk szemben ellenséges Habsburg-barát történészek munkássága.

A szerző szemléletét már kiindulásában helytelennek vélem. Lássuk, miért?

A XIII. század végén gondol reábukkanni un, torzult történelmi és nemzettudatunk előzményeire. Innen is kiindulva akarja tehát az ő görcs - feloldó, tudattisztító munkáját megkezdeni. Felismerni véli, hogy a középkori nemzeti öntudat a modern nacionalizmus bázisa. Tényei: "a nemzetiség, a politikai lojalitás és a politikai közösség kategóriája bizonyos értelemben már a XIII-XIV. században Európa szerte fuzionált egy társadalmi csoport társadalmi-politikai öntudatában és emóciójában." E nemzeti öntudat - nemesi osztálytudat - eszmei magvetőjét, "találékony ideológusát" pedig Kézaiiban látja nálunk. Tudós jegyzőnk e vétkéért a tanulmányban százalmas vádlottá válik s immáron egy nemzetközi gyülekezet elé is idézve, a nacionalizmusban fogant eredendő bűnünkben, XIII. századi koronatanuként, de egy XX. századi történész-ügyész érveivel, önmagát s benne mai magunkat is ostorozza.

A szerző egyik legfőbb kifogása a mai hamis nemzettudatuakkal szemben, hogy a magyar középkor megítélésében XX. századi szemléletüket vetítik vissza. Ezt az anakronisztikus szemléletet viszont maga éppen nem kerüli el.

Nézzük csak: az un. "területi-politikai integritás érzelmi indokainak" felsorolásában ilyen meghökkentő gondolatot találunk: "A még teljesen ki nem irtott hun-tudat". Majd meglátjuk miért akarja kiirtani, de miért program az, hogy ki kell irtani? Propagandista akarja ezt, vagy történész?

Vagy, ami az előbbivel - gondolatai áramlásában - összecseng: "A történelemnek nem szuverén kerete a nemzeti társadalom". Elvileg ez, a különféle történeti fejlődési utak tükrében, általában igaz. De egy ilyen, a mai teoretikusban kíváncsú vagy lehetséges, jövőt is vizionáló alapelv érdekében végigtapogatni multunk közösségi tudattartalmait olyan szándékkal, hogy mintegy történész-sebészkeént visszamenőleg is hatástalanítsuk az elképzeléseink szerint nem tetsző, a mára károsnak látszható elemeket, ez nemcsak anakronisztikus igény, de hagyománytalanító hebehurgyaság is.

Aztán: "Mindenekelőtt a nemzeti történetsszemlélet régi modelljeivel való szakítással kellene kezdeni az analízist nemzet és historikum viszonylatában." Ez a mondat elvileg ugyancsak elfogadható volna, ha valóságos és mai tudatbeli zűrzavarok megszüntetésének a program-formulája; ha viszont ez a törekvés, ez az eleve álláspont sugallta volna Szűcs Jenőnek azt, hogy a Kézai Gestáját egy nemzetközi szakforum számára "fantasztikus koholmány"-nak merészelje nevezni, bizony felvetődik a kérdés: érdemes-e ily szükségtelenül nagy árat fizetni nemzettudat-formálónak vélt munkásságáért.

Nagyon jól tudom, hogy a hunhagyomány és származástudat elvetése

napjainkban Györffy György munkásságához fűződik. E nagy tárgyi tudásu, kétségen kívül jelentékeny tudós azonban szükségesnek tartotta, krónikáinkat elemző könyve bevezetőjében kijelenteni: " az elért eredmények természetesen feltevés-jellegűek".

Hát, ami azt illeti, eléggé öklös, körmös bizonyosság lett a feltevésekből, s bár sohasem tudom meg, milyen százjazzal követhette nyomon Szűcs tanulmányában Györffy György a Kézai mester tervezett amerikai követjárásának e betűtövises utjait, azt megkockáztathatom, hogy ha valamely elmélet, feltevés a célszerűsítői és aprópénzre váltói kezén így megmutathatja nemzeti történetírásunkra lesújtó ítéletű fonákját, azzal illik, de éppen kötelesség is szembenézni.

A Szűcs-tanulmány négy fejezetre tagolódik:

A feltételek: Európa strukturális egysége;

A történelem új szemléleti alapkerete: a "nemzet";

A politikai teória új centrális eleme: a *communitas*;

A középkori szellem elváló utjai;

Az Európa strukturális egysége fejezet a legkevésbé kidolgozott rész, pedig itt módja lett volna a szerzőnek újat alkotni. Lényegében bevezető lett, szemlátomást csak megfejtve vele - feltehetően belépőként a San-Francisco-i témakeretbe - a hazai történész-programjába vágó és eredetileg is nyilván csak hazai belső használatra írott Kézai tanulmányt.

Nem akarok a kákán is csomót keresni, de nekem nem tetszenek a sűrűn és igen lényeges megjelölésként használt szinkron- és aszinkron fogalmak. Egyrészt, mert mint meghonosodott idegen szavaink, általában olyan hangulati tartalmuak is, amelyek az e kifejezéseket eredetileg kialakított nyelvben - még ha azok görög szavakból készültek is - ismeretlenek, s esetleg külszói hangulati elemekkel színeződve szintén több-vagy más értelművé is válhatnak.

Nemtetszésemben talán még annak is része lehet, hogy e szinkron-teóriája bizonyító példaként, amolyan mechanikusan és tünynél telítődő szellemi szivacsnak láttat bennünket a szerző. Egyebek sem vagyunk csak felvevők. Ilyenszerű kép azonban nem formálható akkori korszakunkról sem, ha mégis, ennek oka a teória gondolati szegénysége, merevsége és erőszakolt alkalmazása.

Arról a kézenfekvő felismerésről pedig már most szólnom kell: ha a Kézai-mű valóban fantasztikus koholmány volna, hun- és vezérkorinak állított, de igazában nyugati eredetű közjogi formák és jogi tények szándékosan elhallgatott, tudatos idecsempészése miatt - s Szűcs pórén szólva, ezt állítja -, akkor e mű éppen nem lehet bizonyító példa Európa akkori két felének szellemi közeledésére és hasonulására. A szándékos csalás és hamisítás csak fércművet szülhet, korszakokat ihlető és kifejező szellemiséggé, hovatovább ideológiává, egységesülést szolgáló kultúrává nem

válhat.

A szerző e jelzői által azt kívánja érzékeltetni, hogy például a később kereszténnyé váló és társadalmi tartalmaikban is hasonló középeurópai országok - az új barbárok népei - mikorra, vagy mikortól öltik azt a mindenféle társadalmi, politikai, művelődésbeli, hitbeli arculatot, amikortól már a kibontakozó Európa felismerhető strukturális egységébe tartozandónak tekinthetők, illetve hogy még mindig nem oly európaiak, mint az un. nyugati népek /aszinkronban vannak/.

Még megjegyzésként se menjünk most bele abba, hogy a XIII. században a németek körében még javában térítgettek, vagy, hogy az antik területen kívül nyugaton is akkor voltak az első városalapítások, amikor nálunk, a honfoglalás idején. Ám azt vessük közbe, hogy a népek, sokszor véres történelme korántsem valamiféle eszmetörténeti panoptikum, amelynek fórumán egy immanens világterv szerint hol előbb, hol megkésve jelennek meg az egyes népek, s ehhez képest aztán értéktelenszerűen "szinkronban" vagy "aszinkronban" levőnek tekinthetők ahhoz az egységhez, strukturához képest, amelybe így egy külső szemlélő szerint tartozni látszanak. Ezzel szemben sokkal inkább annak a valóságos, életteli képnek vagyunk a tanúi, hogy a népek, ha már lettek, továbbra is, és mindégig lenni akarnak, kialakult, megismert önmagukhoz képest, és korábban kitöltött terük arányaiban.

A eszmetörténeti magaslat, úgy látszik általában sincs hasznára a szerzőnek, ha a valóságos történelmet magyarázza (3) : a Kossuth-i szabadságharc sikertelenségét például abban látja: "még a magyar jobbság tömegét sem avatta a modern nemzet szerves és egyenrangú részévé."

Azt hiszem példátlan esetnek kell tekintenünk ezt az igaztalanul számonkérő hangot egy már léte szinte első óráiban fegyveresen megtámadott, de nagy szándékairól már a kezdetektől tettekkel bizonyosságot tevő, a kora forradalmi szintjén álló rendszerrel szemben.

Az ilyen ítélkezés, amellyel, hogy történetietlen és ismét csak anakronisztikus, konkrétan még azt a hamis látszatot is keltheti, mintha az itt érdekeltté vált két európai nagyhatalom hadserege csak úgy körülülte volna a magyar történelmi tribűnt, s aggódva figyelte volna, mily sikerrel birkóznak meg a szerző szerint esedékes európai szinkroneszmék a megátkozott hazai maradiság szellemeivel.

A jogalkotás történetiségében reálsan gondolkodó mai jogtudósainknak egészen más a feudális kötöttségeket megszüntetni akaró 48-as törvényhozásról a véleménye (4).

A nem egészen háromhetes törvényhozáson "kimondták a közteherviselést /1848:8. tc./, megszüntették az urbéri szolgáltatásokat, s az urbéri földeket átadták az azokat addig is művelő jobbágyság tulajdonába

/1848:9. tc./, az urbériség felszámolásával biztosították a parasztság legelő- és erdőhasználatát /1848:10.tc./, megszüntették az uriszéket /1848:11. tc./, eltörölték a papi tizedet /1848:13. tc./, s a mezőgazdasági hitel és a fejlődés gátját jelentő ősiséget /1848:15. tc./..." Készen volt a nem urbéres jellegű hűbéri maradványok megszüntetésének törvényjavaslat is, de az országgyűlési elfogadtatására már nem kerülhetett sor."

A kamarilla fegyveres támadására szabadságharcba kényszerített fiatal állam hadművelleti gondjai szorították háttérbe átmenetileg a törvényhozás és alkotmányfejlesztés további demokratizáló munkáját. A korszak törvényei azonban "töretlenül a polgári állam teljes felépítése irányába mutatnak."

Sajnos arra ugyancsak kényszerülünk felhívni a figyelmet, hogy a somásan kicsinyített és mégcsak meg sem említett e "csekély" vívmányokért - ne feledjük, ezek szervesen együtt születtek a független felelős kormányzattal - meg is kellett ám halni a csatatéren, a harcban megmaradt vezetőknek kötél járt értük, a fogságba került harcosoknak pedig sokszáz kilométeres gyalogmenetben kikényszerített évtizedes büntető szolgálat a gyűlölt Habsburg-birodalomnak a hazától távoli pontjain. - A kritikai szemlélet nem lehet soha azonos a nyegle fölényeskedéssel. -

Ami mármost a témánkba szorosabban vág, az un. szinkronba kerülés általában jelezheti egyrészt az egységesülési folyamat sikerét, de másrészt sorvadást, zuhanást, avagy éppen megsemmisülést is jelenthet egy-egy un. szinkronizálódó nép számára. Nem nehéz például felismerni, hogy a XIII. század végén azért kezdünk - többek között - európaibbak lenni - ahogyan ezt Szűcs Jenő láttatja -, mert a tatár hadjárat eltörte a nyugattal szemben is korábban még erőteljesebben érvényesülő, addig szuverén államiségünk gerincét, emiatt jobban ráutalódtunk nyugati szomszédainkra.

Ha jól belegondol az ember, e szinkron-teória nem is vezethetett más következtetésekre, minthogy őstörténetünket, hun kapcsolatunkat, még a hunokról való elemi elképzeléseinket is egyedül a nyugaton szedegette össze Kézai.

Azt a kérdést ezek után kár is feltenni, miért nem választotta a szerző például az Aranybullát XIII. századi európai szinkrontűnetként? Lengyel, cseh és angol összefüggésben ezt megtehetné volna. Ebből persze nem hozhatott volna ki oly európa-sznob, a hazai társadalmi, közjogi állapotoktól szerinte idegen és hamisított magyar eszmerendszert, mint a "koholmányt összegyűró" Kézaiból.

A tanulmány utolsó fejezete, a középkori szellem elváló utjai szintén nem igényel elemző hozzászólást, viszont a benne kifejeződő vallomásszerű szemlélet reá világít arra, mi is a sommás ítélete szerzőnek Kézairól és Gestájáról. Emiatt kell ezzel a bevezetőben foglalkoznom.

Arról van szó, hogy Szűcs Jenő levéltári nyomozásai, a Kézai Gesta-szövegének etimologizálása alapján, de korábbi hazai munkák feltételezése szerint is, Kézai mestert több európai követjárásban véli felfedezni. Így együtt gondolja - bár csupán feltételezésszerűen - egy dél-olasz uton a Magyarországi András mesterrel. Ez utóbbi XI. Lajos fiának, Péter Alençon-i grófnak a szolgálatába állt, követte új urát Franciaországba és 1272 körül megírta Anjou Károly hatalomra jutásának történetét. Kézai vele ellentétben hazatért, és egy évtized múltán megírta Budán a Gesta Hungarorumot.

Most lássuk a két mű megítélését.

Igy a szerző: "Nemcsak utjaik, műveik szelleme is elvált. Egyfelől Kézai fantasztikus történeti konstrukciója, amelyben még a dél-itáliai emlékek is a hun-magyar dicsőség színezését szolgálják, s amelynek teoretikus alaptónusában is minden külföldön felszedett anyagismeret is Hic et nunc a magyarországi társadalmi és politikai valóságra vetül ki. Másfelől: András mester Descriptioja, a maga kétségtelenül mind szerkezetileg, mind nyelviileg magasabb színvonalával, a kortörténet - forrásokra támaszkodó, alapjában megbízható előadásával, ugyanakkor az elbeszélő mód biblikus hangvételű univerzalizmusával és azzal is összhangban szenvedélyes guelf-pártosságával és ghibellin-gyűlöletével. A középkori szellem két elváló útja, az egyik, amely a kereszténység univerzalizmusán belül is már elsődlegesen saját nációja sajátos helyét keresi, s a másik, amely fenntartások nélkül simul be a "szupranacionális" gondolatvilágba."

Egészen megható! Hát érdemes ezek után egy élménnyel teli külföldi követjárásról ide hazajönni, ebbe a nációs szellemű Hunniába? - még kintjártunkban is csak ide gondolni, ideszolgálni?

Az idézett mondatoknál telt be bennem a pohár. Pedig vastagabb részek is vannak e helynél a Szűcs Jenő írásában. De itt éreztem meg igazán, hogy nem szabad a Kézai Simont cserbenhagyni, mert ez már nem személyi, de közösségi, elvi ügy. Mert Kézai lehet rosszabb író, mint a franciaországi Anjouk birodalmi eszméjének szolgálatára udvari írónak szegődött - ma azt mondanánk, még szellemében is disszidált - András mester, de hogy Kézai a mi históriánk írója, a mi eleink történelmi emlékezetének a megőrizője és reánk hagyakozója, ez őt a mi szemünkben az András mester fölé emeli. Semmiképpen sem alább szállítja, ahogyan ezt Szűcs Jenő gondolja, és ország-világ előtt hirdeti is.

Legyen ezek után tanunk a sok águ, sok szálú történetírás arra, hogy Kézai Simon mester, IV. vagy Kun László királyunk udvari jegyzője inkább nevezhető a kora színvonalán álló magyar historikusnak, mint "fantasztikus koholmányt összegyűró, félművelt fantasztá"-nak.

E bemutatás során nem szándékozunk új történelmet nyújtani. Nézete-
ket szembesítünk csupán. Idézőjelet a kiemelkedően fontos mondatok kap-
nak, mellettük több helyen is nem ártalljuk a szakemberek véleményét, akár
megjelölés nélkül is tomácsolni.

Kézai Simon: Gesta Hungarorum

"A Pannónia megvételeéről szóló hunmondákat nem a krónikás
gyártotta, hanem az avar és hun hagyományt szabadon elegyítő
hazai mondákból vette át és állította össze." (Sebástyén Gyula:
Az avar-székely kapcsolat emlékei, Bp. 1899.)

"A hun történetben az élő monda győzedelmeskedett az írott
források felett... a tudós átvétel és a monda között a határt
sokszor egyáltalán nem lehet megvonni. Sokszor még azt is ne-
héz eldönteni, hogy a hun história miért egyezik az írott kut-
fóval, mert ez a forrása? Vagy csak azért, mert az illető tör-
téneti eseményt a monda is feldolgozta?" ... "A monda nélkül
a hunhistóriára a magyar krónikában szükség nem lett volna, s
bizonyára nem is jutott volna senkinek sem eszébe, hogy a hu-
nok történetét a magyarokéval kapcsolatban megírja." (Domanovszky Sándor: Kézai Simon mester krónikája, Bp. 1906.)

"A szőnyi és budai helyi hagyomány beillesztésénél maga Kézai
is elárulja a helyi mondák eredeti körét: itt már ő is Attilát
szerepelteti." ... "Ihlete a hun-magyar rokonság tudata volt ...
a helyi hagyományok kézzelfogható emlékeikkel jobban szólottak
szívéhez és képzeletéhez, mint összes világtörténeti forrásai." (Eckhardt Sándor: A pannóniai hun-történet keletkezése, Bp. 1928.)

"... Nagy tévedés lenne ... azt a következtetést leszűrni, hogy
Kézai Simon mester fantasztikus hun történetében a kor európai
színterén mozgó teoretikusnak bizonyult. Tulajdonképpen eb-
ben a vonatkozásban is ugyanolyan találékony, ötletdus, de kis-
sé félművelt és fantaszta írónak mutatkozik, mint a hun történet
epikai képtelenségeinek összehordásában, amitől egyfajta zsenia-
litás mégsem tagadható meg ... " (Szűcs Jenő: Kézai-műhelyta-
nulmány, Századok, 1973. 3. 4. sz.)

A krónika vázlatos bemutatásakor szólni kell arról, hogy Kézai egyetlen középkori kézírata sem maradt korunkra, s a ma ismert Kézai csak rossz másolat.

Első ízben Kollár Ferenc Ádám, a bécsi császári könyvtár igazgatója értekezik róla, 1766-ban. Hozzá Zsámboki János történetírónk könyvtárával együtt jutott hártya-kódex formájában. Címét, Simonis de Keza Chronicum Hungaricum elegans opusculum, a Zsámboki könyvtár 1636-ban elhalt őre, Tegnagel adta.

Ezenkívül a XVIII. században volt még a krónikának egy hártyára írott kódexe, egyik Kosa Jenő ferencrendi szerzetes birtokában, másik a herceg Eszterházy család kismartoni könyvtárában. Mindkét példánynak csak másolata van ma már, közte az utóbbinak kettő, egyik Hevenesi Gábor másolata 1701-ből, a másik 1705-ből való s a múlt században a marosvásárhelyi Teleki könyvtárban őrizték.

A krónika első két kiadása a Kosa-féle kódexből, Horányi Elek gondozásában Bécsben jelent meg, 1782-ben, illetve még ugyanazon évben Budán. A harmadik, és az előzőknél szövegében jobb kiadást a Hevenesi által készített másolatból Podhadraczký József rendezte sajtó alá 1833-ban Budán.

A Kézai krónikájának magyar nyelven való első megjelentetője a magyar régmúlt eléggé nem becsülhető és tisztelhető nagy érdemű munkása, Szabó Károly volt (5). Egyéb munkáinak említését sem nélkülözhetjük a továbbiakban. Neki köszönhetjük tehát, hogy 577 esztendővel a megírás befejező évének feltételezett 1285. év után végre anyanyelvükön olvashatták azok is, akiknek már előbeszéde első mondatának tanúsága szerint is a krónika-író szánta: "Minthogy erősen szíveteken fekszik, hogy a magyarok tetteit ismerjétek, s azt én igazán tudom, gondoskodtam, hogy azon nemzet történeteit, melyek különb-különb-féle irományokban Olasz-, Francia- és Németországban szerkesztet vannak szórva, egy kötetbe szerkeszsem, nem követve Orosiust, ki Ottó császár kedvét keresve, kinek a magyarok különböző csatáiban sok zavart okoztak, könyveiben sok hamisat koholva azt állította, hogy a magyarok lator ördögöktől származtak." / Az Orosius személyét illető tévedésre ehelyt nem térek ki./

A további sorokból is az világlik ki, hogy lényegében a magyarul érző olvasóknak ír: "Ugyanő ott is eléggé túl ment az igazságon, a hol a magyarok harcainak csak szerencsétlen kimeneteleiről látszik emlékezni, a szerencséseket pedig hallgatással mellőzi, mi nyilván való gyűlöletét világo-

san mutatja. A valóságot akarván tehát követni, úgy szerencsétlen, mint szerencsés harcaikat beiktatom s meg fogom írni az említett nemzet eredetét, és hogy hol laktak, hány országot foglaltak, s hányszor változtatták lakhelyöket..."

Szabó Károly fordítása 1862-ben jelent meg Pesten. A krónika írásának idejét azért teszik 1282-85 közé, mert a hódtaí csata (1282) még említettik benne, a 85. évi tatárbetörés viszont már nem. (Megjegyzem: Szabó Károly a Kun Lászlóról és koráról írott könyvében a hódtaí csatát 1280-ban gondolja.)

A krónika maga négy főrészeire oszlik: így az Előbeszédre, ezt követi a négy fejezetből álló Első könyv (A hunok történetei eredetüktől Attila haláláig s birodalmuk felbomlásáig), majd a Második könyv (A magyarok története bejövételüktől 1282-ig), végezetül következik a Függelék. Ennek első fejezete a jövevény nemeseket sorolja fel, második fejezetében az udvarnokokról, várnépekről, várjobbágyokról, cselédekről, szabadosokról és rabszolgákról szól.

Kézai Gestájának hamar nagy híre lett. Különösen mert azt hitték, hogy minden krónikánk őse, eleje. Kikezdte a kritika is. Ennek okát Szűcs az epikus előadásmód felett álló modern történettudomány fölényében látja. Még ha csak epikus mű voltában nem állná a versenyt. Az a biblia is, mégis állja a versenyt, história őrzőként is. Máshonnan fu a szél. A Kézai műve s benne, vele együtt a hantörténet, a magyar hunhagyomány - mint látni fogjuk - sokkal inkább egy torzult nézetű, gyarmati szellemű Magyarország tudós nemzedékétől kellett elviselje a leszólást és gúnyt.

Ez a mű - a magyar nagyközönség számára több mint félévezredig ugyszólván az ismeretlenségben lappangott. Ki vitatta volna meg? De hol is lett volna egy ilyen vitának latinul tudó széles közvéleménye a hazában. "A XV. század végén az egész kereszténységben csak Magyarország ír egyedül latinul" - mondja Galeotto. A magyarázatot is hozzáfűzi: "mert a magyar nyelv nem könnyen írható, mivelhogy a pontozásnak legkisebb változtatása és különbsége megváltoztatja a kifejezés értelmét."

Szerencsére a protestáns bibliafordításokból fölényesen visszhangzott a cáfolat hamarosan.

Hanem ez a század s benne már a mi világunk is szolgál Kézai-meglepetéssel. Ez azonban - úgy gondolom - ezuttal a Szűcs Jenő gondja is lehet: Györffy György szerint a Kézai Gestát Ákos nembéli Ákos mester írta (6).

Ha nem is oly tündérléptű leleménnyel bizonyít, ahogyan ezt Szűcs Jenő teszi, hogy eszmetörténeti bizonyítása érdekében felnőtt korában végzeteti el Kézaival Pádovában az egyetemet /feltehetően azért itt mert az e korban Bolognában végzett 36 magyar diák fellelt névsorában nem talál-

ta a nevét), végigutaztatja vele követjárásban az olasz csizmát, aztán ki-mért utvonalon (mindkét utról rajzot is közöl) megjárhatja vele Franciaor-szághban azokat a helyeket, ahol rábukkanhat Kézai a szükséges kódexekre, helyi mende-mondákra, versekre, tudós vélekedésekre, amelyek mind-mind elengedhetetlenek ahhoz, hogy a Kézai hun története "eszmeszinkronban" lehessen a Szűcs nagy szellemeitől akkor már pezsgő Európával. Mondom, nem így Györffy, de igen hiteles logikával, szellemesen, takarékosan tömör, szép mondatokban.

Györffynek van is elődje ebben a vélekedésében. Ő különben is olyan történésznek látszik, aki ugyan szívós műhelymunkával valószínűs bravúros felfedezéseket ér el, főként a finom részletekben, de azért a biztosnak gondolt keretektől nem lép ki.

Abban, hogy eredetileg nem Kézai írta a hun történetet, az előd kívá-ló krónikaszerző, máig is valószínű a legjobb Kézai-ismerő. A neve Domanovszky Sándor (7). /Még korábban Toldy Ferenc: "Kézai műve csak kivonat."/

Domanovszky a következőt mondja: a hun história eredeti alakját nem Kézai tartotta fenn. Majd: Kézai előtt a krónika egy bővebb szövegezésének kellett lennie Egyszerűbb és rövidebb szöveget is ad, mint forrása, egyes helyeket kihagy, néha azért, mert felfogása szerint lehetetlenséget tartalmaznak. Néha önállóan bővit..... A közös ősforrást, mely mind Kézainak, mind a bővebb szövegnek forrásul szolgált, Kézai kétségtelenül nagyon megrövidítette, kivonatolta. A prologusnál, genézisnél, sőt Szkitia leírásánál is még szóról-szóra ír át, de már a hunhistóriánál látszik a tendencia, hogy rövidebb mondatszerkezettel fejezze ki azt, ami a másik szövegben kissé bővebben van meg. Amint a magyar históriához ér, a kivonat még soványabb lesz. Domanovszky következtetése végül is így hangzik: " az ősforrás közvetlenül Kézai kora előtt, V. István idejében zárult."

Ekkor pedig Ákos mester volt a királyi kancellárián. Szűcs Jenő találkoztatja is a két kancellistát V. István temetésekor Budán, át is adja Ákos mesterrel a maga irományát Kézainak, aki a megőrzövegyült Kun Erzsébet kíséretében van. Igen ám, de ha Kézaira a kész hun-történetet testálják rá, akkor mi lesz az ugyyszólván éves egyezésekre kitapogatott európai eszmeszinkronokkal? A kétféle megírás közti különbség legalább 11, de inkább 14 év. Mi végre hát a Kézai-életut szívós kinyomozása?

De nagyobb időbeli egyezési eltérések is vannak.

Györffy abból indul ki, hogy a hun-krónika írója közvetlenül ismerte Anonymus Gesta Hungarorumát. E vélekedésben szintén van történész-elődje: Otto Lorenz (1871) és Madzsar Imre. Györffy szerint a hun-magyar krónikát 1272 körül írták. /Az Anonymusé - úgy látja - 1200 körül íródott./ Főszempontja ezért nem is más a két mű egybevetésekor, mint az, hogy a hun-magyar krónikában mi az V. István-kori író /Ákos mester/ egyéni műve

és mi benne a korábbi Gestából való átvétel. Következtetése ezek után: " az előbbi nem is más, mint egy elején és végén kibővített Gesta Hungarorum / Anonymus-krónika/. Még továbbmenően kijelenti: "Anonymusnak nincsen olyan Attilára vonatkozó mondata, amely a hun történetben fel ne volna lelhető. Kézai Gestája közvetlen kivonata az 1272 körül írt hun-magyar krónikának."

A két felfogásban az időbeli eltérés tehát több hun vonatkozású tétel-nél - ha Anonymus krónikáját 1200 körül datáljuk - ez ideig 80 év.

A Szűcs Jenő Communitas-fejezetében kielemezett európai eredetű jog-történeti és jogfelfogási egyezésekhez képest a Györffy-álláspont még ki-békíthetetlenebb és időben áthidalhatatlanabb megállapításokat tartalmaz. Szerinte ugyanis az Anonymus-mű 53. fejezetéből való egyenes átvétel a Zsolt korabeli magyarok, Kézainál a hunoknak is tulajdonított rektor-/bi-ró/ és seregvezér-választási mód, vagyis mindazok a demokratikus jelle-gű politikai tények, amelyek XIII. századi és végi európai átvételének iga-zolására Szűcs könyvek légijóát felhánnya. Tanulmányának - bevallottan - egyetlen célja és értelme, éppen e bizonyítékok felsorakoztatása.

Mi hát ez, a mai magyar történeti álláspontot külföldön reprezentáló tanulmány, a szerző egyfajta "tudomány-szabadalma"? Valami ilyesmire lehet csak gondolni, mert ahogyan a hun-magyar kapcsolatról is egyetlen álláspontként nyilatkozik, Kézai szerzőségére sincs még utalásszerű kéte-lye sem.

A dolog tudománytörténeti pikantériája, hogy a hun-krónika Ákos mes-ter művének tulajdonítása Györffynek ugyanabban a könyvében található /Krónikánk és a magyar őstörténet/, amelyre Szűcs a hun-magyar kap-csolat elvetésében egyetlen bizonyítékként hivatkozik.

Megkönnyíti viszont dolgunkat, hogy e vagy - vagy értelmű felfogásbe-li ellentét máig is munkás életű kortárs-szerzők ügye, megvan hát a mód-juk s illetékességük is vitájuk tisztázására. Ami ebből e kis históriai né-zet-szembesítésben tanulságos, az Szűcs Jenő igen nagy magabiztossága, az eltérő magyar értelmezésekre való tekintetnélkülisége. Mindenesetre nem kell a gondunkat szaporítani, némák maradhatunk Kézai és Ákos mes-terek "plágiumperében", így minden továbbiakban egyedül Kézai szerző-ségében gondolkodunk.

Nem érintjük azt a ma is elevenen zajló, immáron másfélszáz éves vitát sem, hogy az Anonymus-műnek ki a valódi szerzője, s hogy e kró-nikás mű pontosan mikor íródott.

„A történelem új szemléleti alapkerete: a nemzet”

KÉZAI ÉS A BIBLIAI NÉPGENÉZIS

"Először Perzsiában keletkezett a magikai mesterség, ahová
ugyanis az óriás Nemrot a nyelvek összezavarodása után el-
ment volt." (Isidorus Hispalensis, De Asia XIV.3.)

"... Vissza kell térnünk Menroth óriásra, ki a nyelvek meg-
kezdődött összezavarodása után Eviláth földére méne, melyet
ez időben Persie tartományának neveznek, és ott nejétől, Eneth-
től két fiat nemze, Hunort tudniillik és Mogort, kiktől a hunok
vagy magyarok származtak." (Kézai)

Tűzét megrakoljuk, négy szögre rakoljuk
Egyik szögén ülnek szép öreg emberek,
Másik szögén ülnek szép öreg asszonyok,
Harmadikán ülnek szép ifju legények,
Negyedikén ülnek szép hajadon lányok.
(Jókai Mór közlése: Bálványosvár, pogány ének)

"A hantörténet írója babiloni pogány mítoszokból merített, mert
a biblia szerint Nemrot nem lehet Jáfet fia, pogány hagyomány-
ban azonban igenis az." (Krausz Sámuel: Nemzeti krónikáink
bibliai vonatkozásai, Ethnográfia, 1898.)

"A hámíta eredetet valló krónikáink tartották fenn az eredetibb
hun-magyar krónika szövegét." (Domanovszky Sándor, Kézai
Simon mester krónikája, Bp. 1906.)

E mű... "nem immanens irodalmi értéke, különösképpen pedig
nem történeti hitele révén jelentős. Paradox módon, ami benne
érték, annak éppen nincs semmi történeti hitele: nem egyéb,
mint leleményes és fantáziadus történeti fikció. A história az
író számára szuverénül formálható keret a teória szolgálatában."
(Szűcs Jenő: Kézai-tanulmány)

Lényegében ebbe a fejezetbe zsufolta össze szerzőnk a hun-magyar kapcsa-
latot elvető, kijelentésszerű érveit. - Külön tanulmányt érdemelne a Gesta
- ez elsőrendű kutfőnk - értékére súlyos ítéletű megállapítások közé be-
beszurt, történetileg esetleges és alárendelt jelentőségű saját szerzői fel-
ismerések iránt érdeklődést igénylő, s ezért kecsegtető, kecsegtető monda-
tok gondolati és pszichikai elemzése; az igyekezet módja: hogyan iparko-
dik fontossá tenni az eszmetörténeti vesszőparipájául választott művet,
miközben azt is be kell bizonyítani róla, hogy teljességgel értéktelen.

A szükséges történelmi egybevetések okából az látszott célszerűnek,
hogy a tanulmány e fejezetbeli őstörténeti vonatkozásait gondolati egysé-
gek szerint, s lehetőleg időrendben is témákra bontsuk, hogy így szem-
besíthessük a helyesnek vagy helyesebbnek vélt forrásadatokkal, ill. fel-
fogásokkal. E szerkesztési megoldás következtében a Gestának a Szűcs fel-
vetette, un. európai eszmetörténeti viszonyításával csak e fejtege-
tések után lehetséges.

Íme a szerzői kettős szándékot jól tükröző mondatpélda: eleje és vége
a Gestára jellemző salakanyag, ám közbül már ott csillámlik a nemes érc,
az eszmetörténeti korszakos felismerései: "Szó sincs arról, hogy Kézai
Simon holmi renitens parlagiságtól vezérelve, elszigetelt magányában en-
gedte volna szabadjára fantáziáját, hogy egy makacs rögeszmét fejtsen ki
a keresztény Európával - s a korábbi magyarországi keresztény felfogás-
sal szemben. Éppen ellenkezőleg, ahogy a forráskritikai és filológiai ku-
tatás előrehalad, úgy bontakoznak ki egyre plasztikusabb részleteiben a
mű sokrétű forráskapcsolatai és mély beágyazottsága az egykori európai
eszmevilágba, aminek éppen nem szól ellene az a különös módszer sem
ahogy az író ismeretanyagát egy fantasztikus koholmánnyá gyúrta össze."

"..... korántsem az a tény a legfontosabb, hogy kortársai és az
utókor számára sikerült bebizonyítani a hun-magyar azonosságot. Az meg-
végre nem tartozott a jelentős teljesítmények közé, ahogy a bizonyítást
mindjárt műve elején / 4. fejezet / sikerült hozzákapcsolnia a kánoni érve-
nyű bibliai népgenezishez, a bábéli toronyépítéshez, hogy ezáltal a natio
megkapja a maga végleges helyét az európai népek ősfáján, a jafetita
ágon. Mindez minden lelemény ellenére alapjában véve rutinfeladat volt,
amely kész sémához igazodott."

Már ennél a - különben bonyolult tartalmu - népgenezis - fejezetnél
bizonyítható, hogy a Gestának van történeti hitele, nem koholmány az ál-

litása, sőt azt is, hogy nem volt rutinfeladat a hunoknak és magyaroknak a népek ősfáján való kijelölése.

Először is: nem a jafetita, hanem a hámita ághoz kapcsolja Kézai a magyarságot. - Szűcs ezzel ellenkező állítása így egyszerűen érthetetlen. - Ezt pedig azért fontos leszögeznünk, mert Domanovszky Sándor szerint a hámita eredetet valló krónikáink tartották fenn az eredetibb hun-magyar krónika szövegét.

Az viszont tény, hogy a Bécsi Képes Krónika /1358/ (8) helyesbítette ezt az eredetet a Hieronymus egyházatyára és Josephus Flaviusra támaszkodó bibliai népgenezissel. A vegyesházi királyok, így az Anjouk és papjaik, kancellistáik már értetlenül álltak a Kézai eredetteóriájával szemben. Itt már megvolt a "szinkron", ha ezt az értetlenségből, avagy éppen másító szándékból eredő átírást annak lehet nevezni.

A Képes Krónikában olvasható helyesbítés még oktatón célzatos is: "Nyilvánvaló ebből mindenkinek, hogy Hunor és Magor, a magyarok ősei /nem/ Nimród fiai voltak, aki Kus fia, aki Kám fia volt, akit Noé megátkozott; mert akkor a magyarok nem Jáfet nemzetségéből származnának, miképpen pedig Szent Jeromos mondja; azért sem, mert Nimród sosem lakott a Tanais folyó környékén, mely keleten van, hanem az óceán tengerénél. Miképpen tehát a Szentírás és a szent doktorok mondják, a magyarok Jáfet fiától, Magortól származnak..." /Megvilágításul: a bibliai népgenezis szerint az emberiség a vízözönből megmenekült Noé család három fiától, Sémától, Kámtól és Jáfettől származik: A témánkat érintő bibliai leszármazás fonala: Kám-Kus-Nimród, illetve Jáfet-Magóg./

Bármilyen idegenül is hangzik a mai olvasónak ez a fejtegetés, témánkban oly nagy horderejű, hogy nem tekinthetünk el mélyebbre hatoló folytatásától.

Mit mond Kézai? / A hun-magyar krónikából vett minden idézetem - az iránta való tisztelet-adásból is - kivétel nélkül a Szabó Károly fordításából való. / "...az özönvíz után a kétszázegyedik esztendőben a Jáfet magvából eredt Menroth óriás, Thana fia, minden atyafiaival a mult veszedelemre gondolva tornyot kezdé építeni, hogy ha az özönvíz ismét találna jönni, a toronyba menekülve a bosszuló ítéletet elkerülhessék."

Györffy György - akire e kérdésben elvben Szűcs támaszkodik - a Menroth név említését Kézai tévedésének tartja. A Menroth név - mondja Györffy - a magyarok felett is korábban uralkodó kazár kagán neve, s a hun történet írója a régi gesta /ősgesta/ Menrothjához írta mindazt, amit a hasonló nevű Nimródról a Bibliában talált.

Kézai nem tévedett. Többről és másról van szó.

Bizonyításul egy magyar szerző, Krausz Sámuel (9) lenyügözően érdekes gondolatmenetét követem. Megállapításai abban összegezhetők, hogy

a huntörténet írója babiloni pogány mitoszokból merített, mert a biblia szerint Nemrot nem lehet Jáfet fia, pogány hagyományban azonban igenis az. Hieronymus egyházatyánál nincs is meg az a részlet, hogy a bábéli toronyépítést Nemrot kezdte volna meg, de a pogány forrásokban ez hitelesen fellelhető.

A Nemrot személyéről szóló mondanakör görög eredetű. Berossus káld történetíró ezt így adja elő: " Midőn Belas, Jupiter fia meghalt, Nemrót a népével Senaár mezejére jött, ahol kijelölt egy várost és fölötté nagy tornyot alapított a víztől való megmenekülésnek százharmincegyedik esztendőjében és uralkodott 56 évig, és a tornyot fölépítette hegyek magasságáig és nagyságáig."

Az összefüggés Berossus tudósítása és Kézai Menroth-ról / a név többféle formában található: Menproth, Nemprot stb. / szóló mondatai között nyilvánvaló, nemcsak mert Nemrotot tünteti fel toronyépítőnek, hanem azért is, mert pontosan datálja a toronyépítés évét a vízözön után. /Krausz Sámuel még a meglepően csekély 70 év eltérést is egy logikus számegybevetéssel eltünteteti./

Berossus Nemrottal kapcsolatban sokat beszél a szkítákról is, a Tanais folyónevet szintén említi.

E kapcsolatot Epiphanius egyházatyája így világítja meg: " a hellének ezt a Nemrotot tartják Zoroasternek, aki tovább költözvén a keleti részek felé, Baktriának alapítója lőn."

Ugyanezt mondja Isidorus Hispalensis /De Asia XIV.3./ "Először Perzsiában keletkezett a magikai mesterség, ahová ugyanis az óriás Nemrót a nyelvek összezavarodása után elment volt." Idézzük Kézait: "...Viszsa kell térnünk Menroth óriásra, ki a nyelvek megkezdődött összezavarodása után Eviláth földére méne, melyet ez időben Persie tartományának neveznek, és ott nejétől, Eneth-től két fiat nemze, Hunort tudnillik és Magort, kiktől a hunok vagy magyarok származtak."

Eviláthról tudnunk kell, hogy a görög-római világban létezett egy Kis- és Nagy-Eviláth. Az ókorban ezt az országot Hunniának nevezték, Kosmos Indikopleustes 510-ben beutazta Dél-Arábiát, Abesszíniát és Indiát s Keresztény topográfia c. művében egy helyütt azt írja: "India és Hunnia, vagyis Eviláth." /A könyv 1527-ben jelent meg Bászelenben./

Krausz arról is tud, hogy az alánok - Egesippus Szkitia lezárásának elbeszélése nyomán, az ázsiai szkíták - városa Cabalaca, bibliai elnevezésben Chavila. Az Anonymus említette Góg és Magóg így nem más, mint az alánok.

A pogány források tanúsága az tehát, hogy Nemrot volt a szkita vallás megalapítója, s ő a szkita vidékeknek is az első királya, éppugy mint Asszíriának.

Erre a Biblia is nyújt támpontot: "Az ő birodalmának kezdete volt Babel, Erekh, Akkád és Kálnéh a Sineár földjén E földről ment aztán Assziriába, és építé Ninivét, Rekhoboth városát és Kaláht." /Gen.10., 10./

A hagyományos zsidó irodalom, a talmud és a midrás is tud Nemrot eltávolodásáról, de felfogásának megfelelően valláserkölcsei magyarázatot ad: Nemrot Istentől távolodott el. Így a zsidó hagyomány szerint kezdetben a vizözön utáni emberiség a szelid Sémnek engedelmeskedett, de a vad Nemrot elpártolásra bírta őket, megalapította az istentelenség és bálványimádás birodalmát, mely ellen Ábrahám lépett fel sikeresen. Ephinus és nyomában Isodorus ezt úgy mondják, hogy Nemrot Baktriába /a mágusvallás központja/ ment, a szkiták királya lett, és az új vallást, a mágiikus Zoroaster-féle tant tanította.

Az ő-szövetségről és a hagyományos zsidó irodalomról egyébként tudni kell, hogy sok elemet tartalmaznak a babiloni őskor nézetvilágából. Így módon a Nemrot monda eredetileg sem pusztán bibliai. Egybevetésül figyelemre méltó egy szir-keresztény irat /Die Schatzhöhé címen kiadta Bezold; évszáma ismeretlen/; ez olyasmit ír Nemrotról, ami a babiloni mondának felel meg.

Ellentétben végül Szűcs állításával, hogy Kézai egyenes bibliai népegéziist ad, a bábeli toronyépítés Gesta-beli indokolására kell felhívunk a figyelmet.

A biblia szerint a dicsőség és hirnév kedvéért volt. Pap létére Kézai mégis a pogány hagyományban megőrzött valóságos okot mondja: "minden atyafiaival a mult veszedelemre gondolva tornyot kezdé építeni, hogyha az özönviz ismét találna jönni..." A tornyot magát Kézai Herodotos szerint írja le, aki látta, de a város méreteit összekeveri a toronyéval. Szöveg-tartalmi bizonyíték még a pogány forrásból eredő Nemroth gygas, vagy óriás / és nem Nimród, a vadász/ megjelölés, még pedig mindig a görög eredetű szóval, emlékeztetve a mondára, hogy Nemrot rokonsága az említett óriás / gygas/ nemzetség, amely a vizözöntől megmenekült.

Az elmondottakból érthető meg az, hogy Kézai /s nyomában a Pozsonyi és Budai Krónika/ mit sem törődve Nemrot hámita voltával, őt a jafetita szkiták ősnéke teszi meg. Ez nem ellentmondás, nem tudatlanság, hanem a monda egészéből meritett igazság. S ez nem is magyar állítás, mert a monda így alakult, még mielőtt magyarok egyáltalán irtak, illetve történeti szerephez jutottak volna.

Végző soron tehát a magyar krónikások jó forrásokra támaszkodhattak. Nemrotot állítják a toronyépítés eszmei szerzőjének, de abban sem állanak egyedül, hogy Nemrotot teszik meg a magyarság ősnéke. Ez ugyanis általános felfogás volt - írja Krausz Sámuel - a középkorban.

Ezt bizonyító célzásnak tekinthetjük vajon a Thuróczi Krónika magánbeszédében olvasható sorokat az Anjouk korában még megvolt kötetekről?: "Ezekben a kötetekben - többek között - egy csodálatos és emlékezetes genealógia foglaltatott, tudnillik Noétól, az emberi nemnek az özönviz utáni atyáitól Attiláig egyfolytában való sorozatban, sőt ezután Attilától Szent Istvánig..."

Kitűnően egybevág a Kézai őstörténeti magyarázatával a szabir /szavárd/ magyarok eredeztetése örmenyforrások alapján.

A valószínűen tájékozatlan mai olvasónak mutassuk be előbb a szavárd-magyarokat. Szóltassuk meg ez ideig leghitelesebb nem magyar honfoglaláskori kútfőnket, Biborban-született Konstantin (10) bizánci császárt és történetírót: "Háboru támadván a turkok és a besenyők közt, a turkok tábora megveretett és két részre oszlott. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékére telepített le és ezeket mai napig a turkok régi nevén szavartoi aszfaloiknak nevezik. A másik rész pedig nyugat felé ment lakni vajdájával és fővezérével, Levedivel, az Etelközűnek nevezett vidékre... Ezek a nyugat felé lakó turkok mind a mai napig követeket küldenek a turkoknak imént említett, keleten, Perzsia vidékén lakó népéhez, szemmel tartják őket és gyakran választ is nyernek tőlük."

A tudósítás 950-ből való. Értékét csak növeli, hogy B. Konstantin, aki a magyarokat még a türk birodalomhoz tartozás idejéből nevezi turkoknak, igazi nevüket hát nem tudja, a közölt régi elnevezésüket, a nála 949-ben követségben járt Tormástól /Árpád dédunokája/ és Bulcsu vezértől hallhatta.

Thury József (11) emellett még azt is tudni véli, hogy 940 és 950 között szövetségesei is voltak a szavárd magyarok egy Perzsia elleni hadjáratában. / A görögös írásu szavartoi =szavárd, szabár, az aszfaloik pedig e főnév után tett jelző; jelentése: állhatatos, szilárd./ Az elszakadás ideje 830-ban lehetett - Czeglédy Károly szerint már a 8. században -, tehát legkésőbb is 120 esztendővel B. Konstantin császár tudósítása előtt.

E szavárd magyarokat 854-ben ilyképpen emlegeti az örmeny János pátriárka: Udi tartományban, Arménia északi részén, a Kur folyótól délre laknak / a Kaukázus hegység déli oldala/. "Udi tartomány lakóinak ősapja volt Kánnak fia Kus, honnan Udi lakói kusoknak, vagy szjevartiknak neveztetnek. János p.szavai: " a szjevartik ősapjuk Szjev nevéől vették nevüket." / A szjevartik örmenyül fekete fiuk./

Az ugyancsak örmeny Agathangelus is lényegében ezzel egyezően ír. Ő a kaukázusi népeket hunoknak nevezi, középzásiai magyarjait azonban kusoknak, s ezeket a parthusokkal azonosítja.

E tudósítások több irányu megvilágítást igényelnének, de ezuttal csupán azt kell példázniuk, hogy ez elszakadt magyarokat - lélekszámukat

dr. Bendefy László IV. Béla korában azonosnak veszi az akkori Kárpát medencei magyarokéval /12/-Kám után szintén hámita eredetűnek állítja, s ebben egyeznek Kézaival.

A hun-eredet a tanulmány szerint

"A X. század 6 évtizede alatt 33 évet töltöttek háborúval. Tízszor szenvedtek vereséget, s ezek közül csak három volt jelentékeny, a 933. évi merseburgi, a 944. évi traunvölgyi és a 955. évi augsburgi ... 24-szer Német, 7-szer Olasz, 5-ször Görög- és 4-szer Franciaországban tartottak hadjáratot. 900 és 924-ben mindig kétfelé, Német- és Olaszországban háboruskodtak. A lovas hadsereg 5-ször Német- és 1-szer Olaszországban töltötte a telet."

"Szerződés vagy külön szövetség: 888-ban Leo császárral, 892-ben Arnulf királlyal, 921-ben Berengárral, 924-ben I. Henrikkel, 943-ban Konstantin császárral, 953-ban Ludolf alemann hggel, I. Ottó fiával, 965-ben Péter bolgár fejedelemmel, 970-ben Szvjatoszláv kievi orosz fejedelemmel, a görögök ellen, 973-ban I. Ottó német császárral. (Dr. Kerékgyártó Árpád: A műveltség fejlődése M-on, I.k., Bp. 1880. - nem teljes felsorolás -)

Ebben a fejezetben lényegében együtt találja az olvasó a Kézai-tanulmány-nak mindazokat a főbb állításait, amelyekkel e vitairatomban szembe kívá-nok nézni. Ily csokorba szedésük által teljesebb is lehet az a kép, ame-lyet a San Francisco-ba szánt írás - a mai külföld történész-világának tájékoztatására - a hun-magyar kapcsolat tagadásának magyarázatául tör-ténettudományunk képviselőjében nyújt.

"A magyarság hun eredete fikció, éppugy mint a franciák trójai ere-dete vagy a többi közel egykoru mesterséges eredetteória...a magyarság-nak nem volt sem genetikus, sem történeti kapcsolata a hunokkal."

"A trójai eredet kisajátításáért számos nép verseng /angolok, velszi brit-kelták, franciák, németek, olasz városok/, hogy végül elég egyértel-műen a franciák kerüljenek ki győztesen."

"A hun-magyar azonosság hiedelme a keresztény Nyugaton keletkezett a X. században... E hiedelem egyik forrása, hogy a Kárpát medencében az V. század után megjelenő, s egyaránt "isten ostromaként" a keresztény-ségre csapó népeket a szemlélet hajlamos volt visszamenően is egyazon népeknek tekinteni; innen egyebek között az avar-magyar, sőt olykor a hun-avar-magyar azonosság képzele."

Másik forrása: "a magyaroknak nyugaton elterjedt Ungri /Ungari, Hun-gari/ népnév-formája emlékeztetett az Unni, Hunni névre."

"Határozott kárakert ez az azonosítás a Nibelung ének hatására és Vi-terbói Gottfried műveinek /1185, 1189/ tekintélye nyomán nyert, eladdig, hogy 1200 körül a magyarság hun eredete Nyugaton már axiómának számi-tott."

"Nem így a magyaroknál. Igaz, az azonosítás bizonyos ideológikus előnyeit már 1200 körül felismerte a Párizsban tanult magyar Anonymus /P. magister/. Ő fedezte fel elsőként, hogy ha Pannónia egykor Athila rex földje volt, Ecilburg, a Nibelung-énekbeli Etzelen bürge, azaz Óbuda "Attila városa", a székelyek pedig "Attila király népei" voltak, akkor már csak meg kell tenni a hunok egykor legendás uralkodóját... az Árpád di-nasztia őseinek s a magyar honfoglalás máris, mint a Pannóniára való bir-tokjog /mai fogalmainkkal: történeti jog/ érvényesítése fogható fel. Ám a hun nevet ő még csak le sem írta, ő még nem merészkedett odáig, hogy a magyar népet a keresztény Nyugat emlékezete szerint oly gyűlöletes hu-noktól származtassa."

"A magyar honfoglalás ily módon nem volt egyéb, mint a Pannóniá-ba "visszatérő" hun-magyarok jogának érvényesítése."

"Maga a királyi udvar még 1250 körül IV. Béla idején is kereken el-utasította az Attilával való bármiféle kapcsolat gondolatát."

"Tulajdonképpen adva volt az ő is, mert ezt osztotta ki a magya-roknak a keresztény Európa. Minthogy a hun-magyar azonosság Nyugaton sarkételnek számított, más kombináció aligha jöhetett számításba."

"... a kereszténység általános konszolidációja jegyében az európai közvélemény a XIII. században már végérvényesen lezárt ügynek tekintet-te Attila és a hunok rémségeit."

Humbertus de Romanis elaborátuma szerint az 1274-es lyoni zsinaton:

"a magyarok misztikus hun származásukkal együtt /Huni qui et Hun-gari/ fogadtattak be Európa népeinek családjába. Ha valaki, akkor Kézai mester jól tudta, hogy immár az európai közvélemény placette mellett dolgozhatja ki elméletét."

"A Hunor Magor név /valójában az onogur-magyar történeti kapcso-lat perszonalizált mondai emléke/, amely az ómagyar nyelvben valószínű-leg Onour, illetve Unor formában hangzott, összecsengvén a hunnépnévvel, csábító lehetőséget rejtett. E körülményben Kézai megtalálta a hun-ma-gyar azonosság cáfolhatatlan nyugati irodalmi tekintéllyel is alátámasztott bizonyítékát."

"Az atmoszféra tehát adva volt. A hazai előzmények is adva voltak P. mester első, noha még kissé bátortalan kezdeményeiben."

"Az ő műve /Kézaié/ jelölte ki a magyarság helyét a jelzett para-dox módon az európai történeti keretben, a középkor történeti világképé-ben."

Ime: így lettünk tehát hunok - egy huszadik századi magyar történész tudós megvilágításában.

Első látásra feltűnő viszont az ellentmondás ebben a beállításban. Hol a Nyugat axiomatikus véleménye a hun-magyar azonosság, hol meg a Ké-zai csinálománya. Melyik hát a hagyakozó? Tegyük fel, hogy mindakettő, aztán egymásra visszahatottak.

De kicsoda naiv elképzelés az, hogy az általános írásbeliség előtti korokban, a kolostorok mélyeiben rejtőző, s a királyi udvarokban féltve őrzött, kis példányszámu, nálunk például még kizárólag csak latinul írott feljegyzések alakították volna ki százvezrek, milliók vélekedését. A moz-galmas korokban a katonák, kereskedők, követek, tolmácsok, mindenféle utazók, fogolyként, rabszolgaként hányódók a való világ igazi ismerői. S a katonák kezén forgó asszonyok, lányok - szegények-, ők aztán el tudják sorolni, meg tudják mondani, ki kicsoda, hogyan beszélt, mit mondott. Binhard, Nagy Károly történésze is egy veterán katonától értesül a pan-

nóniai avar gyűrűkről.

A rólunk szóló és számunkra egyik legbecsesebb tudósítást is egy Sant-galleni féleszü barát elbeszéléséből merítette a korabeli krónikás.

A példákat a végtelenségig lehetne sorolni. Emiatt igen gyenge lábu érv az, hogy a Kárpát medencében az V. század után megjelenő népeket egyazon népek tekintették. Nem nézték hunnak az innen Itáliába becsapó, betelepülő gótokat, longobárdokat, vagy például az avarok előcsapataként Cremonát ostromló szlávokat sem. Mivel pedig egyetlen nyugati kuttó írójuk sem állítja azt, hogy azért nézi hunoknak az avarokat és a magyarokat, mert a Kárpát medencéből törtek elő, alaptalan dolog ezt a vélekedést tulajdonítani nekik.

Szücs Jenő idézett állításaival témacsoportonként külön választott önálló fejezetekben kell foglalkoznom. Ezt megelőzően azonban elengedhetetlen a hunok, avarok, bolgárok, magyarok, főként európai szereplésének bemutatása, a IV. és X. század között, a história, az akkori világtörténelem tükrében.

Hunok

" Ethele király ugyanis barna színű, fekete és villogó szemű, széles mellű, büszke járásu, alacsony termetű vala ... Vakmerőségében maga mérséklő, csatákban ravasz és ügyelő, testéhez illő erejű, akaratjában nagylelkű, fegyvere csinos, sátra s öltö-zete tiszta, és szerfölött buja is vala ... A viselet módjában és alakjában mind maga mind nemzete a médek módját tartja vala". (Kézai Simon)

" Mint hancsik a mezőben áll egy-egy hira-dó,
Amennyire kiáltás ereje hallható,
És mint kakas, szomszédját ébresztve a falun,
Adá tovább a jelszót egymás között a hun".

(Arany János: Csaba Trilógia)

" A magyarság sohasem tekintette Attilát és népét a Nyugat gyűlölködő szemével, nemcsak a vérrokonság hite, nemcsak a történeti folytonosság tudata tartotta vissza ettől, hanem a tényleges strukturális azonosság, ami a keletről jövő törökös jellegű steppe-népeket, így a magyarokat és a hunokat is összeköti ... Attilát és hunjait igazában csak a magyar tudomány értheti meg. A nyugati tudomány közömbösségével és értetlenségével porbe szállni csak a magyar történettudománynak van és lehet kedve... Ami Tell Vilmos a svájciaknak, az Attila és Csaba a székelyeknek". (Eckhardt Sándor: A magyar Attila - Attila a mondában - Attila és hunjai, Magyar Szemle Társaság, Bp. 1940., Szerk.: Németh Gyula)

Témánk célja és szűkre szabott kerete szerint e bemutatás csak arra szorítkozhat, hogy a hunok európai hatását felmérje. Nem titkolt az a szándék sem, hogy eloszlassa azt a hibás teltevést, mintha a hun nyomokat "melyek különb-különbféle irományokban Olasz-, Francia- és Németországban szerteszét vannak szórva", kereső-kutató Kézai, egyedül csupán ezországok-beli, illetve antik eredetű átvételeket nyalábolhatott volna fel. Továbbá, hogy a hunnak ismert társadalmi, jogi, hadmozgatási formák is nyugati hatások képződményei volnának. E feltevessel akár ellenkező vélemény is alkothatnánk, a nem is a teljesség igényével itt felsorolt adatok alapján. Hagyjuk azonban a merészebb következtetés jogát a hivatásos történészekre, illetve ezuttal bizzuk inkább az olvasóra.

Azt mindenesetre kijelenthetjük: a magyar történetkutatás, ha tüzetesen felderíti, elámulhat azon az egyenes vonalú folytonosságon, amely a IV. századtól kezdve a X.-ig a hunok, avarok, magyarok - némely vonatkozásban a bolgárok - katonai és diplomáciai viszonylataiban a ravennai császári udvarral, illetve egyáltalán a mindenkor iktáriai hatalmakkal szövődött. E népek szoros stafétaváltásának is beillő történelmi tabló egy közös politikai kultúra és örökség bizonyoságtévő tükrö.

376-ban érkeznek a hunok. A rákövetkező V. század elejétől negyven éven át a nyugati Róma szövetségesei. E hatalom központja, székhelye 404-től, II. Honorius császár döntésére: Ravenna. Az ő idejében 10 ezer hun lovas állomásozik Ravennában. A hunok legfőbb vezetője ekkor Uptár /Oktár/. E hun segéds csapatok, de a későbbiek is, a gótok, a különféle germán törzsek, zsoldosok ellen védik Itáliát. Thierry (13) a vizigótok "hosszu, vérengző vándorlásának" nevezi azt a periódust, amíg e nép Görögországon, Itálián át a déli Galliáig eljut. E vonulás a római-hun szövetség okozati előzménye.

Több magyar szerző is panaszlóan említi, hogy a hivatalos magyar történettudomány nem méltányolja eléggé Thierry Amadé, multszázadi francia történész számunkra oly fontos hantörténelmét. Kétségtelen, hogy Priscos követi jelentésén és Jordanes Geticá-ján kívül csak latin /Prosper Aquitanos és Idatius krónikája/ munkákból merit, továbbá főként latin legendák a forrásai; így művéből az igen becses főbb bizánci források hiányzanak.

A "keletről" jött hagyományokból azonban igen nagyra becsüli a magyar

hunhagyományt. Vele szembeni mulasztásaink részbeni pótlásaként lássunk néhány mondatot összefoglaló véleményeiből: "A magyar hagyományok eredeti költészetük és gyakran különös felfogásuk szerint a legérdekesebbek. Csudálatosan felfoghatóvá teszik előttünk azon fajok szellemét, melyekhez Attila tartozott, különösen pedig a magyar nép, az Európában telepedett hun népségek ez utolsó ága szellemét."..." A hun népségek se szét nem szóródtak, se nem futottak Ázsiába, hanem félelmetes csoportjaikkal, melyek egyesülve egy nagy királyságot alkottak, folyvást elfoglalva tartották keleti Európát s különösen a Duna völgyét. "...". Az első hun birodalom s a romjaiból alakult királyság után Ázsia belsejéből avar, vagyis előbb várkun név alatt a hunok egy oldalágát látjuk előnyomulni, kik a Dunától északra egy új uralmat, egy második hun birodalmat alkotnak, mely az elsővel kiterjedésére nézve csaknem egyenlő, a rómaiak előtt nem kevésbé félelmetes, s mely Baján kán személyében Attila méltó versenytársát mutathatja fel. Ez a második birodalom, melyet a frankok, bolgárok és szlávok összességi erőfeszítése rombolt le, egy harmadiknak, a magyar birodalomnak ad helyet, melynek alapját a hungarok vagy magyarok a IX. század végén vetik meg s mely még mai napig is fennáll."

A nyugatrómai-hun szövetség, sőt barátság ismert tényeinek további felsorolásában Aetius fontos személyként bukkan fel előttünk. A szövetség fő ápolóját ugyanis a későbbiekben benne látják a történészek.

Kezdetben kezesként tartózkodott a hun udvarban s itt alakulhattak ki jó kapcsolatai. Így 425-ben 60 ezer hun lovas segítségét kérhette Johannes usurpátor számára. 433-ban az elmozdított ravennai katonai parancsnok, az akkori legfőbb hun vezetőhöz, Rofhoz /Attila nagybátyja/ menekült, s az ő hun seregével jutott vissza tisztségébe. A hunok első átkelése a Rajnán ugyancsak egy hun-római szövetségben viselt háborus vállalkozás, ezuttal a burgundok ellen, 436-ban.

Rofnak s később Attilának a ravennai kormányzat adja a magister militum címet. Ezt két okból is teszi: egyrészt, hogy megtagadhassa a királyi titulust, másrészt, legyen valamiféle jogcíme az óriási összegű évi adónak, amelyet így fizetesként adhatnak a hunoknak.

A hun birodalom dunai határával szomszédos Bizánccal ugyan nincs nagy háború, de a határmenti surlódások mindennaposak. A béke árán küldött adók összegének megállapítása mellett a tárgyalások egyik állandó pontja Attila követelése, hogy "mindazon hunok, kicsinyek vagy nagyok, kik fegyvert viseltek s menekültek a keleti birodalomba", adassanak ki.

Attila bizánci partnerének, II. Theodosiusnak 25 év alatt 15 kamarása, miniszterelnöke van, ezek egymást turják ki a hatalomból, többször saját kezükkel fojtják meg riválisukat. Asszony- és eunuch-uralom van Bizáncban. Viszonylag még a 443-ban felkerült Chrysaphius tartja magát

sokáig, hét esztendeig. Az ő személyét azért szükséges említeni, mert az ő idejében megy el egy tekintélyes követség tagjaként Priskos a hun székhelyre, a Duna-Tisza közére, s ez útjának gyümölcse, máig felbecsülhetetlen történelmi értékű tudósítása a hunokról és Attiláról.

Visszatérve a nyugati Rómára, a catalanaumi csata az első nagy szembefordulás a szövetségesek között. Attila háborus indoka, hogy a Galliába "szökött" vizigótokat akarja megleckéztetni. "Össze-vissza rabolták keletet és nyugatot" mondja róluk. De segítségül hívja őt egy Galliából elmenekült parasztvezér is, Endoxius, nemkülönben a Neckar melletti frank törzs egyik főnöke. Aetius egy hirtelen elhatározással a vizigótok mellé áll, ebből kerekedik a nagy háború.

Az ütközet részleteit kiszinezve ismeri a világ. Azt már kevésbé, hogy a szeptemberben lezajlott nagy csata utáni tavaszon már óriási sereggel Itáliában találjuk Attilát - bizonyosággal arra, hogy egyáltalán nem ő vesztett -, az üldözőbe fogott ellenség fészkeiben.

Ekkor megy elébe a pápa, a Ravennához közeli mezőre, hogy engesztelje. Akár mondanai, legendái csupán ez a találkozás, akár megtörtént, valószínű eset, nyilvánvalóan egy szabályos tanácskozás és alkudozás alkalma lehetett, s a negyven esztendő szövetségre való tekintettel is, a latinul, görögül jól beszélő, csak más vallása miatt pogánynak titulált, de nagyvonalú és erkölcsi nagyságú Attila, kielégítő ellenszolgáltatást kapott a visszavonulásért. Különben is, már a perzsák elleni háború foglalkoztatja, s bár hirtelen halála miatt ez számára csupán terv maradt, a keleti hunok 454-ben csak megindultak Perzsia ellen, sőt 455-ben megkezdődik a hosszú hun uralmat megnyitó indiai háborúk sora is.

A hun-hatás tényei igen sokfélék Nyugaton, illetve a keleti Bizáncban, ahol még a divatot is "diktálták". A bizánciak elől - hun módra - igen rövidre nyírták a hajukat, "dolmányt és lobogós gatyát" viseltek.

A hatalom régióiban viszont meghökkenően nagy hatásukról tud a történelem. Nem a központokban állomásozó katonaságra, tisztjeik, parancsnokaik idegen szolgálatba állására, s kiemelkedő előmeneteleire gondolok.

Azon kell kezdenem, hogy 454-ben /Attila 453-ban halt meg/ Valentinianus császár megöli Aetium. Állítólag ő maga fojtja meg. A következő esztendőben / ez egyben e császár haláléve is/, a vandál Genzerikh feldúlja és kifosztja Rómát. A régi szövetség emlékeként és szellemében, úgy látszik, most ismét szükség van a hunokra.

A történelmi köztudat Attila halálával ugyan éppugy eltünteti a hunokat, mint Nagy Károly hadjárata után az avarokat, most mégis azt látjuk, hogy az új császár, Nepos - Aetius utódaként - Attila titkárát Orestest hívja maga mellé testőrkapitányának. Nem sok idő múlva Orestes kibuktatja a trónból a császárt és fiát, Romulust kiáltatja ki a he-

lyére. Ő hát a híres utolsó római császár, az első nevében követő Romulus.

Ezt tudjuk, mert tanultuk a hazai történelemórákon is. Azt viszont már kevesen tudják - Alföldi András említi (14) -, hogy Edekon, Attila unokatestvéré római jogszokás alapján, mint szövetséges, telepíti be népét az Appenin félszigetre, s fia Odoaker, előbb Loir-környéki gall fejedelem, majd Romulus trónfosztása után tizennégy esztendőn át Itália királya. Az itáliai királyság megszervezője tehát a gótokkal szemben, a hun Odoaker lesz. Mignem 493-ban meggyilkoltatja a gót Nagy Theodoriknak, Attila harmadik főemberének, Valamirnek a fia.

Edekon és fia, Odoaker személyéről külön szólnunk kell. Egy más helyen ismertetjük behatóbban is, hogy Edekon, a kíséreként mellé adott Orestessel követségben járt Attila nevében Bizáncban. Priskos e követjárás részletesen leírja. Edekont /Szabó Károly fordításában Egyek-nek nevezi/ Jordanes közlése alapján, hogy "de genere Rogus" /germanisták etimologizálása: Rogus - ruggiak - rozsevők - Roggen/, germának tartották, inhen a történelem korábbi állítása, hogy a Romulust követő uralkodó germán volt. A de genere Rogus viszont helyesen Rug /Rof/, Attila nagybátyjának a családja.

Ezt a nyilvánvaló tévedést nem magyar történész számolta fel. A tiszta tévét Reynolds, R.L. - López R.S.: Odoacer: German or Hun? c. művében olvashatjuk. /Magyar Történelmi Szemle - New York - Buenos Aires - 1969./

Az amerikai szerzőpár műve mindenestre jelzi a tengerentúli tudományos világ érdeklődését is e témakör iránt, de izelítő is lehet arra a várható külföldi meglepetésre, amellyel a magyar szerző hun összefüggésekben egyoldalú nézetű írását fogadhatják majd.

Edekon további sorsa sem ismeretlen: 468-ban esik el a Bólia folyó menti ütközetben, a gót Valamir elleni csatában.

A hun törzsszövetségeken az V. században uralkodó négy testvérnek /Uptar, Rof, Ojbars /Ajbars, fehér párduc/, Bendeguz/ Rof-i ágán tehát, ha továbbmegyünk, előbb még Hunulfust találjuk, Edekon másik fiát, aki a dobrudzsai /Kis Szkitia/ töredékek között bukkan fel, majd Jordanes szerint, a Balkánon átvágja magát testvéreivel.

Ít itt fel kell hívunk a figyelmet, egy a magyar historikusok által kiaknáztatlan, igen fontos adatra. Jordanes elbeszéli életrajzában, hogy az ő nagyapja Kanak alán fejedelem nótáriusa volt, s egyben közli, hogy Kanak különböző nevű alán népei az Attila utáni korszakban együtt vannak Attila fiaival, s a velük levő hunokkal.

Thierry a "szétszórtságban" is együtt tartónak, egymásról tudónak állítja a hunokat. Nem közli a forrást, de állítása bizonyoságaképpen egy 467-ben, valahol Dobrudzsában lezajlott hun tanácskozásról, Attila legkisebb

fiának, Ernák-nak /Hernák/ ilyen mondatait közli: "Az akatzirok, saragurok és a Kaukázus s a Káspi tenger mellett lakó más hun törzsek éppen e pillanatban hadjárattal vannak elfoglalva Perzsia szívében. Nem örültség volna-e még más háborút is kezdenünk a birodalommal, s egész lelki örömmel vetni magunkat két ilyen ellenség karjai közé."

Az idézett mondatok után Thierry megjegyzi: "Ernák beszéde azt bizonyítja, hogy a hun nemzetek magukat folyvást úgy tekintették, mint egyazon nemzeti test tagjait, régi szövetségük egész kiterjedésében."

Altheim (15), a hunok közti erős kapcsolatról írva említi, hogy Attila uralma alatt sűrű követjárás volt Sogdaja, Baktria és a Kárpát-medencei hunok között.

A hunok európai jelenlétéről az igazi meglepetéssel Fehér Jenő Mátyás könyvének (16) "A hunok a bécsi medencében" c. fejezete szolgál. Ezt írja: "Írásos adatok még 893-ban is megkülönböztetik "Hunnia" és "Avaria" tartományrészeket, sőt a kremsmünsteri apátság "Urkundenbuch"-ja egész pontosan az Enns és Pielach közére helyezi a hunok lakta területet."

Az ausztriai Tulln /Bécstől kb. 30 km-nyire/ város alapítása Odoaker fiának, Oklan-Thelan-nak tulajdonítható. E helység a maradék hun törzsek fővárosa, szálláshelyének központja volt. Itt huzódott a választóvonal az avarok tartományától, amint erről Jámbor Lajos /781-840/ egyik egyházmegyei beosztása tudósít. A király rendelete szerint a hunok a tulli mezők városkaiban és falvaiban laktak, és tőlük keletre, a bécsi erdők táján már az avar népcsoport helyezkedett el. Ez az egyházszervezeti megosztás a két nép együttéléséről is hirt ad a 8. század végéről. Az osztrák Vitus krónika szerint is Tulln volt ennek az egész résznek a fővárosa, egészen a magyarok távozásáig /1042/, s a mai Bécs helyén még egy darabig ezután is csak az őrgrofok vadász kastélya állt.

Fredegar a hun és avar etnikumot már teljesen azonosítja. Az Enns torkolatától Tullnig terült el az akkori Hunnia, amely még a 9. század elején is szerepel a német krónikákban és klostrolalapító oklevelekben.

Mindezeket az adatokat ezuttal egy okból kell fontosnak tartanunk: bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy hunok, avarok, magyarok összehasonlítására, megkülönböztetésére, vagy azonosítására valóságos élő emberek, népcsoportok voltak jelen Európában a IX. században, tehát a honfoglalás idején is.

Avarok

Szólj, bűbáj,
Emlékezz, emlékezz,
Ne ringj a ködben, Csigla-menti táj;
Kerekedj, erdő, Sártalló vidéke,
Hórak lapálya, nagy esőket nyelő;
(Sinka István: Mesterek utcája,
Magvető, Bp. 1967.)

"Pipin annyi avart ölt meg, hogy ehhez fogható mészárlást ember nem látott, a sáncot bevették és kirabolták, s ott töltötték az éjt, másnap reggel kilenc óráig. (Nagy Károly levele feleségéhez) ... "Emberi emlékezet óta nem volt olyan háború, melyben a frankok jobban meggazdagodtak volna; mert azt mondhatná az ember, hogy ezelőtt szegények voltak ... " (Eginhartus, Vita Caroli Magni, Caput XIII. nyomán Thierry Amadé: Attila történelme, Pest, 1865.)

"A híres népnek hosszú uralkodásából egy kengyelvasnál s két-három agynál egyéb nem maradt reánk."
(Hunfalvy: Magyarország Ethnográfiaja, Budapest, 1876.)

... Mai napig így szól a közmondás: "elvesztek, mint az obrók, hürök, hamvuk sem maradt." (A Nestor Krónikából Safarik nyomán közli Hunfalvy, Ethn.)

"A hun-avarok 903 táján elhagyták a keresztény hitet és a magyarok pogány vallására tértek." (Lazius XVI. századi osztrák szerző, egy 1000-ban írt kútfő alapján: Sebestyén Gyula közlése: Az avar-székely kapcsolat emlékei, 1899., Budapest)

Szücs Jenő tanulmánya egyetlen alkalommal szól az avarokról. E mondatát bevezető sorait sem lehet fejcsóválás nélkül olvasni:..." a magyarság történeti emlékezete a X. század közepén, természetesen ugyancsak bizonyos naiv mondai jellegű homállyal, a kazár kaganátusig /VII.-IX.század/ nyult vissza."

A Kaukázus déli oldalán élő szavárd magyarokkal való intenzív követküldési kapcsolatok, majd még IV. Béla idejében is, a legalább a VII.században tőlünk elszakadt Magna Hungaria-iak felkeresésének ismeretében, ez a "naiv mondai jellegű homállyal" jellemzés lekicsinylésnek is beillik.

Az avarokat a keresztény Nyugat hiedelmeiben említi: ..."innen egyebek közt az avar-magyar /sőt olykor a hun-avar-magyar/ azonosság képze."

Hiedelem rangu tudásukért pereljenek a nyugatiak, a "képze" kifejezést azonban mi sem hagyhatjuk szó nélkül.

Ez a "sőt olykor", "képze" fogalmazás ugyan az elbogatellizálás kelléktárából való, de ha nyakon csipjük a "képzet" főnevet, eredeti értelmé szerint, azért megvan ám annak erre az esetre a pozitív jelentése is. A megismerési fokozatok: érzet, képzet, fogalom, eszme négyességében ugyanis megelőzi a tapasztalás a képzetet, és amint látni fogjuk, nem a naiv mondai homályu népemlékezetben.

A magyar őstörténetkutatást ma leginkább foglalkoztató avarkérdés ilyen felszínes és megtévesztő kezelése miatt is illik rá leginkább Szücs munkásságára a "szükségtelenül homályt támasztó, időszerűtlen, korszerűtlen" meghatározás, ahogyan ezt már bevezetőmben írtam.

Az avarok népével két irányban szükséges foglalkoznunk: kik voltak, és meddig mutatható ki jelenlétük a Kárpát medencében.

Hunfalvy véleményével (17), idézete kapcsán, ugyszólván kézlegyintéssel végezhetünk. László Gyula új könyve (18) 22 máig feltárt avar régészeti helyet ismertet, s anyaguk gazdagsága alapot nyújt a kettős honfoglalás tényének bizonyítására is.

A hunokkal való azonosítást a méltatlanul feledésbe burkolt Thury József tanulmányával (19) kezdjük. Véggkövetkeztetése így hangzik: "Mikor ilyenformán azt tapasztaljuk, hogy a VI. századtól fogva a XIII. századig 37 történeti kutfő hunoknak tartja és nevezi az avarokat, bátran megállapíthatjuk azt az igazságot, hogy tehát a történelem szerint az ugynevezett avarok éppenséggén hunok voltak, mint az Európában előbb, t.i. 375-453-ig

szerepelt hunok." - Thury jelképesen csak Attila haláláig számítja a jelenlétet.

El kell birnia e tanulmány terjedelmének a néhány többletsort, számoljuk ezért elő a 37 forráshelyet, amely hunoknak tartja az avarokat. Tegyük ezt Bél Mátyás és Pray György munkásságáért is, akikből Thury merít, de meg annak bizonyosságául is, hogy a magyar történettudomány tudatkihagyásaihoz hasonlatos példáért leginkább talán csak Kipling bender-logh népéhez fordulhatnánk.

"1. Menander, 2. Theophylactus Simocatta, 3. Theophanes, 4. Paulus diaconus, 5. Eginhard, 6. Ado, Archiepiscopus Vennensis, 7. Gregorius Turonensis, 8. Fredegarius, 9. a Historia miscella, mely a 813. évig terjed, 10. Valafridus Strabó, 11. Annales de gestis Caroli Magni /névtelen- től Arnulf korában/, 12. a Chronicon Marii episcopi folytatója, 13. Fragmentum annalium Francorum, 14. Poeta Saxo, 15. Chronicon Heptani a 789. évre vonatkozólag, 16. Chronicon Hildesheimense, 17. Chronicon Fuldense, 18. Chronicon ex codice Ms. Bedae /Beda Venerabilis megh. 735- ben/, 19. Chronicon Moissiacense, 20. Annales Nazariani, 21. Chronicon Romualdi Salernitani, 22. Sigebertus Gemblacensis /megh. 1112/, 23. Gorderdus Biterbiensis, 24. Calanus, 25. Dandolo András évkönyvei, melyek 1280-ig terjednek; de ezeken kívül ilyenek még: 26. Annales Mettenses, 27. Haimo /Gesta Francorum/, 28. Conversio Bogoariorum et Carantanorum, 29. Annales Sangallenses maiores, 30. Svidas /X. század/, 31. Georgias Pisidas /VII. század/, 32. Alcuinus /Epistola ad Carolum Magnum 796-ból/, 33. Theodulf orleansi püspök 796-ból, 34. a Vita S. Virgilii szerzője 798-ból, 35. II. Eugenius pápa levele 826-ból, 36. Kegyes Lajos diploma 823-ból, 37. Ravennai Guido geographus."

Íme a keresztény Nyugat "hiedelmeinek" lehetséges írásos forrásai. Tegyük fel, hogy Szücs Jenő ezeket nem vette számba, azt azonban már kevésbé értjük, hogy történész kortársának Czegléd Károlynak "Heftaliták, hunok, avarok, onogurok" c.(20) 1954-beni írását sem méltatja figyelemre. Nem értene vele egyet? Viszont e dologban Czegléd a mérvadó szakember de vele pendül egyet a világtörténelem is.

A Magyar Nyelvben megjelent Czegléd-tanulmányt csak fontosabb pontjaiban érintjük. Az avarok jellemzésére - többek között - Prokopiust és Szung-jün, kínai buddhista zarándokot így idézi:

Prokopius: fehér testűek, rendezett monarchikus államuk van, nem "vad" életet élnek. Nem nomádok. Városlakók. Ptolemaios nyomán: a lovat részesítik kultikus tiszteletben. Perzsiától északra laknak. Nem érintkeznek a többi hun néppel. Fehér hunok ők.

Szung-jün: nomád harcosok. Az ég és a tűz szellemét imádják. Budhisták. - Más kínai forrás: keresztények. Északkelet Afganisztánban laknak. Heftal a Myon/o/-k királya. Heftal a hua nevű uralkodó nemzetség neve

558-ban heftalita küldöttség érkezik Kinába.

Az eltérések magyarázatára nem térek ki. Azzal kapcsolatban azonban, hogy a tűz szellemét imádják, s emlékezve Attila udvarának szoros kapcsolatára Baktriával, a tűzimádó vallás központjával, de figyelmeztetve Kézai közlésére, hogy Csaba "miért is Scythiából nem kapott, hanem a korozmin nemzetségből vett feleséget", azaz Baktriából, ide iktatok Jókai Mór közlése (21) alapján egy versikét. Közreadta Bálványosvár című regényében. Jegyzetei szerint ezt a könyvét komoly forráskutatások alapján írta. Ki is jelenti: "amit leírt, igaz történet". A rigmusoló sorok fiugyermek felavatási szertartásán hangzottak el a pogány korban. Gyűjtési helye: Erdély.

A Tűz-Isten oltalmazzon,
Istennyila meg ne sujtson,
Guta, Csoma rád ne lessen,
Dobroc, Mirigy meg ne lepjen
Kék Kelevény ne találjon,
Rossz bába ki ne cseréljen,
Hopciher rád ne dobbanjon,
Koldusfarkas meg ne marjon
Vahor, rossz szem meg ne verjen,
Minden ized nagyot nőjjen,
Mint a vas oly kemény legyen.
Nagyobb ember légy apádnál,
Ne sirj otthon az anyádnál,
Mint ez a tűz oly igaz légy!

Az avarok gondolkodására fényt vethet a bizánci háborúk idejéből, Barján követének kifakadása egy tanácskozáson: "Ti tanítottátok meg a barbárokat mindenféle hitványságra: sohasem jutott volna eszünkbe a békeség, ha veletek, a hazugság mestereivel nem találkoztunk volna. Hadakozni ugyan nem tudtok, de azért békében sem maradtok. Háboruitok igazságtalanok, a veletek kötött béke, szintén csak károkat okoz nekünk." (22)

Czeglédy további megállapítása: a hua az avarok uar nevével azonos. 460 táján a keleti uar és a nyugati nyon törzscsoport egyesült és a heftal lett a vezértörzs. A pannóniai avarok hasonló nevű uar és hunnoi csoportjai így szintén heftalita eredetűek. Theophilaktos Simokatta szerint a türkök mielőtt uralomra jutottak volna, először a heftalitákat, azután az avarokat és végül az ogorokat győzték le. A vereség után az avarok egy része Észak-Kína vidékére menekült, az ogorok néhány törzse pedig, amely az uar és hunnoi neveket viselte, Európa felé vette útját.

Nem említve Theophilaktos vitatott állításait / az álavarokkal kapcsolatos antik toposát stb./, az avar-uarok küldöttsége, egyidőben a Kinába

küldött heftalita küldöttséggel, tehát 558-ban, megérkezik Bizáncba. Az időbeli egybeesés teljesen logikus: a türk támadás idején mindkét hatalmi központba menesztettek küldöttséget, s a Kinába menők útja már hasztalan volt, mert népük közben nyugatra sodródott. Csak annyit még erről, hogy a Bizáncba menesztett küldöttséget Sáros /Szabó Károly etimologizálása/ nevű alán fejedelem ajánlotta be a császárnak.

Czeglédy tanulmányából még Menandros tudósítása érdemel figyelmet: a türk kagán, illetve szogd tolmácsa uar non-nak nevezi a Bizáncban avarnak hívott népet. Az európai avarok türk, illetve szogd neve uar non volt.

A kétféle megítélésre azért az avarok is szolgáltatnak alapot. Menander ugyanis elmondja, hogy öltöztetik az, ami a hunoké, nyelvük is egy a hunokéval, mivel tolmácsuk e nép rendes tolmácsa volt, de lobogó hajfonatot viseltek, szalagokkal befonva, két ágban, s ezt a turkoktól vették át.

A Duna medencébe 562-ben érkező avarok történelmének csak a 8. és 9. századi adataival foglalkozunk. A kettős honfoglalást érintő népmozgásokról a bolgár fejezetben szólnunk.

Thierry Amadé fontos jelentőséget tulajdonít annak, hogy az avar kagán mellett volt még egy másik fejedelmi cím is, az uigur vagy jugur. E kettős vezetés - szerinte "a várkhunok ugor eredetére emlékeztet bennünket." Így "a várkhunok szövetsége hihetően az ugorok és a nyugati hunok vegyületéből alakult, s így külön képviselőt által, külön főnökeik voltak. ...Az uiguri méltóság a khán mellé helyezett legfőbb tisztséggé maradt fenn." /Az uigur vagy jugur cím jogi értelmezésére egy későbbi fejezetben térünk ki./

Az itáliai vonatkozások miatt kell említeni, hogy 672-ben két hadsereggel Itáliába hívják az avarokat, a Duna medencéből odatelepült régi szövetségesüket, a longobardokat segítik.

782-ben Nagy Károly országgyűlésén, Padernbornban megjelennek az avar követek, két legfőbb vezetőjük, a kán és a jugur nevében. 787-ben viszont szerződést kötnek az itáliai longobardokkal és a bajorokkal, a frankok ellen. E szövetséghez csatlakozik Bizánc és Dél-Itália is. 788-ban azonban mindhárom felvonultatott hadseregüket, így Itáliában és Bajorországban, a frankok szétverik. Megindul ellenük a nagy támadás. Nagy Károly a Duna mentén, fia, Kis Pipin Itálián át, a Dráva felől támad. A nyolc esztendeig dúló háborúban megtörik hatalmukat. Be kell hódolniuk s fel kell venniük a keresztiséget.

Ez időtől fogva egyházszervezeti kimutatásokból és frank-római politikai események kapcsán tudunk róluk.

A császár beosztása szerint a horvátországi rész az aquilejai érsekséghez, a Dráva és Rába közti rész, a salzburgi, a Rába és Duna közötti

- a Duna főmedre ekkor nem a mai volt, hanem a Csallóközt északról átölelő, Kis-Dunának ismert jelenlegi folyamszakasz - pedig a passauai egyházmegyéhez tartozik. A két utóbbiról 871-ig vannak hiteles emlékek a horvátországi töredékről utoljára Biborbanszületett Konstantin beszél 950 körül, oly módon, hogy " az avarok, akiknek királya Attila...". Ily módon azt, hogy a honfoglalók Pannóniában avarokat találtak, kétségbe vonni nem lehet.

Visszamenve a frank győzelmet követő nyolcszázas évek eseményeire, az Einhard-i Annalesekben az olvasható a 805. év eseményei között: "Kévéssel ezután a Capcan, a hunok fejedelme népétől kényszerítve, megjelent /Aachenben/ a császár előtt és kérte, hogy Sabaria /Szombathely/ és Carnuntum /Petronell/ közt, mivel eddigi földjein a szlávok betörései miatt meg nem maradhat, adjon neki szállásbirtokot. A császár kegyelmesen fogadta - mert a Capcan keresztény volt s Theodornak neveztetett -, kérelmét teljesítette és gazdagon megajándékozva hazabocsátotta....Nem sokára elhalálozott. Ekkor a kagán egyik főemberét küldötte el és kérelmezte általa, hogy abban a régi méltóságban sértetlen maradjon, amely a kagánt a hunoknál mindig megillette. A császár azt, amit kértek, megadta, elrendelte, hogy a kagán a hunok régi szokása szerint gyakorolja az uralmat." (23)

A továbbiakban arról értesülünk, hogy 811-ben Nagy Károly seregei egyharmadát a gyűlölködő avarok és szlávok ellen menesztette. Ebben az évben Kanizanki avar fejedelem a tudun és a Duna melléki szlávok főemberei megjelentek az uralkodó előtt. A tudun méltóság a kazároknál tartományi főnököt jelentett. A frankoktól meghódított avar fejedelem címe már ezért a "tudun", ebben a korszakban, - Külön tanulmányozást érdemelne ez az összefüggés a két - kazár és avar- birodalom közötti egybevetésére, de kettős honfoglalási vizsgálódásban e birodalmak esetleg azonos nepeinek vagy népcsoportjainak kimutatása végett is.

819-ben részük volt Alsó-Pannónia kormányzójának, Lindevitnek a lázadásában, - 822-ben követeket küldenek az aix-la-chapellei országgyűlésre, majd 822-ben ugyanígy megjelentek a frankfurti gyűlésen. Az un. Verduni szerződés 843-ban, ekkor osztották fel a frank-római birodalmat, szintén említi az avarokat.

A nem teljes felsorolásban ide kívánkozik még a salzburgi egyházi kancellária feljegyzése 871-ből: " az avarok még mindig birják a császártól kapott szállásbirtokot." A bécsi Naturhistorisches Museum őstörténeti osztályán térképek ábrázolják az avarság osztrákföldi szállásterületeit. Ezek megegyeznek az eddigiekben csupán vázolt települési képpel. Településeik mintegy 20 %-a a Dunától le a Dráváig, Száváig osztrák területen, ugyancsak 20 %-a a horvát részen volt.

Lazius (24) osztrák történetirónak a fejezet elejére illesztett közlé-

sét pedig, hogy "903-ban az avarok elhagyták a kereszténységet és a magyarok pogány vallására tértek" - úgy gondolom, nagyon komolyan kell vennie a hazai történettudománynak.

Sinka Istvánnak a "Csigla menti tájra" emlékező versét rendkívüli történelmi fontossága miatt, e fejezet talán legjelentősebb részeként, az avar-korszak áttekintésének a végére hagytam.

Megvilágítását vezesse be Kézai: " Maradt volt még a hunokból háromezer ember, kik a krimhildi csatából futással menekültek, kik is félvén a nyugati nemzetektől Árpád idejéig a Csigla /Szabó Károly Sziklá-ra fonetizálj/ mezőn maradtak s ott magukat nem hunoknak, hanem székeleyeknek nevezték".

A csigle, csigla szónak nagy turkológusunk, Thury József (25) járt utána. Véleménye szerint a helynév avar eredet mellett bizonyít, mert a csig tiszta török szó. Sejkh Szulejman csagatáj és Ahmed Vefik oszmán-török szótára szerint " magas ágakból, vesszőből font kerítést, sövényt, gátat, töltést, sáncot" jelent, a -la török helynévképzővel pedig olyan avar gyűrű-féle erődöt, amelyet az avarokról szóló hiteles tudósítások bekerített területeknek neveznek, Thury szerint a csigla-hoz hasonló képzésű török szavak, a jaj-la /nyári szállás/ tuz-la /sóbánya/, bor-la /szőlő termő hely/ is.

Ha már most azt nézzük, van-e hiteles tudósításunk az avaroknak a Tiszától keletre való tartózkodásáról, akkor két ilyen forrásunk is van. Az egyik a VII. századi Ravennai Névtelen, aki dáciai avaroktól beszél, a másik Nagy Károly életrajzírója, Einhard /Eginhardus/. Nekünk ezuttal ez a hiradás a fontos. Tartalmilag az a lényege, hogy Pipin, az északi frank sereg vezére a Tiszán is átkergette a még harcoló avarokat. Kézai szavai: "félvén a nyugati nemzetektől" s ennek bizonyossága is, "s ott magukat nem hunoknak, hanem székeleyeknek nevezték", inkább vonatkozhat a frank-avar háború nyolc esztendősz küzdelmeire, mint az Attila-fiak krimhildi csatájára.

A Sinka-vers megvilágítása előtt fel kell elevenítenünk Györffy György (26) értelmezését. A Veszprém megyei, Marcal völgyi Csögle falu helyén véli feltalálni a krónikabeli hun-visszavonulás helyét. Számára azért látszhatott kézenfekvőnek ez a magyarázat, mert az tűnt fel neki, hogy a krónika - felfogása szerint Ákos nembéli Ákos mester - helyismerete lényegében öt dunántúli megyére szorítkozik. Emiatt maradt meg ő is következtetéseiben a Dunántulon. A nyugati nemzetektől való meneküléshez azonban alkalmasabb enyhelynek, buvónak, elszakadásnak látszhatott a Tiszántul, mint a frank seregek gyomrában lapulható Marcal völgyi Csögle. Különösen, hogy tudunk Kis Pipin Tisza menti csatározásairól, s ami ennél még perdőntőbb, hogy Anonymus a bihari részekről csatlakoztatja az Árpád elébe menő székeleyeket.

Beszéltessük Sinka Istvánt. Az idézetten kívül még két helyen éneklimeg a Csigla patakot:

Hór alatt a Csigla-menti pusztán
árvának lenni van olyan szomorú...

S a nekünk, két, régies, talán törökös hangzású helynév miatt rendkívül más helyen:

Mumm mezejétől délre
kint Singa-laposán,
mily szomorú volt jégsíkjában a Csigla...

Eddig az idézetek. Nem érintve a székely eredet jóval tágabb problémáját, a Kézai szerinti visszavonulást Sinka István Csigla menti tájára kell tennünk. Ez a hely pedig Bihar megyében van, mai román részen, az egykor Nagyszalontához tartozó határban. Hór egy dombnak a neve. A térképen feltüntetett helyek közül Barmod-hoz van legközelebb mind Hór, mind a Csigla mente.

Ezt a véleményt egyéb igen lényeges bizonyítékokkal is megtámogathatom. A hajdan volt beosztású megye e helyhez közeli déli részén találtam Szék helységet s több változatban, Alsó-Meggyes, Felső-Meggyes, Tagadó-Meggyes helységeket, s ezek jelezhetik az évszázadokig fennállt 6 székely nemzetség egyikének, a Medgyes-ágnak az ittélét. Kissé beljebb, keletebbre található, a megye közepe táján Székelyhid nevű helység.

Bizonyítékunk még Fekete Zsigmond (27) avar gyűrűket feltüntető könyve is: "A negyedik avar gyűrű, az Ördögárok... átmegy... a Tisza balpartjára s meglehetősen és ép darabokban tűnik el Bihar vármegyében a Vörös-Gyűrűs felett Oláh Szentmiklóstól éjszakra Nagyvárad felé, keresztben metszve az itteni Korhány nevű széles ereket".

Ez a Korhány vize az egyik legszebb Sinka-versben szintén megtalálható:

Egyszer volt szép
Az anyám tánca,
Mikor kendőjét gyepre hántha,
A Korhány vizénél Pusztapádon...

A juhászbojtár korában az erek, patakok mentét, a laposokat, dombhátaikat, hajlatokat be-bejáró Sinka István költészete lehet ma a tanunk a térképeken is valószínű fellelhető táj e multbeli helyneveire. De nyomos tanu. Versei ismeretében felülvizsgálatra is szorulhat Györffy Györgynek Csögle-magyarázata, de feltehetően a székelyek későbbi betelepülését bizonyító "Székelyszáz" nevű "várjobbágy századokról" való elképzelése is.

Tisztában vagyok vele, hogy a Kézai által Csigla mezőnek, a Pozsonyi

krónikában Sigla mezőnek nevezett helyet már számosan keresték az elmúlt századokban. Így találtak Erdélyben Aranyos mellett Csigla vagy Csigolya bereket, voltak, akik a mai Al-Csik mezejét gondolták a visszavonulás helyének. Verancsics Antal a székelyek letelepedési helyét Erdély legvégső szögletében tétélezte fel, s ezt a helyet Chikmezűnek nevezte el. Van Közép-Szolnok megyében is egy Csiglénny, vagy Cseglénny nevű helység, de Sáros megyében is található Cigla nevű falu. Az ország ez északi részén is felbukkant ilyen nevű falu igen érdekes következtetésre adhat alkalmat, általában az avarok településére nézve, mert például Bartal György is említi fent Bereg megyében, a Tisza felső völgyében Bajánháza-t, de Zemplénből is két Baján nevű falut, sőt ugyanitt egy Abara nevű helységet is.

Az avarok észak-magyarországi települési nyomait jelző helységnevek is erősítik azt a több magyar történész által képviselt nézetet, hogy avar hadak mentek Árpád magyarjai elébe a honfoglalás segítésére, illetve fogadásukra.

Bolgárok

" Attila halála után a hunok a Pontus vidékére vonultak vissza, itt – a talált népelemeket megszervezve – új birodalmat alapítottak, mely hun és bolgár néven szerepel a történeti forrásokban." (Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása, Bp. 1930.)

" Ugyyszólván minden kutató megegyezik abban, hogy a bolgárok is a hun törzsek közé tartoztak... A bolgár kérdés helyes beállításával – úgy látom – kielégítő megoldást nyerhet egy sokat vitatott kérdés, a hun-magyar rokonság és a hun-magyar monda eredete ek problémája is." (Gombocz Zoltán: A bolgár kérdés és a magyar hunmonda, Magyar Nyelv, XVII. kötet, 1921. 1-3. szám)

" A legtöbbet mond az uturgur népnév, amelyről tudjuk, hogy a bolgár népnek a neve." (J. Marquart: Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge, Lipsce, 1903.)

A bolgárok "kardra esküdtek, kutyát áldoztak szerződésük, hajukat nyírták, vászon csalmát viseltek, mi mind részint ó-magyaros, részint törökös." (I. Miklós pápa (866-ból) nyomán közli Hunfalvy Pál, M. Ethn.)

" Feje magyar módra volt borotválva". (Liutprand a bizánci bolgár követéről, 958-ból).

Fejtegetésemet Thury József (28) egy megállapításával kezdem: "A filológiai módszernek a filológiában van helye, ellenben történeti kérdések megoldásánál csakis történelmi módszert lehet és szabad alkalmazni... Egyetlen szónak ilyen vagy olyan megfejtéséből nem szabad egész történetet csinálni valamely népnek, ellenben valamely nevet, mely századokon át szerepelt a történelemben, megmagyarázhat maga a történetnek ismerete. Vagyis a történelemből kell megfejtetni a történeti nevet, és nem a névből csinálni meg a történetet "

E véleményemmel cseng össze Németh Gyula álláspontja: "a törzsnevek történeti dokumentumok" (29).

Számunkra ilyen különös fontosságú törzsnév, népnév az onogur-bolgár, mert előtagja azonosnak mondható nemzetközi nevünkkel/venger, Ungar, Hongroise, Hungarian stb./, ebből alakultnak tekintik ugyanis hivatalos történettudományunk. Az újabb kutatások fényénél komoly létjogosultsága van a hunugarból való eredeztetésnek is, aminthogy az onogur ilyen formában is használatos volt a honfoglalás előtti iroknál.

A történelmi eseményekben folyamatosan felbukkanó népnevek nyelvi jelentésének megfejtése már nem pusztán történelmet reprodukáló filológia. Nézzük ezért a fejezetben felvetődő népnevek és személynévek törökből, illetve perzsából való magyarázatát.

Bolgár=keverék, sabir = az utról letérő, eltévedő, bolyongó, kazár /kozár/ =futamodó, bolyongó /perzsául/, /Maszúdi arab író mondja is, hogy a kazárokat töröktől szabir-oknak, perzsául kazar-oknak nevezik/, on-ogur=tíz ugor, kutur-gur= kilenc ugor, utur-gur = harminc ugor, türkerő. Ezuttal fontos személynévi jelentés: Kuvrat, Kqyrat /több olvasatban Kurt/ = gyűjtsd össze a népet, Baján=gazdag, a legkiemelkedőbb törzsfő megjelölése.

Mindenekelőtt kövessük nyomon az uturgur és kuturgur népet. Prokopius ír róluk 540 táján, ilyenformán: "A Maeotis tenger mellékein, régtől fogva hunok laktak volt, mégpedig egy király alatt. Valamely királyuknak két fia vala, Uturgur és Kuturgur nevű. Ezek atyjuk halála után eloszták a birodalmat, miért is neveikről a népnek egyik része uturgur-nak, másika kuturgur-nak neveztetik máig. ...Idő folytával egyszer, ha igaz a hír, egynehány hun /kimmer/ ifju vadászgatván egy szarvas ünt, akár neki tüzesedve, akár isteni végezttől hajtva, üldözé. Az előlük futván, a

tengerbe ugrék, s az ifjak folyvást követék a tenger tulsó partjáig, ahol az ünő hirtelen eltűnt... Hazatérve elmondák, hogy a tenger meggázolható, s a hun nép azonnal fegyveresen átkelvé a túl lakó gótokra esék." (30)

Az a különösen fontos ebben a mondában, hogy azonos Priskos rétor-nak az Attila hunjairól írt eredetmondájával, de hasonló a magyar szarvasmondához is. /Még senkinek sem tűnt fel az, hogy embernek ve-szélyes, nehezen járható helyeken- nádasok, zsombékok, ingoványok s ilyen hely lehetett a Maeotis vidéke is - igen sokszor csak a finom ösztö-nű és otthonos állatok járnak biztonságosan, ezért csak az ő nyomukban mer eligazodni az ember. Ebben is rejthet a szarvas-mondák valóságmag-va./

A kutrigurokról az 550-es években hallunk. A gepidákat segítik a lon-gobardok ellen. Ugyanez időben Bizánc egymás ellen bujtogatja a két test-vérnépet, a kutrigurokat és utrigurokat. Az előbbieket király a ekkor Zaber-gán kán = szabir kán -. Vele kapcsolatban Moravcsik Gyula (31) idézi Mutaftiev bolgár történészt: a "perzsa király mellett magas rangban szol-gáló, heftalita Zabergan, mind pedig a kuturgur Zabargan hun volt, mint-hogy a heftalita és kuturgur nevek egyaránt hun néprészeket jelölnek."

Ne döntsük most el azt, hogy a két Zabergan azonos személy-e, az azonban tény, hogy a Duna mentén megjelenő avarok /562/ utjukban beke-belezték a kuturgurokat és uturgurokat s ez időben az avar fejedelem ne-ve Zabergan volt. A Zabergan szó jelentésére egyébként Dr. Bendefy László értelmezését tekinthetjük helytállónak; nem személynév, hanem méltó-ságnév. /B.L.: Magyarság és Középkelet, Bp. 1945./

Hogy pedig az avarok politikailag mindkét népet képviselték, arra bi-zonyíték, hogy Bizánctól, jogutódként, mindazt az évi adót kérték, amit emezek korábban kaptak. Azzal a hírrel együtt pedig, hogy "A hunok visszaszerezték a régi Hunniát", Paulus diaconus, illetve Menander azt is közli, hogy "tízezer kuturgur rontott be Dalmáciába".

További adalékként - a most zajló kettős honfoglalás vitához is- fi-gyelemre méltó Thierry Amadé közlése, hogy " az avarok a visszama-radt három törzset / tharniákok, kotzagerek, zabenderek/ követeik után magukhoz csalogatták; - s hogy " 600-ban a Volga partjairól egy csapat bolgár lovasságot hívtak be".

A keletről való folyamatos beköltözésre így több megbízható hírünk van. A hatszázas évek első harmadából - feléből egyébként nagy nyugat-ra áramlást indíthatott meg a bizánciak irtóháborúja /622-23-ban/ a tűz-imádó vallás központja, Baktria ellen. Lerombolták a templomokat, leöl-ték a papokat, a népeket arra kényszerítették, a szent tüzek köré terel-ve őket, hogy azokba beleköpjenek. E vallásháború is magyarázhatja a

perzsákkal szövetségbe lép avar Baján kán meg-megújuló nagy háborúját Bizánc ellen.

Az onogur-bolgárnak nevezett nép történetének tömör összefoglalását a legkitűnőbbben Gombocz Zoltán (32) írásában olvashatjuk. Tőle tudjuk - mások mellett -, hogy a bolgár történet ősforrása: Theophanes Isauros / + 817-18/, és Nichephoros Patriarcha / +829/ legendás elbeszélése Kuvrát kán öt fiáról. A két szerző közös forrásból merithetett. /Nagy Géza (33) szerint Kuvrát annak a hun fejedelemnek, Organának az unoka-öccse, aki 619-ben a hun előkelő emberekkel együtt a keresztény hitre tért./

A Kuvrát-monda: "IV. Konstantinos császár idejében /668-685/ Nagy-Bulgária fejedelme, Kuvrát, halálos ágyán öt fiának lelkére kötötte, hogy egymástól el ne váljanak s az ősi földet el ne hagyják. Az első szülött Baján /Bat-Baján/ ott marad, de a második szülött Kotrag / a kutrigurok képviselője/ népével együtt átkel a Tanaison /Don/, a negyedik /neve nincs megemlítve/ átkel a Dunán s meghódol a pannoniai avarok kagánjá-nak. Az ötödik fiu eljut Itáliába s a Ravenna melletti Pentapolisban telep-szik le /679-ben/. A harmadik fiu, Asparuch /Isperik/ a Pontus és a Du-na közé eső szögletbe vonul vissza." Az elbeszélés a bolgárok ötfelé szá-kadását kapcsolatba hozza a kazárok hatalmának felemelkedésével.

E nagyarányú népmozgáson is alapulhat László Gyulának (34) a ma-gyar régészet nevében is elhangzott véleménye: "Új nép betelepedésével kell számolnunk az avarok második felében... A griffes-indások a késői avarokban jelennek meg. A VII. század vége táján új, nagy tömegű nép költözött keletről a Kárpát medencébe. Számolnunk kell a VII. század vé-ge táján egy nagyarányú honfoglalással."

Most pedig egy igen érdekes, sőt fontos magyarázatra kell felhivnom a figyelmet. A dolog a bolgárok egy száz évvel előbbi, 580-as évekbeli vonulásával kapcsolatos, de közvetlen magyar összefüggése is van.

Már Gombocz Zoltán is említi azt, hogy Ephesusi János 582 körül egy mondat közöl, amelyben Bulgharios és Khazarig testvérpár, bolgár-ka-zár testvérmemzet őseként szerepel. Többről azonban Gombocz nem szól.

Ez a "mondai jellegű" adat viszont komoly történelmi bázissá vált azóta, hogy J.B. Chabot egy Edessában előkerült kézírásos feljegyzés alapján / - 1900-1910- / közreadta Szíriai Mihály pátriárka krónikáját, Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche cimen /1928/, illetve ugyanezt kiadta latin és eredeti szír nyelven E.W. Brooks /1935-36-ban/. Szíriai Mihály a Peskin kolostor apátjaként halt meg 1199-ben. Adatainak forrása Ephesusi János hatkötetes egyháztörténete volt.

E fárasztó bevezetés után az a lényeges, hogy Altheim (35) az avarok, bolgárok, kazárok, illetve a magyarok részbeni kapcsolatát e szír króni-ka egy közlésére építi. A kritikus szövegrész - kihagyásos közlésben -

így hangzik: " Ebben az időben jött ugyanis három testvér belső Szkitiából, harmincezer szkitát vezéltek, 65 napja voltak uton az Imaon-hegyek /Észak-Irán/ hágoitól. A folyók miatt télnék idején jöttek, elérték a Tanaist, amely a Maeotis-ból kilép és a Pontos-ba ömlik. Amint elérték a rómaiak határát, közülük az egyik, név szerint Bulgarios, 10 ezer emberével elvált testvéreitől, átlépte a Tanaist a Duna folyó irányában, mely ugyancsak a Pontosba folyik. Maurikioshoz küldött s kérte adjon földet néki, ahol laknék s ennek fejében népével a rómaiak segédcapatává lesz.

A császár adta néki Felső-és Alsó-Moesiát, valamint Dáciát...A maradék szkiták azonban, a másik két testvér, az alánok földjére mentek, amelyet Berzylia-nak neveznek, oly területnek, melynek városait a rómaiak építették. ... A /Moesiában és Dákiában lakó/ Bulgárok és a Puguráyé-k, akik /Berzilya városainak/ lakóit alkotják, idővel keresztényekké váltak. Amint az idegen nép ezt az országot / Berzilyát/ elfoglalta, kazároknak nevezték őket az idősebb testvér neve után, akit Kazarignak hívtak. Ez a nép erőssé vált s kitereljesedett."

Nem fordítottam le s nem idéztem a szír krónikából azt az időbeli egyezéshez szükséges részt, hogy a bizánci fürdőhelyet, Anchialost éppen megszállva tartó avar kagán ajándékot küld a hátában közeledő Bulgariosnak, hogy kedvét nyerje s utjából eltérítse. Ez az időpont 582 körül van.

Hogy jönnek mindehhez a magyarok? Altheim szerint a következőképpen: helyesbíti Biborbanszületett Konstantin közlésének, paleográfiai okból tévesnek tartott olvasását, azt, hogy a magyarok a kazárokkal "három" évig laktak együtt, e számot "háromszázháromnak" veszi, levonja a 889-es évből /Regino, prümi apát ebben az évben jelöli meg a kazároktól való elszakadást, az Etelközbe vonulást/, így az 585-ik évet kapja, vagyis Kazarig és a meg nem nevezett harmadik testvér /ő képviselné a magyarokat/ Alániába érkezésének körülbelüli évét.

Mindezeket azért is tartottam szükségesnek említeni, mert hazai szakirodalmunkban nem láttam nyomukat. Még csak annyit: J. Marquart és K.H. Menges, s velük egyetértésben Altheim a kazárok, s így a három testvér eredeti kiindulási helyét Dngesztán vidékére teszi.

Történeti forrásértéki közlésnek kell tekintenünk tehát, már jóval Asparuch bolgárjai előtt, bolgárok érkezését Dáciába is. Ezt az adatot erősíti a már idézett Thierry, aki 600-ból tud tízezer bolgár lovas érkezéséről Baján avarjaihoz. Valamelyik csoport érkezése bizonyos, de mindkettőben sem kételkedhetünk.

Egészében véve a középkori források a VI. század közepétől már két Bulgáriát ismernek, a pontusi vagy dunai és a kaukázusi vagy volgai bolgárokat. Ez utóbbi az Anonymus említette terra Bular, ahonnan Taksony vezér idejében, a mohamedán hit felvétele után, jelentős bevándorlás volt hazánkba. E bolgárok szomszédságában talált rá Juliánus barát

az elszakadt magyarokra, s e bolgár nép utódainak tekinti a tudomány a csuvasokat. A magyar nyelvészet és őstörténet egyik alapvető tételét pedig éppen a csuvas nyelv alapján fogalmazta meg 1871-ben Budenz József: " a magyar nyelvben nagy számmal vannak régi török jövevényszavak, a csuvassal mutatnak egyező hangtani sajátságokat, tehát az ócsuvasból való." (36) Németh Gyula szerint, mivel a mai csuvasok a régi volgai bolgárok maradványai, "ócsuvas" helyett "bolgár-török" jövevényszavakról kell beszélnünk.

A dunai bolgárok Asparuch vezetésével 679-ben Moesiában leigázzák a szlávokat s a IX.-X. század folyamán beolvadnak nyelvükbe.

A Duna menti bolgárokról fontos történelmi adat a 680. évi: ekkor telepednek át a Dunától délre. A Nagy Károly által megtört avar uralom gyengeségét Krum alatt használják ki 805-ben, részt vesznek az avar állam felosztásában, főségük alá kerül a Duna-Tisza köze egy része s Erdélyben a Marostól délre elterülő terület. 827-ben a Dráván felhajózó csapataik Pannóniában lakó szlávok ellen harcolnak, főnökeiket elűzik s bolgár kormányzókat rendelnek föléjük.

A magyarokkal való szövetségükről 836-ban van adatunk. Magyar csapatok segítik őket makedon hadifoglyaik lázadásának leverésében.

A leginkább ismeretes magyar-bolgár hír / a 894. évből/ a görög szövetségben Árpád fiának, Leventének egy kisebb egységgel való hadi vállalkozása a nem sokkal előbb trónra lépő Simeon cár ellen. Van történelmünk, aki e csatározást már a gondosan megtervezett honfoglaló hadjárat, a második bejövétel egyik sikeres szárnyvállalkozásának tekinti.

Hunfalvynak és követőinek a magyar hunhagyomány eredetiségét, keletről hozott voltát nullifikáló véleményével szemben századunk tizes-huszas éveiben erős ellenbizonyítékot kaptak történelmészeink, nyelvészeink a Mikkola finn nyelvész által 1913-ban megjelent bolgár, vagy előbolgár fejedelemségében. Ez a rendkívül becses történelmi értékű dokumentum is beszédes bizonyíték arra, hogy hiába bukkan fel bármely perdöntő adat is a múlt homályából, ha a történész szemlélete mereven, éppen dogmatikusan más irányu, s ezt figyelmen kívül hagyja. Ez történt ez esetben például Hunfalvyval, aki Jireček, "Geschichte der Bulgaren" című művét idézve, már szól arról, hogy Hilferding a magyar nyelv segítségével kísérelte meg a szöveg megfejtését, ám érdektelenül, nem füleli le az izgalmas nyomot.

A bolgár fejedelemség két részből áll. Az 515 évet felölő első része, a hajukat hun módra viselő, a Dunától északra uralkodó fejedelmek nevét, uralkodási, illetve életétét tartalmazza. Helyesebben, ahogyan én látom, gondolom, a nemzetségek szerinti uralkodási időt, így Avitohol 300, Irnik 150, Gosztun 2 stb. Elképesztően szemnyitó izgalma az év neve, megnevezése: "lét". Altheim mindenesetre így idézi, s úgy kell tekintenem, hogy

azonos mai szavunkkal, Gosztunt negyedikként Kurt, ötödikként Bezmer követi. Az ötből négy a Dulo-ház tagja, Gosztun a Jermi nemzetségből származik /Nagy Géza közlése/. A Dunától délre uralkodók névsorát Aszparuh /Isperik/ nyitja meg, s Umer zárja 767-tel.

Az 515 éven belüli időről Gombocz Zoltánnak van eligazító magyarázata: (37) "Irnik például a kigyóév kilencedik hónapjában kezdte meg uralkodását, s Attila halála-éve éppen /453/ kigyóévre esik. Ha e meglepő időrendi egyezéssel még párhuzamba állítjuk Jordanes értesítését, hogy Attila fia "Hernic" népeivel Besszarábiába vagy Dobrudzsába vonult, valamint a magyar hun-monda Csaba motivumát, alig lehet a Csaba-monda reális történeti magvát kétségbe vonni."

Gombocz következtetése már hun-hagyomány fejezetünk bizonyítékaiba vág, itt csak azt emeljük ki, hogy az 515 évből 453-tól számítva, 215-öt kell vennünk, így Aszparuh uralkodási évének kezdetét 668-ban kapjuk meg, az ő Dunától délre vonulási éve pedig a 679-680-as év. Avitohol neve, amely nem azonos Attiláéval, idézte elő a legtöbb fejtörést /ebben érdekesek Pritsak magyarázata, sőt Altheim vele vitázó érvei is/.

A "kigyóév" még megvilágításra vár. A két XVI. századi, moszkvai és pétervári gyűjtéléses kéziratból előkerült fejedelemlistán, amely eredetileg oszlopra irt görög szövegű volt, kettős időszámítás van, hun-törökös állatjegyes és keresztény. Ugyanigy kétnyelvű és kettős időszámításu a 907-ből származó catalari, valamint a kalugericai felirat is.

Rendkívüli módon hasonlatos e feliratokkal a perzsa szasszanida királykönyv /kezdődik Nagy Sándor babilóniai foglalásával és az Ardaser uralkodóház felemelkedésével, mint új periódussal/, benne szintén egymás mellett párhuzamosan van meg a tizenkétéves beosztású állatjegyes évszámítás, a mágusok időszámítási módja és a már érvénybe lépő keresztény évszámítás. (38)

A nemzetközi turkológus világot lázba ejtő fejedelemlista fontosságának tudatában furcsán hat egy magyarul is megjelent Bulgária története című könyv (39) szerzőinek e megjegyzése: "Az első kánokról - Avitohol és Irnik kánokról szóló közlések legendás jellegűek... az egyiket /a lista első részét/ Aszparuh idejében írták, aki a krónikával dinasztiáját kívánta dicsőíteni..." Mintha csak összebeszéltek volna a Kézait "dicsekvéséért" is pellengérre vonó Szücs Jenővel. Kézainál a sugallt magyarázat a reneszánsz hatás, bár hol van az még ekkor nálunk, itt még magyarázat sincs, csak a feltételezett emberi esendőségre való célzást kapjuk.

Magyarok

A magyarok "rendkívüli módon tisztelik a tüzet; a vizet és a levegőt tiszteletben tartják, a földnek pedig énekeket zengenek; azonban imádják és Istennek nevezik csakis azt, ki e mindenséget teremtette és annak áldoznak lovakat, ökröket és juhokat." (Theophylactus Simokatta: Histor. L. VII. C.8.)

"A magyarok bátrak, jó kinézésűek, és tekintélyesek. Ruházatuk színes selyemszövetből készült, fegyverzetük ezüsttel bevont, fényt kedvelők." (Gardezi perzsa író, 1050 körül.)

"Eberhard gróf kiválógtván magának illetőségét, az arany nyakláncokból, melyekkel nyakukat ékesítik s az arany csengetyűkből, melyek ruházatjuk alját beszegzik, három font aranyat templomi ékességek készítésére ajándékozott." (Régi bajor krónikából, a Lech-parti vereség után az ebersburgi erősségbe hurcolt, ékességeiktől megfosztott foglyoktól elvett dolgokról; Szalay László: Mg. Tört.)

"933-ban, Merseburgnál a lovak díszitményei terhükre voltak." (Liutprand)

"Az írók a kegyetlenség minden nemét ráfogják a magyarokra, kivéve mindkét nem szemérmének megfertőztetését, melyet otthon úgy, mint a táborban kerültek." (Bonfini)

"Augsburgnál 955-ben a magyar vezéreket felakasztották, a többi foglyokat vízbe fojtották, megégették vagy elevenen temették el." (Szalay: Mg. Tört.)

"Az Európába nyomult vad magyarságot, keletre neveltlen gyermekét, Európa gyámsága alá vette." (Dr. Eduard Rösler: Zur Kritik aelterer ungarischer Geschichte, Troppau 1860.)

A hun-magyar rokonságnak "mind a nyelv, mind a történettudomány egyaránt ellene mond." "A régi pogány írás ténye ábránd." (Dr. Eduard Rösler: Id.mű.)

"Honunkba költözésünk előtt alkotmányunk volt, közügyeket nemzeti gyűléseiben a község intézte, törvényeket a község hozott, a vezéri hatalom a bírótól el volt különítve." (Dr. Szabó Károly: A régi székelység, Kolozsvár, 1890.)

"Őseink földrajzi elhelyezkedése kizárja, hogy a magyar őstörténelem össze ne fonódott volna a hunok történelmével." (Nagy Géza: Honfoglaló őseink, Ethnográfia, 1894.)

"Egy kivétel van az elvándorlás szabálya alól, a magyar! A többi elhelyezkedése ma is megfelel a nyelvrokonságból kikövetkeztethető kapcsolatnak." ... - A magyar törzs "elfogadhatatlan, hogy finnugor, mert finn-ugor törzs nem lehetett hódító, többségben levő török törzsek között." (Gr. Zichy István: Magyar őstörténet, Magyar Szemle, 1939.)

"... a magyarságnak nem volt sem genetikus, sem történeti kapcsolata a hunokkal." (Szücs Jenő: Kézai tanulmány.)

Hun, avar és bolgár fejezetem lényegében ismeretterjesztő jellegű volt. Ugy véltem, e fejezetekkel tartozom a tájékoztatásra szoruló olvasónak. Az majd mondanivalóm egészében látszik meg igazán, hogy a bennük felsorakoztatott adatok, megállapítások valójában a legvitatottabb pontok megvilágítását szándékolják.

A magyarokról szóló fejezetben viszont - immáron kertelés nélkül - szint kell vallanom, vajjon az volna a célom, hogy a hun-magyar rokonságot bebizonyítsam? Ugyanigy az Árpád-ház Attilával való rokonságát? E két, egymástól függetlenül is lehetséges viszonyt, amelyeken külön-külön és együttvéve, a mai magyar történettudomány hivatalosnak is tekinthető képviselői legjobb esetben is csak mosolyognának?

A mindenáron való bizonyítás természetesen legalább olyan hiba volna, mint Szűcs Jenő kételyek nélküli, szélsőségesen tagadó álláspontja. Az apokrif iratok sorsát szenvedő, ellenbizonyítékú művek felmutatása azonban - úgy gondolom - kellően elégséges eredmény az én számomra, legalábbis a mereven tagadás alaptalanságának a cáfolatául. Ugy szintén Szűcs írásának szembeesítése a hazai olvasóval, a nyilvános tettenérés lehetősége, hogy a história lényeges dolgaiban azért mégsem szabadna a nemzetközi szak fórumokat ily egyoldalúan tájékoztatni. Ha mondhatni "nemzeti" érzékenységem a mai olvasók számára érthetetlen, történelmi elemzéseim és állításaim a szakembereknek semmitmondók és értéktelenek, akkor persze akár okvetetlenkedőnek is bizonyulhatok. Nem érzem azonban, hogy rossz uton járnék, mert ha másért nem is, a lehetséges és kívánatos szintézisért, érdemes a másik, sőt - bizonyításaim szerint - a nyomósabb véleményeknek is nyilvánosságot juttatni.

Amit ma magyar őstörténetnek ismerünk, az lényegében egy százszázadnyi bizonyító és vitaanyagból kellően egységbe nem fogott halmaz. Sommásan szólva, egy finn-ugor nyelvészeti és egy jobban történelmi szempontú turkológus irodalom. Az előbbi inkább a mindenkori katedra-birtokosok, a tudományos intézetek sáncain belüliek, sőt mondhatni a politikailag is "erdő felől állók" / ez elsősorban a monarchia korára érvényes/ táborát jelenthetné, az utóbbi a kivert helyzetű mezei hadakét. A két álláspontot történelmünk e századi kegyetlen viharai lényegében kifárasztották, ma amolyan "ökuménikus" viszony van közöttük, mint katolikusok és protestánsok között.

A hasonlatnál maradva, ennek az "ökuménizmusnak" a képviselőjét napjainkban én Györffy Györgyben látom. Egy-egy következtetésében ő esetenként turkológusabbnak bizonyul még a szenvedélyes apostol-elődök-nél is, emellett fundamentálisan finnugrista. Erre vall például, hogy isten szavunkat Istemi türk kagán nevéből magyarázza. (40) Káromkodásban még csak el tudnám ezt képzelni, a 60-70 esztendősi türk uralom visszhangjaként - ahogyan mondjuk a hódoltság kori nyársat jelentő török "lofat" szó is eléggé kifejezően fennmaradt. - Amde miért neveznénk mi egykori türkhódoltak Istemiről az Istenünket, amikor a hódoltató népe sem tette ezt; a türkök istene türktengriszi volt; a későbbi, törökös kazár uralomban is a főisten neve tengri-kan. Kizárt dolog, hogy egy hódító személy neve istennevünké válhatott volna.

A szerződések kötések a kutyára esküvés módja is éppen azt jelentheti, - erről szintén Györffynél olvashatunk - (41), hogy Istenüket igen komolyan vehették a magyarok, nem keverték bele a hadi szerencsével is forgandó sorsu fogadkozásaikba sem. Hasonlóan a régi görögökhöz: "Sokrates is kutyára, ludra, platánra szokott esküdni, hogy ne az istenekre esküdjék - írja Philostratos. Ilyesfélét állít Aristophanes is a Madarakban: "Hajdan nem is esküdtek az emberek csupán a madarakra..." /Arany J. ford./

A görög esküvés mód magyarázatát tartalmilag talán őseinkre is elfogadhatjuk: "A ludra, kosra, kutyára való esküvést a Platon Apológiájához maradt scholionok szerint /22 A/ rhadamanthosi eskünek nevezték a görögök. Állítólag a krétai Rhadamanthys az istenek nevével való gyakori visszaélés miatt rendelte volna el, hogy a magánesküben inkább állatneveket használjanak." /Réthey-Prikkel Marian közlése, /

Természetesen kézenfekvő a kettébe hasított kutyára, farkasra esküvésnek a szertartáson belül az a jelentése, hogy így lakoljon az a fél, amelyik a megállapodást nem tartja meg.

E magyar-hun ügyben vitézkedő írásban szólaltassuk meg Attilát is az "isten-dolgokban". Callimachos (42) szerint a padovai amfiteátrumban öt ünnepi versben köszöntő, - s ebben öt Mars hadisten fiának nevező Marilusra ilyen szavakkal fakad ki: "Hogy jutott eszedbe te szerencsétlen, hogy az emberek és az istenek világát egymással összekevered? Hogy lehetnék én Isten fia, amikor embernek születtem? -, te esztelen! A te ostoba hízélgésed a legutolsó istenkáromlás...".

A finnugor és törökös/turkológus/ szemlélet végre valahára való komoly egybevetését László Gyula is hiányolja: "Németh Gyula A Honfoglaló magyarság kialakulása című alapvető könyvében ugyiszólván minden adat - még hozzá nyelvi adat - a törökség felé mutat, tehát egyezik a történelem és a régészet bizonyosságaival; de ennek ellenére kísérlet sem történt benne Árpád magyarjai finnugor voltának kétségbevonására." (43)

A türk törzs, mint egy a sok közül, ismeretlen volt még az 550-es évek előtt. 552-ből tud róluk először az írásos világ, amikor törzsfőik, Bumin és Istemi vezetésével megdöntik a zsuán-zsuánok /ázsiai avarok/ uralmát. Bumin utódai a keleti türk birodalom, Istemi-é a nyugati türk birodalom kagánjai lettek. Ezek a türkök is azonban hun fajta nép. Az Orkhon folyó mellett 734-ben emelt egyik, a Kül-tegin kagán emlékére szentelt felirat négy szövege közül a kínai nyelvűben az áll, hogy a kínai udvarnál Kr. e. 71-ben, ill. kr. u. 55-ben látogatóban volt hun vezetők /san-jük/ Kül-tegin ősei voltak. Az Istemi és utódai birodalmába 60-70 esztendeig tartoztak bele a történettudományunk által onogur néven számon tartott magyarok.

Ez volna hát az egyik "törökös" kapcsolatunk?

Eleve az viszont az onogur, később onogur-bolgár szövetségbe való beletartozásunk. Az onogur-multnak a hazai irodalma elsőrangú. Az onogurok történetéhez című, 1930-ban írott Moravcsik-tanulmány (44) valóságos tudományos kincs. Szerzőjét az indította a megírására, hogy reábulkánt a bizánci Agathon diakonus egy teológiai értekezésében a 713-as évből arra a mondatra, hogy Philippikos Bardanes császár /711-713/... "volt az oka a szomszédos nép, az unogur-bolgárok közvetlenül akkor történt támadásának, mely a Thrákiában levő keresztények foglyul ejtésével és mészárlásával járt..."

/Csak közbevetőleg: a bolgárok miatt - már a közvetlen görög utókor-tól - olyan megítélést és jelzőket kap ez a Bardanes császár, mint halála után Liutprand diaconus, longobárd történetíró írásában a magyarok segítségével 896-ban császárrá lett Arnulf: "Átkozott legyen örökre a nap, melyen egy nyomorult ember alávalósága annyi népre szerencsétlenséget hozott... a tetvek ették meg; gyalázatos halála a mennyei bosszu csapása... stb." (45)

A hasonlat arra is példa, hogy a pogány bolgárok és magyarok végül általánosan fennmaradt gyűlöletes megítélése eredetileg csak az egyházon és a császári, királyi udvarokon belüli pártos álláspont volt, a másik, ugyancsak keresztény, de emezekkel szövetséges csoport bukása, vagy elbuktatása utáni ellenvélemény./

A Moravcsiktól idézett mondatban az "unogur-bolgár" /onogur/ megnevezésnek van elsőrangú fontossága: a 713. évben még kortársként élő Agathon "onogur" néven ismerte a bolgárokat. Ezzel vág egybe az orosz Nesztor-krónika is: a bolgárokat fehér ugri-knak, a magyaroknak gondolta népet pedig fekete ugri-knak nevezi.

Az onogur-népnévnek a kezdetektől való felbukkanását, éppen csak érintve az eseményeket, illyképpen láthatjuk: Priskos rétor egy töredéke említi őket első ízben, olyan összefüggésben, hogy 463 táján a saragurok

/fehér ugorok/, az urogok /ogurok/ és az onogurok követeket küldtek Bizáncba, miután eredeti lakóhelyükről kiszorították őket a szabi-rok, akiket viszont az avarok üttek el. Priskos tudósítása arra a népmozgalomra vonatkozik, amely az Attila halálát, vagyis a nyugati hun birodalom bukását követő években keleten lezajlott s amely talán egyenes következménye volt az európai eseményeknek, - írja Moravcsik Gyula.

Priskos e hírét megelőzően egy örmény forrás ugyan már a IV. századból említi egy Honagur nevű hűnt, de ez legfeljebb annyit bizonyít, hogy az onogurok egyes töredékei, amelyek beletartoztak a hun birodalom kötelekébe, már korábban is elsodródtak a Kaukázus vidékére. /Az Attila-kori hun törzsszövetségbe tartozás magyarázhatja azt is, hogy kétszáz évvel Iszperih bolgárjainak vonulása előtt már 482-ből is találhatók bolgárok a Balkán félszigeten, bizánci szövetségben./

A következő tudósítás: Zacharios rétor /550 táján halt meg, írását 569-ig folytatják/ szir nyelven írt munkája ismét együtt említi a három népet, de velük együtt a szabi-rokat és avarokat is. A szabi-rok már 515-ben a Kaukázustól északra tanyáznak. A század közepén az avarok is ott tűnnek fel.

A három nép közül - saragurok, urogok, onogurok - a továbbiakban már csak az onogurokról vannak hírek. Jordanes 550-ben írt Getica-jában felsorolja a Fekete tenger északi partvidékén lakó népeket, nyugatról kelet felé haladva, s utolsóként említi az onogurokat, Hunuguri néven.

Mivel Mommsen a Jordanes szövegében hunuguri, uniguri, hunuvari, hunu és hunugiri variánsokat is talált, idézzünk Jordanesből: "A hunugárok pedig, akiktől sok bátor nép félt már, a nyestbőrök kereskedése által is ismeretesek; azok első lakása Szkitiában a Maeotis mellett, második lakásuk Moesiában, Dáciában, harmadik pedig ismét Szkitiában volt, a Fekete tenger felett." Ez a lakhely-felsorolás időrendben is teljességgel megfelel a hun-vonulásoknak.

Ugyancsak Jordanestől tudjuk, hogy a hunugur népnek nevezett törzs, Attila fiai az Azovi tengertől nyugatra, Szkitia földjén telepedtek le, s ezt a szkita földet hun nyelven Vár-nak nevezték. Jordanesre alapozva jut el Fehér Jenő Mátyás arra a következtetésre, hogy a hun/u/gur, hun/u/gar népnév a gótok révén terjedt el Európában, s az avarokkal vonult be a nyugati köztudatba. E kétségtelenül lehetséges magyarázat, mint tudjuk, eltér attól az általánosabb felfogástól, hogy a szláv ugri-ből, szlávok közvetítésével nevezik a magyarokat hungarnak stb.-nek Európában. Egybe-vág ezzel a felfogással, illetve ezt alátámasztja a frank évkönyveknek az a tudósítása, hogy már a 860-as években emlitenek nyugaton Hungarus nevű püspököket.

A magyar őstörténet tudománynak még lényegében feldolgozatlan anyaga Németh Gyulának a Baskir földön a hatvanas években végzett kutatása

és az ott talált magyar törzsnevekről 1966-ban közzétett tanulmánya. (46) Ebben az írásban oly messzemenő és alapos következtetések vannak, hogy sokban közömbösíthetik az e fejezetben sommázott korábbi kutatásokat és feltételezéseket. A korabeli latin, arab és bizánci források adatait természetesen nem tehetik szükségtelenné, mert azok állandó kiindulási és ellenőrző pontoknak, kritikai bázisoknak maradnak meg továbbra is.

Németh Gyula e legújabb felfogása, az ő korábbi nagy érdemű munkássága révén is, akár önmagában jelentheti a mai magyar őstörténeti álláspontot a Magna Hungaria és Dentu Magyaria közötti korszakra. Amellett, hogy ez a véleményem, ezuttal érintetlenül hagyom a korábbi álláspontokat, s csak mintegy önálló betétként iktatom ide az új Németh Gyula-i vélemény leglényegét.

A tanulmány szerint a szerző hat vagy hét magyar törzsnevet mutatott ki a baskiroknál. Közülük - e vitairat szándékából is - a Yula-man formában fennmaradt Gyula törzsnév nagy jelentőségű, mert a krónikák nem említik. Arab források szerint is a Gyula volt a tulajdonképpeni uralkodó, s e Gyula fejedelem népe tartozott a Gyula törzsbe. A hatalmas, csaknem önálló Gyula fejedelemnek tehát saját népe volt. Bár a törzsnevek egyébként nem személynevek, a Gyula személynév és méltóságnév is volt egyben. Ezt a helység-elnevezések is bizonyítják /Gyulaféhérvár stb./. Él a név Jula alakban s bolgár-törökben Dzula formában.

Alapvető ez a megállapítás: a magyar Gyula és a bolgár Dulo történelmileg összefügg.

Az őshazáról: Magna Hungaria valóban a magyarok őshazája. /Területét Németh a Káma és az Ural folyók közötti területen, észak-déli irányban Ufa és Orenburg vonalában határozza meg./ Valószínűnek tartja, hogy az ősmagyar törzsek körülbelül erre a területre költöztek, ez Baskiria nyugati része. Magna Hungaria közvetlen szomszédságban volt a volgai bolgár birodalommal, s itt kezdődött az 5. században az a nyelvi, ill. kulturális hatás, amely a Don-Kaukázus térségben folytatódott. Szerinte itt alakult ki a Hétmagyar törzsszövetség: bolgár hatásra bolgár hatalmi körben. Döntőnek látja erre nézve a magyar törzsnevek törökös eredetét. Volt olyan idő is, amikor a magyarok Magna Hungariában a Volga-bolgárok törzsszövetségébe tartoztak. Amikor a törökök kipszák ágához tartozó baskirok a 9. században nyugatszibériai őshazájukból erre a területre vonultak, a Hétmagyar már régen Dentu-Mogyer-ben tanyázott.

A nyugatszibériai haza Wicklundtól eredő gondolata elvetendő. A magyarok az első évezred második felében nem voltak Ázsiában. /Eddig Németh Gy. /

Nem említve minden hiradást, összefoglalóan fogadjuk el Moravcsik tájékoztatását: az onogurok " az V. század hatvanas éveitől kezdve a VII. század végéig állandóan a Kaukázustól északra a Maeotis keleti partjain, a Kubán folyó vidékén laktak... Legközelebbi szomszédaik a szabi-
 62

alánok.... Erős, hatalmas nép, mely több törzsből áll... 558 táján az avarok ellen védekezik, két évtizeddel később... egyidőre türk fennhatóság alá kerül".

Ez 576-ban volt, de csak a VII. század első harmadáig tartott, mert ekkor a bolgár fejezetben már ismertetett Kovrat /Kurt, "gyűjtsd össze a népet"/ kiszakította az onogurokat a türk szövetségből és egy nagy onogur-bolgár birodalmat alapított. Moravcsik szerint e birodalom a VII. század közepén a kazárok nyomására felbomlik s a kazár fennhatóság alatt visszamaradó Bat-Baján népében kell látnunk a később 830 táján önállósuló magyarokat, a Lebedián, Etelközön át a Kárpát medencét elfoglaló Árpád népet.

A Fekete tenger melletti korszak fontos adata, hogy a magyar névvel itt már találkozunk. Malalas és Theophanes bizánci írók jegyezték fel, hogy Justinianus uralkodásának első évében /527-28/ Bosporos városa /a mai Kercs/ közelében lakó hunok királya, Gordas szövetkezett a császárral, Konstantinápolyba ment és megkeresztelkedett. Hogy a régi vallást el akarta törölni, fellázadt népe őt megölte és testvérét, Muagerist tették meg fejedelmükké. Németh Gyula (47) szerint e név kiejtésben Mogyerinek hangzott. Gordast Ogurda-nak olvassa. A tudósító bizánci író szövegében kétszer is olvasható az, hogy " a Bosporos közelében lakó hunok." Ezek alapján Németh Gyula ki is jelenti, hogy "e két magyar nevű király, Ogurda és Mogyeri bizonyára a magyarságon vagy a magyarsággal kapcsolatos, a magyarság vezetése alatt álló törzsszövetségen uralkodott. Ogurda és Mogyeri népének "hun" neve e népnek egyik, valósággal élő neve."

A magyar népnév már előbb is felbukkant az írott történelemben. Az előző feldolgozásnál egy későbbi munka erről így számol be (48):

"...a magyar népnév nem Kr.u. 527-528-ban jelenik meg először a történelemben Muágerisz alakban, hanem Kr.u. 460 körül "magyar" /örvény írásmóddal: makar/ formában. Magyar népnévünknek ezt az említését Chorenei Mózesnél találjuk. Armenia földrajza c. munkájában ezt így olvashatjuk: "Északi Szármáciában számos nép lakik, mégpedig a kazárok, a hunok, a bulchok, a basilok, az abkázok, a kum-, vagy kuma-magyarok és a massagéták /Kr. u. 460-480 körül/. /E. Szármácia: a Don, a Volga és a Kaukázus közötti dombos-lankás, majd síkságba simuló térség./

A kazár birodalomról külön kell szólni.

A kazárok első nyomaira a történelemben a szabi-
 63

emlegetik. /Prokopius, Agathias, Jordanes, Theophilaktus Simokatta, Theophanes/. Németh Gyula: "A szabirok esetében biztosra veszem, hogy viselték is a hun nevet."

A kazár birodalom így lényegében a Kaukázus felett lakó bolgárokból és az ezekre rátelepedett szabirokból alakult. Később, a türk hódítás idején jött még hozzá némi, de valószínűleg igen kevés türk elem. Történetünk első korszakában a kazárok, még 627-ban is, a türk birodalomhoz tartoznak. Emiatt a VIII. század második felének közepe tájáig - a bizánciaknál és a keleti forrásokban - vegyesen türk és kazár néven említődnek.

A bizánci forrásokban a magyarok is általában unnoi /hun/, ungroi és turkoi néven találhatók. Ehhez járul negyedikként a szavartoi /szabir/ népvük.

A kazár birodalom népi összetételére vethet fényt József kazár király levele. Ennek én csak egy részét ismerem, Hunfalvy írásából, ahogyan ő azt Selig Cassel Magyarische Alterthümer-jéből /Berlin, 1848/ imigyen emliti: "Nemzetségét a bibliai Togarmától, meg tiz elődtől származtatja, kik között Ogur, Avar, Kozár, Bolgár és Savir vannak."

A kazárok nyelvéről több tudósításunk is van. Ibn Fadlan: "Nyelvük különbözik a türkökétől és perzsákétól és semmi más népnek a nyelve nem egyezik vele." Ezt ismétli Istahri és Ibn Haukal. Ez utóbbi ezzel a megtoldással: "Az igazi kazárok nyelve különbözik a türkökétől és perzsákétól." E két szerző még azt is mondja: "Bulgár nyelve olyan, mint a kazárok nyelve." Mukaddasi geográfus: "Al-Hazar nyelve nagyon homályos".

A birodalom hát több nyelvű. De melyik benne a magyar?

A nyelv maga pedig a magyar őstörténelem egyik legállandóbb kérdőjele. Zichy István gróf (49), akit Moravcsik igen éles szeműnek nevez, úgy látja, hogy "a magyarság nyelvének és népi eredetének azonosságát nem lehet egyszerűen magától eredő tényként elfogadni... - a magyarság egyenes vonalú finnugor származtatásával szemben rég ismert súlyos érveket hozhatnánk fel a magyarokra vonatkozó legkorábbi arab, perzsa és bizánci forrásokból, valamint a hazai kutatókban megőrzött nemzeti hagyományból."

Nyelvünkről Biborbanszületett Konstantin a kabarokról szólva ezt mondja: "...innen van az, hogy megtanították a nevezett turkokat /magyarokat/ a kazárok nyelvére is, és a mai napig beszélnek ezt a nyelvjárást, de emeltt bíráják a turkok elűtő nyelvét is." Ismét a kétnyelvűség, amely a nyelvész Melich János szerint az erdélyi Gyulák udvarában is még meg volt.

De hol és mikor vették fel a bolgár-török magyarok finnugor nyelvüket? Az obi-ugor nyelvű rokon népek, erdei halász-vadász népként az erdőségekben költöztek tovább, a nyílt szeptépen való életre nem voltak berendezkedve. Az onogurok viszont már ismert első vándorutjukra olyan társadalmi és hadi szervezettel indultak, amilyen egy erdei népnél ki sem tudna fejlődni.

Zichy végül is a nyelvész Meillet "alig van nép, amely nyelvét legálább egyszer, de általában többször is ne cserélte volna" tétele alapján találja meg a kiutat s arra jut, hogy: "a magyarság török műveltsége és finnugor nyelve közti ellentétet nem egy műveltségi behatás, hanem csak egy nyelvcseré feltevésével lehet elfogadhatóan megoldanunk." Ez azt jelentené, hogy az onogur nép neve mögött mindig feltételezett finn-ugor nyelvű ugor nép helyett egy ugor nyelvűvé vált hun-török népet kellene érteni.

E véleményemmel csak a problémát kívántam példázni.

E kérdésfeltevésnek van egy általános, formai tétele is: hol váltak a hun-török népek finn-ugor nyelvűvé, a feltételezett keleti őshazában, vagy itt, a Kárpátok medencéjében? A méltatlanul figyelmen kívül hagyott Marjalaki Kiss Lajos (50) ez utóbbit vallja. Szerinte az ázsiai eredet csakis a hódító török nyelvű hun-avar-magyar törzsekre vonatkozhatik. Anonymus a krónikájában az itt talált népséget az ország legtöbb vidékén egyszerűen parasztságnak mondja. E magyarul beszélő pórnép nem más, mondja Marjalaki, mint a K.e. évezredben szkitha, később szarmata gyűjtőnéven említett néptörzsek maradéka. Attila segédcsapataiban is a tucatnyi vazallus nép közül a harmadik helyen szerepelnek. Csak a hunok és a gótok előzik meg őket.

A szkíták-szarmaták nyelvi azonosságára Herodotos is rávilágít: "A sarmaták szkítául beszélnek, de egy kicsit hibásan."

Csupán egy nyelvi bizonyítékát idézzük Marjalakinak, Anonymus krónikájából: "...és minden lakosok javaslatára Borsut, Bonger fiát erős hadal kiküldték a lengyelek földje felé. Bors pedig...megindula és sok parasztságot összegyűjtve a Boldua /Bódva/ vize mellett, várat épít, melyet azon nép Borsodnak nevezte."

Terjedelmi okokból nem foglalkozhatom a szabir népi és a szumir nyelvi eredeztetéssel. Padányi Viktor (51) nagy hatású munkájában ez a kettő egybe is kapcsolódik. A magyar népet a szabirral már jóval Padányi előtt Fehér Géza is azonosnak tartotta.

A finn-ugor és török nyelvi kettősség viszont magyarázatra szorul. Ugyis az is, miként fogadhatja el a mai történettudomány a bizonyított törökös jegyeket, ha a hun-kapcsolatot közben kirekeszti. E hunságtagadásban tudományos következetlenség is kifejeződik napjainkban. Senki sem cáfolta meg például Moravcsik Gyula (52) idevágó ellenbizonyítékai tételeit, nemhogy itthon, de külföldön sem.

A magyar őstörténeti kutatás fő feladatát Moravcsik éppen a török népek és törzsek történetének felderítésében látta. Abból indult ki, hogy: "a magyar történet bizánci forrásait nem kezdhessük a IX. századtól, vagyis azokkal a feljegyzésekkel, amelyek már kétségtelenül a magyarságra

vonatkoznak, hanem foglalkoznunk kell azokkal a bizánci forrásokkal is, amelyek ama hun-bolgár-török népekre vonatkoznak, melyek a magyarság kialakulásában feltehetőleg részt vettek, illetve, amelyek között kell rejtőzni - ez idő szerint még ismeretlenül - olyan törzseknek és néptörzseknek, melyek a később kialakuló magyarság lényeges alkotó elemeivé váltak."

"Ugyanerre az eredményre jutunk - írja -, ha a bizánci forrásoknak a magyarságra vonatkozó tudósításaiból indulunk ki. Amikor a magyarság a X. századi bizánci forrásokban feltűnik, három különböző néven szerepel, sőt van egy olyan forrás is, melyben a három különböző név egymás mellett olvasható: unnoi, turkoi, ungroi. Az ungroi kizárólag csak a magyarokat jelenti, a másik kettő azonban a magyarokon kívül a magyarság feltűnése előtt és után más népek nevéként is szerepel. Az a tény, hogy a bizánciaknál e két név /unnoi=hun, turkoi=türk/ nemcsak a magyarság feltűnése előtt, hanem később is mindig csak olyan népeket jelent, melyek vagy török fajuk és nyelvük, vagy amelyek a hun-bolgár-török népek politikai és etnikai közösségébe tartoznak, világosan bizonyítja, hogy e nevek használatának alapjául nem a geográfiai elhelyezkedés szolgált, hanem annak a tudata, hogy a magyarság, illetve annak egyes alkotó elemei nyelvileg, fajilag, politikai vagy kulturális szempontból a hun-török népekhez tartoztak."

Moravcsik e megállapítását egyenesebb fogalmazásban is olvashatjuk: "Ami a magyarok három nevének egymás után való előfordulását illeti / az ismeretlen szerzőjű Georgios Kontinuatios szövegére céloz/, az újabb kutatások alapján felmerülhet az a kérdés, vajon nem kell-e e népek nevei mögött az akkor mégcsak a kialakulás stádiumában levő magyarság különböző elemeit keresnünk."

Az ilyen tudományosan abszolút korrekt elemzés ismeretében egyértelműen érthető Szűcs Jenő állítása, hogy a hun-magyar kapcsolat, illetve azonosság a nyugati népeknek a XII.-XIII. században véglegessé vált hiedelme. Ebben a nyugatban - írása szerint - Bizáncot nem is érti. Pedig azok az Árpád-házi királyok korában sem szorultak hiedelmek-re: a magyar trónon három bizánci herceg is ült: I. Géza, IV. István és IV. Béla felesége, illetve bizánci császárné volt Szent László leánya, Piroška, III. Béla leánya, Margit és V. István leánya, Anna. E korszakból pedig a bizánci udvarban Theophylaktos érsek /1092/ nevezi hunoknak a magyarokat, illetve Kinnamos János, Mánuel császár jegyzője. Ők talán mégsem csak Viterbói Gottfriedtől hallhatták ezt; illetve csakis az ő műveiből szerezhették volna ebbeli ismereteiket?

A kérdés körüli mai zűrzavart megaláztatónak és lesújtónak is nevezhetném. Az 1971-ben kiadott Képes Krónika jegyzetmagyarázó "története" is azt állítja például: Pilgrim passauai püspök, egyebek mellett,

hogy "a magyar fejedelem Géza és fia, István származásának előkelőségét - a bajor hercegleánnyal, Gizellával tervezett házasság sikere érdekében is - bizonyítsa, megalkotta a hun-magyar azonosság oly sok századon át hitelét megőrző elképzelését".

Ismét a "flancolás" motivuma, ezuttal olyan változatban, hogy egy püspök a felbujtónk, Igenám, csak hogy a század elején, miután Árpád halála után /907-ben/ nagy sereggel ránk törő bajor és más német hadakat Pozsonynál a magyarok tönkre verték s az Ennsig, a korábbi avar hatalmi határig terjesztették ki az országhatárt Árpádnak az Ágnes névre keresztelt leánya már a bajor Arnulf császár fiának, Arnulf hercegnek a felesége lett, s nem kellett ehhez a frigyhez kitalált Attila-vagy hun-pedigrié. Elégséges volt a magyarok kétségtelen tekintélye, hiszen az apa Arnulf is az ő segítségükkel vált császárrá Rómában. Sőt, horribile dictu, István neje, Gizella, maga is részben "hun"-eredetű. Ime a családfa: Ágnes + Arnulf, Judit + Henrik, Konrád + Gizella, Gizella + István. Tehát Gizella apjának, Konrád burgundi királynak anyai ágon anyai dédapja a "hun" Árpád volt, a honszerző. - Aki nem hiszi, járjon utána.

A magyaroknak a század nagy részében - az uralkodóházi rokoni kapcsolat miatt is - bajor területen nyílt átjárásuk volt: franciaországi, illetve különféle közép- és északnémet területi hadjárataik állandó utvonala a bajor föld volt. A fölényes hadijognál különb "rangigénylés" már öntöm-jenezés számba ment volna. S mi szükség is lett volna reá, az előbb hódoltatott, majd szövetségessé tett bajorokkal szemben, akikkel az uralkodóházak családi, rokoni kapcsolata is már jóval Gizella előtt megvolt.

Az elemi történelmi ismereteket is riasztóan figyelmen kívül hagyó eme "történész"- állásponttal szemben sokkal fontosabb dolog utánajárni annak, hogyan is alakultak a vezérkori Magyarország nyugati kapcsolatai, mert a magyarokról ekkor szerezhették a nyugati népek az első komolyabb ismereteket. E célra egy páratlanul kiváló és tisztességes munka állhat rendelkezésünkre, Vajay Szabolcsnak 1968-ban Mainz-ban megjelent s az azóta eltelt hét év alatt máig is lefordítatlan munkája (52). Pedig a könyv nem dugáru, vezető könyvtárainkból ismerem magam is.

Vajay 862-től, attól fogva, hogy magyar csapatok az írott források szerint első ízben jelentek meg a Bécsi erdő körzetében, egészen 933-ig feldolgozta a magyarok nyugati hadjáratait, hadi vállalkozásait. E könyv után már csak hamisító szándékkal lehetne leírni a középkori térítő és az osztrák-Habsburg történettudomány nyomán évszázadokon át szajkózott megjelölést e hadjáratok idejéről, azt t. i., hogy "kalandozások kora".

E korszak 16 nagyobb háborúját, hadjáratát a mindkét oldali és a legtöbb esetben egyenként 6-8 hadi szövetségest is tömörítő vállalkozásokat az akkori európai politika összefüggéseiben láttatja Vajay. Már előtte is irt olasz és francia munkák alapján bizonyítja, hogy e hadjáratok kezdet-

ből stratégiai operációk voltak, gyakran védekező jellegűek, később viszont európai horderejű katonai vállalkozások. A mindenkor szövetségekkel szembeni politikai irányzatban mindig felismerhető a logikus tervezés. Szerződéseikben a magyarok mindig arra törekedtek, hogy valamely meghatározott irányban biztosítsák a békét avégből, hogy másfelé szabad kezük lehessen. E katonai és diplomáciai tények már önmagukban jól átgondolt koncepciókra vallanak.

Bizonyoságul, a főbb kapcsolatok, szövetségek beszélésen szólnak erről - ezeket csupán 933-ig soroljuk fel - : a magyarok első nyugati szövetsége Szvatopluk morva fejedelemmel volt /862-863; 880-889/, ezt követte a keletrómai VI. Leó császárral kötött megállapodás /894-895/, a szövetség Arnulf császárral /892-899/, béke- és segítségnyújtási szövetség az itáliai Berengár királlyal /904-924/, szövetség a bajor Arnulfal /913-921/, végezetül szövetség a Karolingok Franciaországával /917-926/, ugyanígy fegyverszüneti megállapodás a német királlyal /926-933/, amely a Svábföld /926/, illetve Bajorföld /927/ odacsatolásával később birodalmi megállapodássá egészült ki.

A magyar csapatok e kivétel nélkül szövetségesi hadi cselekményekben - amit ez a 16 főhadjárat jelentett - nemcsak jól szervezettek és jól felszereltek voltak, de kiváló fegyelmezettségűek is. Sohasem pusztították a szövetségesek területeit, s mindenkor ügyeltek a szerződésbeli kötelezettségek megtartására. A magyarok kétséget kizáróan nagy horderejű európai jelenléte nélkül egészen másként alakulnak az olasz, francia és a különféle német hatalmi, politikai viszonyok. Csupán a Karoling-ház uralmát említem, amely a magyarok többszöri szövetségbeli megsegítése nélkül bizonyosan alámerül a többi trónigénylő, így a burgundokkal szemben.

A vezérkor a magyar történelem egyik legsikeresebb politikai, diplomáciai, katonai korszakunk Európában. A Gézával és Istvánnal megindult keresztény korszak vallási elfogultságu és évszázadokkal csak izmosodó, általánosuló szemlélete hányta reá e korszakra a kárhuzatos pogány mulat megtagadó, az emlékezetből is türelmetlenül kigyomláló elitelésnek és feledtetésnek minden keresztény előtti befedő és elborító, megvetéses köveit. E folyamatot különben Szűcs Jenő is jól érzékeli.

Bennünket egyedül az érdekelhet ebből a korszakból, mily mértékű lehetett a magyaroknak a nyugati népekkel, udvarokkal, hatalmakkal való érintkezése s ennek nyomán a rólunk alkotott kép megalapozottsága. Rendkívül kiterjedt volt a kapcsolat. Alig volt év, hogy magyar hadtestek, hadseregek ne járták volna a nyugati országokat, az említett szövetségi kötelezettségekből, követek, kereskedők, sok okból tárgyaló köldöttségek pedig szüntelenül közlekedtek. A Szűcstől axiomatikussá válnak nevezett nyugati vélekedés a hun eredetről, e kapcsolatok tapasztalati gyümölcse

s nem egy-egy szerzetes krónikás kézirati állításainak következménye, amelyek különben maguk is az érintkezésbeli tapasztalatok lecsapódásai voltak.

A magyaroknak a hunokkal való azonosítását tartalmazó, e korszakbeli nyugati krónikák, feljegyzések felsorolásától eltekinthetünk. Györffy György könyve csaknem kimerítően közli ezeket, de Thury József, Sebestyén Gyula és Nagy Géza idézett munkáiban is megtalálhatók.

A franciák és Sicambria

" Ugyanis abban az időben, amikor Aeneas-Trója lerombolása után Itáliába érkezett, két másik trójai fejedelem, az ifjabb Priamus, a nagy Priamusnak Antenor nővérétől való unokája, ugyanannak atyái ágról való rokona, 13 000 emberrel a Mare Illiricumon át a Régi Magyarországra érkezett. Ez Ázsia és Európa határának környékén, a meótszi mocsarak közelében terül el; itt pedig nagy várost építettek, Sicambiát. Ugyanőket erről a helyről sicambriaiaknak is nevezik." (Viterboi Gottfried: Memoria Seculorum, 1185.)

" ... E vallomással azt is megmondja nekünk Anonymus, bár akaratlanul is, hogy ő olyanféleképpen nézi vala a magyar történetet, mint a trójait, s amint ebben szabad volt költenie, úgy amazt sem fosztotta meg költeményeitől." (Célzás Anonymus Gestájának bevezető soraira: Hunfalvy Pál: M-g. Ethn.)

" A magyarság hun eredete fikció, éppugy, mint a franciák trójai eredete vagy a többi közel egykoru mesterséges eredetteória... " – "A trójai eredet kisajátításáért számos nép verseng (angolok, velszi brit-kelták, franciák, németek, olasz városok), hogy végül elég egyértelműen a franciák kerüljenek ki győztesen." (Szűcs Jenő: Kézai-tanulmány)

A trójaiakra már Anonymus is célzó, sőt irt is róluk; írása meglétéről és hollétéről én nem tudok adatot.

Krónikájának bevezető soraiban így tudósít: "Midőn egykor az iskolában együtt valánk, s a trójai históriában, melyet én igen megszeretvén Dares Phrygius és más szerzők könyveiből, miként tanítóimtól tanultam vala, egy könyvben összeírtam volt, egy akarattal olvasgattunk, kéréd tőlem, hogy amint a trójai históriát és a görögök hadait megírtam, úgy írnám neked Magyarország királyai és nemesei származását is.." /Szabó Károly ford./

Anonymus e sorai ezuttal azért fontosak, mert a középkori francia történetírás a magyarokat, sőt Attilát is a trójaiaktól származtatta. Erről Szűcs mélységesen hallgat.

Hogyan lehet az, hogy a Párizsban is tanult Anonymus, ha már őt discsőséges elődöt keresőnek állítják, nem élt ezzel a nagyszerű eredet-lehetőséggel? Nagyonis kézenfekvő lehetett volna pedig - egy papi ember számára különösen - a már régebben keresztény franciákkal való viszont-rokonítás gondolata. Az idevágó forrásokat valószínűen szintén ismerhetette, bár krónikájában név szerint csak Phrygiust említi. A kérdés megvilágításában Eckhardt Sándor (54) munkájára támaszkodom, akire egyebekben - mint kitetszik - igen nagy mértékben épít Szűcs Jenő is.

A középkori franciák Magyarországot őshazájuknak tekintették. Ez őshaza fővárosa volt Sicambria /a magyar Ó-Buda/. A felfogás első ismert műve 727-ben keletkezett, s egy neustriai /Ausztia/ szerzetes írása: Liber Historiae Francorum. Igen valószínűtlen, hogy e művel a trójai históriát is megíró Anonymus Párizsban ne találkozott volna.

Mellőzve a sok érdekes részletet, csak arra térünk ki, hogy a XIII. század végén írják meg az első nagy francia nemzeti krónikát, a saint-denisi Grandes Chroniques de France-ot, s ez nagy tekintélyével már véglegesíti a sicambriai óbudai eredetteóriát: e helyet a Trójából, a későbbi végleges hazába, Franciaországba kerülő frankok átmeneti hazájának tekinteti, hasonlóan, ahogyan mi a magunkénak Lebédiát vagy Etelközt.

Ezek után 1512-ben Jean Lemaire de Belges Illustrations de Gaule et Singularitez de Troye c. művében a franciák történetét már Trójával kezdi. A trójai exodust és Sicambiát /Ó-Budát/a III. könyvben beszéli el. A hunok, akiket a magyarokkal azonos népek tekint, szintén a trójaiak

leszármazottai. A magyarok - írja - ugyancsak trójaiak, s a franciák testvérnépe, ugyanígy a törökök, a különbség közöttük csupán az, hogy emezek hitetlenek, a magyarok viszont keresztények. Az egybevetés oka: Attila ugyanabból a török fajból való, amely Turcustól, a trójai Troilus fiától származtatja magát.

Most pedig emlékezzünk a Szűcs Jenőtől idézett részre, hogy ki mindenki versengett Európában a trójai eredetért. Mi nem versengtünk, de a Turcus-ok és Sicambria révén, talán inkább, mint a versengők, belekerültünk a franciák mellett a hatalmas tekintélyű és kiterjedésű trójai származási mondába. /E felfogás csirái tényanyagként benne kellett legyenek a 727-ben írott krónikában, de még inkább - minden bizonnyal a Szűcs Jenő nagy eszmetörténeti vadászterületének számító XIII. században írott Grandes Chroniques de France-ban./ További írásos fejlemény, hogy a frank származási monda, benne Sicambiával, a testvérnépeknek tekintett magyarokat is befoglalva, egy nagyszabású műre ihlette Ronsard-t, a nagy francia költőt.

A mi szempontunkból mindezeknél fontosabb, hogy Anonymushoz hasonlóan a hun-történet írója sem kapott ezen a származtatási lehetőségen. Igen valószínű pedig, hogy alkalma - példák és írott források alapján - erre mindkettőjüknek lehetett volna.

Mégcsak nem is építve Szűcs Jenő feltételezésére, hogy Kézai megjárta Franciaországot, a közvetítő hatások lehetőségeként, említsük pusztán azt a tényt, hogy a XII. század végén, a XIII. század elején francia szerzetesek /ciszterciák, premonstreiek/- III. Béla és utódainak uralkodása idején - nagy számban özönlöttek el Magyarországot. Nagyon valószínűtlen, hogy e teóriának ne lett volna képviselője közöttük.

Anonymus és Kézai tudósításai között érdekes különbséget látunk az óbudai frank "óshaza" dolgában. A különös az, hogy a trójaiakról is írt Anonymus még a Sicambria-helynevet sem említi. Kézai viszont már igen, de a frank származásmondáról ő sem szól semmit sem.

Viterbói Gottfried - akinek Anonymus krónikájára feltételezett nagy hatása alapján Györffy még a magyar hun-hagyomány eredetiségét is kétségessé teszi - hol a régi Magyarországon, a Meotisz mellett, hol az újban, Pannóniában említi a frankokat és városukat Sicambiát.

Kézai hun-krónikájában mindenesetre már benne van Sicambria, de krónikásunk nem említi egyben a frankokat is, nincs célzása sem a frankok származási mondájára. Eckhardt Sándor úgy látja, hogy a Sicambria-Buda azonosítás, helyi, önálló magyar hagyomány, s a vele összefüggő frank-trójai származási monda a VIII. századi Gesta regum Francorum alapján terjedt el nálunk is.

A magyar összefüggésű trójai eredetteória későbbiekben is továbbélő jelének kell tekintenünk az 1585-ben Konstantinápolyba hazánkban át követ-

ségbe utazó Bongars Jakab tudósítását. A Duna menti Carnuntum /Petronella, korábban fontos avar erősség/ romjait ő Hungaris Kisch Troia-nak nevezi uti beszámolójában.

Mindezekből azt következtethetjük, hogy az Árpád-házi királyok korában író krónikásaink - a keresztény világban még oly csábitónak tűnhető trójai eredet-feltevések ellenére is - az Árpád-ház családi hagyományának is számító hun-magyar eredet mellett tartottak ki.

Erre meggyőzően elsőrangú közvetett bizonyítékunk is van.

A Bécsi Képes Krónika írója, Káldi Márk, az Anjouk dicsőítése kedvéért már-felvette krónikájába a franciák trójai eredet-mondáját. Ő már "szinkronban" van kora felfogásával. A magyar Anjou-kor, az élenkülő olasz hatások következtében a reneszánsz korszak dicső-ös kereső világát is tükrözi, Kézai és Anonymus még nem dicsekedett, az ő idejükben nem ez volt még a korszellem, ők még csak a tényeket keresték.

Egy hazánkban járt olasz utazó, akinek 1308 táján írt műve Anonymi Descriptio néven ismeretes, Kézaitól függetlenül mond el érdekes adatokat a magyar-hun történetről. Említi azt a kajászói emlékkövet is, amely Kézai krónikájában a nagy keveházi csata emléke. Közlése a hely meghatározása miatt is idekiváncozik: "inter sicambriam et albam regalem" találta ezt a követ. A kő említése Kézai tudósításának hitelét éppúgy erősíti, amint jelzi, igen közel Kézai korához, a Sicambria-helynév hazai használatát is.

A trójai eredet sem tekinthető különben pusztán tudós kitalálásnak. Elfogadható róla az a felfogás, hogy a galliai latin és ellatinosodott kelta lakosságtól élő hagyományként örökölték a velük összevegyült, egy néppé formálódott frankok. Ez a hagyomány pedig Róma öröksége. Akármint van, példa a mi hun hagyományunkra is, amelyet ugyancsak szívesen megőrzött az emlékezet.

Hun-magyar mondák és a Nibelung-ének

"Többször hallottam némi hitetlenségi hangnyomattal mondván: lehet-e, hogy létezzenek magyar hagyományok Attiláról és a hunokról? Attila, a többi világ hőse, semmi sem lett volna azon földre nézve, hol uralkodott, hol meghalt, hol csontjai máig is nyugszanak? Csupán Hunniának ne volnának meg a maga költeményei és legendái Attiláról?" (Thierry Amadé: Attila-mondák, Pest, 1864., Szabó Károly ford.)

... "a fent idézett nyomokból is kiviláglik már, hogy volt nálunk naív eposz, hogy ez, mint általában a népköltemény költői formában nyilatkozott ... a krónikások józansága, a korai kritika dere hagyományos költészetünk virágait fagyasztá el, midőn a történetből száműzni akar vala minden regeszerűt." (Arany János: Naív eposzok, Koszoru, 1863.)

... "hihető-e, hogy az egész minden előzmény nélkül csak egy pár szerzetes csinálmánya s a magyar nép csak a krónikákból hallotta először Attila hírét? ... Semmiféle monda nem terjedhet el, ha nem köti magát valamely élő emlékhöz, bármely csekélyke legyen is az." (Gyulai Pál: Budapesti Szemle, XXVII., 1881.)

"Az ősi tudaton alapuló történeti hagyomány nem monda, ezért nem vizsgálható mondatörténetként." (Hóman Bálint: A magyar hun-hagyomány és hun-monda, Bp. 1925.)

"Hunfalvy Pál és kortársai még hihették azt, hogy a magyaroknak csak a honfoglalás után lehetett alkalmuk hallani Attiláról és a hunokról. Ma mindnyájunk előtt világos, hogy ez a vélemény képtelenség." (Németh Gyula: Attila és hunjai, Bp. 1930.)

Magyarázatra szorul, hogy a négy hazai munkából vett idézetből kettő miért mult századbeli, különösen, hogy a továbbiakban is jelentékeny mértékben a 19. század utolsó harmadának vitaanyagából kell merítenem. Az ok egyrészt a szerte Európában és hazánkban is megélénkült mondakutatás, másrészt a Hunfalvy Pál munkássága nyomán magasra csapó vitahullám.

Hunfalvy Magyar Ethnográfia c. munkája 1876-ban jelent meg, s kétségtelen írói, történeti erényei mellett a nemzeti történetírásra kiábrándító következtetései keltették iránta a nagyobb figyelmet. Már idézett gyűjteményes munkájában - a bátorító önvigasztalás némi ízével - Szűcs is példalóddzik avval, hogy ki gondol ma már a Hunfalvy munkássága nyomán támadt felháborodásra? Nehéz századaink ismeretében azonban nem nehéz meglátni, hogy Hunfalvy nagy okossága, kritikussága csak azzal a belső önkontrolljával - ha egyáltalán élt benne ilyesmi - érvényesíthetett, hogy a magyarok történelmi dolgaiban azért elsősorban a szabadságharcot leverő Habsburg birodalom magyarellenessége s szellemiségének legyen jól fészült, "füre nem lép, fára nem mászik" jófiuja.

Ezt természetesen nem a levegőbe lógatott lábbal, lirizáló ellágyultságban mondom, adatokkal éppúgy meg is erősítem. Első nagy turkológusunk, Vámbéry Ármin tanítványa, Thury József (55) pontról pontra bebizonyította, hogy a magyarság akkori nagy ellenségei, Roessler Róbert, Maximilian Büdinger vagy korábbi A. Ludvig Schlöser, hogy csak ezt a hárommat említsem, műveinek főbb megállapításait Hunfalvy kritikátlanul átültette a magyar történettudományba. S ami a nagyobb baj, ezek alapján egész iskolát teremtett, amelynek zsákutcás, ostoba Habsburg-német elfogultsága, mai szemmel inkább keserű nevetésre ingerlő hatása alól csak az első világháború s főként az Ady minden irányban szétszűrő szellemiségének hatása által sikerült, ha részben is, kiszabadulnunk.

Nem kerülheti el mai folyóirataink olvasójának figyelmét a Hunfalvy reneszánszára irányuló törekvés. Egy róla cikkező szerző (56) nem kisebbet állít, minthogy ő a hazai kritikai szemléletű szakirodalom első megalkotója s a nagy elméleti munkásságú Bartók és Kodály is az ő tudói "köpenyéből" bujt volna ki. Nem tudom, hogy a zeneelméletben és pedagógiában is kiváló Bartók és Kodály mily mértékben tanulmányozták a Hunfalvy Ethnográfiáját, de hogy a Kossuth szimfóniával jelentkező Bartók a turini remete atillájából és nem a Hunfalvy schwarz-gelb színezetű "köpenyéből" bujt ki, azt merem állítani.

Mindenesetre - bizonyítható adatok alapján - én inkább rokonszenvezek A Láthatatlan ember írójának, Gárdonyi Gézának éles szavaival: "A magyar történetírásban Hunfalvynak Batu káni szerepe volt: földült és elégett minden hagyományt. A hunrokonságot merőben megtagadta, s Atilla magyar dicsőségét beledobta az Akadémia szemetesládájába" (57).

E szükséges kitérő után, ha nagyon vázlatosan is, lássuk a magyar hunhagyomány megítélését és a benne központi fontosságú Nibelung ének eredetének értelmezése körüli, évtizedekig zajló, áldatlan vitát.

A kiváltó ok az volt, hogy több német szerző szerint a magyaroknak semmi emlékezetük nem lehetett a hunokról és Attiláról, amit róluk tudtak, azt tőlük, a németektől vették át.

Tekintsük ezuttal a közvetlen elindítónak e vélekedésben dr. Eduard Rösler. Értekezése 8. fejezetében Casselre hivatkozva a következőt mondja: "Anonymus Kézainál és Thuróczinál igen sokkal kevesebbet tud a hunmagyar őstörténetéről, ezért e mondák csak akkor keletkeztek, midőn a nyugati tudományosság és monda azt lehetővé tette." Továbbá: "e rokonságnak mind a nyelv, mind a történettudomány egyformán ellene mond."

Anonymusról: "Előtte a magyar történetről belföldi munka nem létezett s így írása volt e tárgyban a legelső, csak külföldi forrásokból merített." "...koholt és erőszakosan ferdített, ahol a magyarokat dicsőséghez segíthette." "...A névtelen jegyző a történetet ferdítések és hazugságok által eltorzítja s képtelenné tünik Magyarországról régibb történetének forrásul szolgálni, tehát a történet-nyomozók kezéből száműzendő."

Ez ugynevezett kritikai szemlélet ősapja, a szász A. Ludvig Schlöser: "Anonymus műve egy ostoba barát őrült fecsegése ..." egy teljesen tudatlan ember önkénye és szándékos meséje... Még józan emberi észben is szűkölködő mesemondó."

Ízlelgessük e vélekedések első hazai keresztapjának, Hunfalvynak szavait: "...a magyar krónikák egy mesevilágban élnek, mely a valót a költeménytől nem bírja elválasztani..." A magyarság nem a pogány, hanem a keresztyén magyar, mégpedig keresztyén német papjaitól hallott legelőször valamit Attiláról és a hunokról; keresztyén német papok írták meg a hun-magyar atyafiságot és az ugynevezett hun-magyar históriát."

Csak még két passzus Hunfalvy-ból: "Akárki szerkesztette először a hun-magyar krónikát, melyet azután a többiek másolgtának, az hozzá tévé a Hunor és Magor-féle mesét, hozzá egyebet is, ami a burgund-hun mondában nem volt meg; hozzá tévé a székelyek hun eredetét is. A hun monda idegen lévén általában, s idegen földről jutván a magyar krónikába, az tehát így, amint birjuk, történelmi alap nélkül szűkölködik; mesénél nem egyéb. Világos ennél fogva, hogy az is csak mese, amit a krónikások abból származtatnak; mesénél nem egyéb a székelyek hun eredete is." "...Amint a krónika költötte a Hunort és Magort, Attilának származását,

hol Nimróttul, hol Magógtul s Árpádnak származását Attilától: úgy költötte a székelyek hunságát is."

Nem feltétlenül vall azért tudósi higgadtságra, követésre példás kritikai szellemre - amint ma egyesek állítják - ez a teleszájú nagyképűség.

A "tárgyilagos" tudományos kritika eredményeinek vélt külföldi munkák gátlástalan respektálása mellett, ez a Hunfalvy azért is ily kérlelhetetlen, mert a nagy magyar nyelvészé vált kölni Budenz József érveit is védi. A Budenz által ekkor már abszolút érvényűnek bizonyított finn-magyar nyelvrokonság Hunfalvy szerint is kizárta a hun kapcsolatot, s aki ezt mégis képviselte, azt hiu légvárakat építőnek nevezte.

Székely részről kötötték fel először a kardot, így dr. Nagy János (58). Hasonlóképpen, ahogy az egyoldalú nyelvi megítélés helytelenségére legutóbb Sinor Dénest idézte László Gyula - fogalmazásában ugyan nem érte vele teljesen egyet -, Nagy János Humboldt tekintélyéhez folyamodott: "A nyelvnek sem rokonságából, sem különbözőségéből nem lehet megoldani a népek származásának nagy és nehéz problémáját: azokból legfeljebb valószínűségeket lehet következtetni."

Gondolom az eredetkutatásban szót kérő folkloristák, régészek, sőt csillagászok /ma már erre is van példa/ örömmel veszik a Hunfalvyval való vitában Nagytól citált Renan-veleményt is: "Ahol az írott történelem világa megszűnik, ott kezdődnek a szájhagyományok, hol ezek végződnek, ott beszélni kezdenek az épületek romjai, a kézművek hátramaradt példányai: s ahol ezek is elhallgatnak, ott megszólal a föld, míg végre a csillagok viszik feljebb a történelem fonalát."

Nézzünk meg Hunfalvy iskolájából néhány tudós álláspontot, Riedl Frigyes: "a hun krónika idegen forrásokból kompilált mű, önálló mondai színezetű elemei genealógiai céllal készült tudákos könyvmondák".

Heinrich Gusztáv: "E magyar hunmondák a német hun-monda hatása alatt alakulhattak ki, a hazai német lakosság élőszóbeli közvetítésével jutottak el a magyarokhoz."

Petz Gedeon: "A történelmi elem Jordanesből, a mondai a városlakó németek közvetítésével, ill. a hunok után itt lakó népektől átvett hagyományból."

Bleyer Jakab: "Pannónia szláv lakói útján eljutott keleti-gót Attila-mondából ered."

Moór Elemér: "A német Spielmannok, hivatásos énekmondók közvetítése".

A történelmi nemzeti hagyomány folytatójaként Sebestyén Gyula (59) - az ő munkássága avar-fejezetünk megírásában is elsőrendű kútforrás volt - az idézett germanistákkal ellentétben, nem a német-magyar kulturviszony (kulturfölény) szempontjából vizsgálta a hun-magyar kapcsolat mondai hagyományát. Sebestyén a mondai és mondává szövődött Kárpát medencei

hunhagyományt, illetve históriát, így Attila és a hunok harcait avar közvetítéssel magyarázták. Azáltal pedig, hogy a legújabb magyar történeti álláspont az avarokat hunoknak tartja, igazolta őt a jelen.

Hunfalvy és követői hatására - egészen a huszas évek elejéig - a magyar történettudomány a hun-kérdést kizárta saját kutatási köréből. A történészek ennek következtében legfeljebb a krónikák egymásközi viszonyának tisztázása végett, forráskritikai szempontból vizsgálták a hun-krónikát s annak írott forrásait. A székely eredet is hosszú időre megszünt a hun-kérdés része lenni. Az ősi hagyomány elejtésével egyidőben a hunok és más török népek története iránti érdeklődés is szinte teljesen kiveszett. Nem látták tisztán a hunok, avarok, bolgárok etnikumát. Az ortodox finnisták tudományos terrorja minden ilyen kezdeményezést elnyomott. A mondai elemek értékeléséről ismertett sokféle vélemény is jelzi, hogy a történettudományi szempontok kikapcsolása után - a nyelvtudomány művelése mellett - csak mondaelemzés volt hazánkban.

E témánál Hóman Bálint összegezésére is támaszkodtam, ezért ismerjük meg Hunfalvy munkásságát sommázó véleményét: "Hunfalvy nyitotta meg a módszeres kritika érvényesülésének útját, tárgyi eredményei - mai tudásunkkal mérve - nagyon is problematikus értékűek." "Hunfalvy határozottan kétségbe vonta, hogy a IX.-XII. századi külföldi források tudtak volna hun-magyar azonosságról. Igen hiányos forrásanyagra támaszkodott, s ezt kellő alap nélkül állította (60).

A XX. században fellendült nemzetközi turkológiai kutatás véget vett a hun-krónika körüli beltenyész, pepecselő tudósodásnak Magyarországon is. A nyelvészekről és mondaelemző germanistáktól elnyomott történészek is végre levegőhöz jutottak. Új és megvilágító értelmet kaptak a honfoglalás kori kutfők, de a véleményük miatt mélyen ellenzékbe szorult Thury József, Nagy Géza és Sebestyén Gyula által megfogalmazott tételek is.

Véglegesen bebizonyosodott, hogy a hunhagyománynak nem Kézai az egyedüli forrása. Ő csak összegezte a korábbi magyar és külföldi írott forrásokat s a bennük megőrződött néphagyományt. Igaznak bizonyult például Domanovszky véleménye: "A hun történetben az élő monda győzedelmeskedett az írott források felett. ... a tudós átvétel és a monda között a határt sokszor egyáltalán nem lehet megvonni. Sokszor még azt is nehéz eldönteni, hogy a hun história miéért egyezik az írott kutfővel, mert ez a forrása? Vagy csak azért, mert az illető történeti eseményt a monda is feldolgozta?" (61).

Ami pedig a monda fontosságára vall, nélküle: "a hunhistóriára a magyar krónikában szükség nem lett volna, s bizonyára nem is jutott volna senkinek sem eszébe, hogy a hunok történetét a magyarokéval kap-

csolatban megírja".

E mondaanyagnak viszont semmi köze az Attiláról szóló germán hősmondákhoz, mert azok semmit sem szólnak hun-magyar azonosságról.

Egyfelől a bolgár mult tisztázása erősítette meg a Fekete tengeri onogur-bolgár és alán kapcsolat, sőt a néprokonság történeti hitelét, majd az avarok továbbélése, jelenléte a Nagy Károllyal való harcuk után is, a hun-történetben felidézett csaták valóságos megtörténtét bizonyította.

Barbarossa Frigyes udvari papjának, a tudós költő Viterboi Gottfriednek a hatását, bár mértéktelenül eltulozza Szűcs Jenő a magyar-hun azonosság Nyugaton való elterjedésében, amikor azt írja, hogy az ő tekintélye tette véglegessé e "hiedelmet", azt azért nem említi, hogy Viterboi szerint "a besenyőktől kergetett magyarság Pannóniát az avaroktól foglalta el." Az író "Memoria seculorum" c. műve 1185-ben, "Pantheon"-ja 1189-ben íródott.

Kézainak az avarok és frankok pannóniai és ausztriai csatáit hun ütközetekként megírt fejezetei is a hun-avar hagyomány fennmaradásáról tanúskodnak. "A dunántúli csaták leírásánál - s ebben valamennyi kutató megegyezik, igazi mondával van dolgunk". - állapította meg már Domanovszky is.

Sebestyén ebbeli fejtegetése alapvető és világos: "Történelmi adatok szerint közvetlenül a magyarok megjelenése előtt a nyugati végeken avarok és a tőlük keletre telepedett szlávok képviselték külön kagánok, illetve külön fejedelmek alatt a hegemoniát. Ha tehát a honfoglalók tőlük vették el Pannóniát, akkor természetesen ennek a két népnek kellett helyet kapnia a honfoglaláskori mondákban is. A szlávokat tényleg képviseli Szvatopluk, aki történelmi személy, de az avarok nevét középkori hazai krónikáink egyetlen egyszer sem említik meg. Annál többet beszélnek a hunok utódairól..."

Az avarokat egyébként nálunk elsőként Mátyás és Ulászló olasz történetírója, Bonfini említi. Nála a Nagy Károly által leigázott avarok már teljesen azonosak a magyarokkal. Sőt, Thuróczy 1488-ban kinyomatott krónikája alapján a 744 utáni avar történetet fogadja el magyar történetként. Vajon van-e tudomásuk erről a kettős honfoglalás mai képviselőinek?

A magyarokat a hunokkal és avarokkal azonosító kutfőkről már másutt szólottunk. Sebestyén felsorolásából csak hármat emlíünk: Hrosuita, X. századi gandersheimi apáca nevezi avaroknak a magyarokat egyik, 959-68 körüli költeményében, majd, ami igen fontos, egy Berengárról szóló vers/vele két évtizedig voltak szövetségben a magyarok s legtöbb olaszországi hadjáratuk az ő megsegítésére volt/, majd a Mólki Krónika jegyezte fel 1174-ben, hogy Liupold osztrák herceg fia feleségül vette "az avarok királyának leányát." /II. Géza/mgh. 1161/ leányáról van szó./ Hrosuita

gandersheimi apáca 959-63 között irt versének a mérvadó voltát, ha mérlegelnénk, hadd hívjam fel a figyelmet egy szenzációsnak is számítható kis adalékra. Egy Falkenstein János nevű szerző mult századi összeállításból tudjuk, hogy Árpád dédunokája, keresztnevén Gerbega, a X. században a gandersheimi apácakolostor fejedelemasszonya volt. Szolgálatá évei megegyezhetnek Hrosuita apácaidejével, mert a nagyanya, Árpád leánya, 938-ban halt meg. A leszármazás fonala ez: Ágnes-Arnulf házasságából Judit, Judit-Henrik /Madarász Henrik császár fia/ frigyéből Gerbega. A minden ágon uralkodói környezetből származó Gerbega - s könnyen hathatott verselő apácájára - értesültsége bizonyosan nem számítható mende-mondának.

"Ha ennyi hiteles tanu bizonyítja- írja Sebestyén-, hogy a hunok, avarok, magyarok neve összefolyt, akkor azokon a krónikásokon sem szabad csodálkoznunk, akik az avar és hun kapcsolat alapján azt merték az idegen kutfők bátorítására és a hazai vallomások alapján állítani, hogy a magyarok a szlávoktól a velük rokon hunutódok közvetítésével foglalták el az Attila király örökéből reájuk maradt Pannóniát. Ez csak azt fejezi ki, hogy a honfoglalók itt szlávokat és avarokat találtak, ami aztán tökéletesen meg is felel a történeti igazságnak" (62).

A Tárnokvölgyi ütközet leírásakor Kézaiiban ezt olvashatjuk: "Látván tehát Ditrik, hogy embereiben illy nagy öldöklés esett, más nap hogy az ütközetet vivta, Macrinussal Tulna város felé vonula ... Megismervén tehát a hunok, mennyi és milyen a nyugati nemzet fegyvere és lelke, neki bátorodva seregükkel Tulna felé indulának, hogy Ditrikkel és Macrinussal megvivjanak. Kiknek jövetelét amint Ditrik megértette, velük Czezőnmaurnál szembe szálla..."

Történelmi tény, hogy Nagy Károly a Tullmal azonos római Comagena mellett ütközött meg az avarokkal, erről Einhard évkönyve tanuskodik. Az összefüggést Eckhardt Sándor is világosan látja: "A kapcsolatot Kézai annál könnyebben megtalálhatta, mert hiszen a külföldi forrásokban is előfordul az a vélemény, hogy Nagy Károly avarirtó hadjárata bosszu volt Attila pusztításaiért, sőt van olyan forrás is, mely Attilát éppen avar királlyá teszi"(63). Biborbanszületett Konstantin például: "Attila az avarok királya..."

Ditrik neve sem történelmi előzmény nélküli. Nagy Károly e hadjáratának egyik vezére a Theodoricus /Ditricus/ nevet viseli. Tuln körül tehát élt az avar-hun frank ütközet emléke. Theodocis név, e vezér 12. századi életrajza szerint, a hun-germán ütközetben is megtalálható: Theodocis vezeti a germán hadakat, s Ardaricus gepidakirály is ott van a germánok hadaiban.

Semmiképpen sem "gyurt össze fantasztikus koholmányt" Kézai, ahogyan

ezt Szűcs Jenő kegyetlen cinizmussal állítja. Még a hun-avar-magyar mondai hagyományt nem ismerő külföldi történész számára akár zavarosnak ható Attila-harcok leírásában sem. Sebestyén Gyula végkövetkeztetése a hun-avar hagyománynak csak nálunk való továbbéléséről feltétlenül helytálló ma is: "A Pannónia megvételeéről szóló hun-mondákat nem a krónikás gyártotta, hanem az avar és hun hagyományt szabadon elegyítő hazai mondákból vette át és állította össze."

Szűcs Jenő talán egyik leginkább hitelrontó szándéku, legkevésbé korrekt mondata Kézai megítélésére a hun fejezettel kapcsolatos: "Hogy csak az író egyik leghajmeresztőbb etimológiai ötletét említsük, Hispania a magyar ispánokról /spani/ nyerte nyevét." E mondatával ugyanis Szűcs egy olyan gondolatsorát zárja le, amelyben Kézai hun-magyar azonosítását ismerteti. Ezáltal válik ez az odavetés szinte gonosszá. A mód, ahogyan lecsap rá, hogy érzékeltesse, ime ennyit ér az ő hun-eredet-"fikciója" is.

Csak hogy Kézai tudományos és jogos eljárásnak tekinthette a Sevillai Izidor óta különösen elterjedt névelemzést is. Nem én mondom ezt, hanem Eckhardt Sándor, s éppen a Hispania-etimológiára. Az az Eckhardt Sándor, akinek legfőnyilvánosabb kutatási eredményeit Szűcs gondolatáról-gondolatra következetesen felhasználja. Ám kérdőjeles feltevéseiből valósággal kijelentőmondatos bunkókat gyárt a huntörténet magyar eredetiségének a széjjelverésére.

A Kézaiéhoz hasonlatos etimológiai mondát a középkor, különösen Sevillai Izidor óta /VII. szd./, ezrével eszelt ki. Divattá vált népekről városok neveire vagy megfordítva következtetni. Anonymus is így járt el egyébként, amikor a magyarok Hungar nevét a Hung/Ung/folyó nevéből magyarázta, amelyről krónikája szerint a honfoglaló seregek hosszabban időztek.

Sevillai Izidorus bizonyítottan történeti forrása is volt Kézainak. Olvashatta tőle ezt a megállapítást is: "A hugniakat azelőtt hunoknak hívták s utóbb királyukról avaroknak."

Nem hallgathatom el, s a fogasabb problémák tisztázásának erős vágyától sarkallt fiatal történészeknek fel is hívom a figyelmét rá, hogy Kézai esetleg talán nem is szorul mentségre, ebben a Szűcstől ily mérgesen ismét felpiszkált ispán-hispán vitában. Bartal György (64) ugyanis alapos bizonyítékok felsorakoztatásával igazat ad Kézainak.

E sietős munkámban magam nem tudtam megnyugtatóan utána járni a dolognak, bár nagyon szerettem volna, ez felszíssenéméről tanuskodó soraimból is gondolható. Ezért csupán jelzem az utat, amelyen el lehetne indulni. A magyarság elődeit a parthusokban kereső Bartal Pliniusra (Pl. VI. 29.) hivatkozva elmondja, hogy e nép országa 18 megyére és három kerületre oszlott. Ily megyékből állt Arménia és Ibéria is, amelyeknek egy részét akkor már Hispaniának nevezték /Strabo XI. k. 2. /.

Iberia Asiatica-rol van szó, a mai Gruziáról./ Na most, Kálmán királyunk törvénykönyvének 37. fejezetében bukkan fel a mai megye fogalmunk egyik középkori fogalmi jelölője, "Mega," "judices Megales" formában. Plinius /VI. 29./ ugyanakkor egy megyehatárnak számító hegyszorosot Parthiában "Climax megale"-nak nevez. Idevágóan, emlit Bartal egy p betű helyett tévesen t-vel írott parthus szót a "megistan"-t, amelyet a magyar megyeispán szóval azonosít.

Az ispán-hispán analógiára még annyit: az Érdy Kódex-ban található egy Szt. István ünnepéről irt talán korabeli értekezés, ennek szerzője "hytetlen Somogy hyspan"-nak nevezi Kupát (Koppányt/. Bartal a hely és a személy közelebbi megjelölése nélkül - Kézai igaza mellett - Humboldt /kettő van/bizonyítékára is hivatkozik az Ibéria-Hispánia összefüggésben.

A lenézett és nevetségesnek kikiáltott dolgok sokszor visszaütöttek már. De Ipolyi Arnold történészibb fogalmazásu intelmével is védhetem magam e kitérőért: "A történetben a legcsekélyebbnek látszó adat is fontossággal bír."

Kihagyhatatlanul szólnunk kell arról is, hogy a hun-magyar azonosság, rokonság tételesen sem nem állítható, sem nem cáfolható önmagában a Kézai Gesta Hungarorumával. A hunhagyomány némely XI. századi forrásokra visszamenő részleteinek van éppen a legnagyobb értékük. Valamennyi korunkra jutott krónikáknak van ugyanis egy már eddig feltárt ősforrása, az I. Endre /1046-1061/ korában írott és elveszett Gesta Ungarorum. Ebben többek között benne voltak az Árpád-ház nemzetségi hagyományai. Az elveszett Gesta, ha szó szerint és teljes tartalmában nem is, de több részletében fellelhető, kikövetkeztethető több krónika-felhasználásból is.

Hóman egyik tanulmánya (65) alapján ez így összegezhető: "A teljes szövegű gestából - az egyházak számára, a helyi folytatás céljaira, még Szent László életében /Hóman a Gestát Szent László-korinak tartja/ készült egy inkább király-lajstromokra emlékeztető krónikás kivonat. Ezt a kivonatot a XII. -XIII. században több helyütt, így Somogyváron, Zágrábban Váradon, helyi- és országos jelentőségű feljegyzésekkel kiegészítve, egykoron folytatták. A Somogyvári Krónika töredékei Albericus Világkrónikájában /1233/ maradtak fenn, a Zágrábi és Várad-i régi krónikák részletei pedig a Zágrábi /1334/, Várad-i /1374/ és a Knauz-féle rövid zágrábi krónikák interpolációiban."

A hun-magyar azonosság gondolatát a XI. századi Gesta Ungarorum-ból merítő, de a Kézai-féle hun-krónikával bővített gestától független és nála korábbi források közül négyben találjuk meg. Így Spalatói Tamásnál /1260 k./, aki a magyarok bejöveteléről Anonymussal és Ricardussal egyezően a Gesta alapján szól, s azonosnak mondja a hun és a magyar népet; Attila "dux"-ról is megemlékezik.

A XIII. század elején, ugyancsak az elveszett Gesta Ungarorum felhasználásával készült Lengyel-Magyar Krónika a magyarok első királyaként szól Attiláról és hosszabban foglalkozik tetteivel.

Anonymus Gestája is többször szól Attiláról, de a hun népvét egy-szer sem használja /Eckhardt szerint talán azért, mert a XI. századi Gesta csak a dinasztia Attilától való leszármazásáról tanuskodik./ Ezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy a dinasztia ebben még a papoknak sem engedett, akármennyire is kárhóatosnak kellett tartania még a XI. században mindent, ami a pogány multa emlékeztetett.

A székelyeket Anonymus egyszerűen Attila király népeként említi.

A magyar-hun hagyomány XI. századi létezését bizonyítja az 1058-ban hazánkban járt Hersfeldi Lambert feljegyzése Attila kardjáról.

Összegezeként Hóman úgy látja, hogy a hun krónikánál két századdal régibb, eredetibb írott hun-hagyomány tartalmában benne van: a hun és a magyar azonos nép; Árpád fejedelmünk, Attila király egyenesági leszármazottja; a székely nép: Attila népének egy töredéke, a honfoglaláskor, az új hazában csatlakozott Árpád magyarjaihoz stb.

/Györffy György ellenvetéseiről külön fejezetben szólnunk./

Eckhardt Sándor más adatot is említi (66). Így azt, hogy IV. László idejében a cseh király megígéri, hogy a magyar királynak visszaadja valamennyi lincset, melyet magnénje, Mazovi Anna magával vitt Csehországba: a királyi koronát, a királyi jogart és "egy igen drága arany edényt, amelyet mindenütt igen finom és csodás szépségű drágakövek díszítenek és sok más aranyékszert, melyet Attila magyar király és más utódjainak idejétől fogva mostanáig Magyarországon őriztek". A magyar udvarnál ilyen módon úgy tudták, hogy Attila kincse birtokukban van.

A külföldi írott források Kézainál fellelhető nyomainak elemzése nem célunk. Az az olasz összefüggés azonban figyelemre méltó, hogy a több kéziratban említett és elveszett Velencei őstörténet szintén egy Attila történetéről szóló fejezettel kezdődött; ugyanugy, mint a Kézai krónikája. Ezt használhatta Paulinus minorita is a XIV. század elején írt Világkrónikájában, s ennek alapján a Kézaitól is felhasznált részekből abban tér el, hogy nem a hét kapitány, hanem Attila vezeti be a hunokat Pannóniába, illetve, hogy Attila egy Osdrubal nevű magyar király leányának a fia. Paulinus említi is forrásai között a Historia Attilae c. művet (67).

A század elején megfejtett bolgár fejedelmi lajstrom összefüggéseiben máig a leginkább kikristályosodott véleménynek kell tartanunk Gombocz Zoltánét (68).

Mindenekelőtt kijelenti: "Eleve is lehetetlennek kell tartanunk, hogy egy hódító nép leszármazási hagyományát a meghódított néptől vegye át." Továbbá: "Azt hiszem, hogy a honfoglaló magyarság már magával hozta a későbbi hunmonda néhány elemét. Így a hun-magyar rokonság hitét, azt a

hagyományt, hogy a honfoglalás voltaképpen secundus introitus, visszahódítása annak a földnek, amely a hunokkal való rokonság révén a magyarokat illeti meg, továbbá Attila kedvenc fiának, Csabának az emlékét."

Gombocz e véleményét arra alapítja, hogy a bolgárok is a hun törzsek közé tartoztak, hogy a hunok éppúgy törökök voltak, mint a bolgárok és az avarok, a magyarokat pedig egy uralkodó bolgár-török réteg szervezte meg. Ez a bolgár uralkodó osztály hozta magával, s tette magyar nemzeti hagyománnyá a hunokkal való rokonságnak, a hun-magyar azonosságnak a hitét, ez hozta magával a keletre menekülő hun királyfinak, s Attila pannoniai hun birodalmának halovány emlékét.

Abban, hogy a hunhagyomány nyugati átvétel-e, illetve keletről hozott örökség, perdöntő jelentőségűvé vált a Nibelung ének keletkezésének helye, de főként ideje. Alapjában véve Györffy Györgynek a hunhagyomány magyar eredetiségét kirekesztő véleménye is nagyrészt ezen áll vagy bukik.

A Nibelung ének már Hunfalvyt is foglalkoztatta. "Pilgrim passauai püspök meg akarta térítési területül szerezni az új Hunniát, e célból még bullaszövegeket is ferdített" - írja az Ethnográfiában. "Összegyűjteti és latin nyelven leírta a német mondákat a burgundok és hunok történeteiről. Ezeket azután németre fordította a XII. vagy XIII. században s versekbe foglalák, így támadt a híres Nibelung."

Megjegyzni még, hogy a költemény Attilát a X. századi Géza képében festi, s ami ennél számunkra érdekesebb, az hogy Cassel /Magyarische Alterthümer/ "sokkal többet tulajdonít a nemzeti forrásnak és Anonymusnak, mint valóban lehet." Pedig ez a Cassel inkább rombolni igyekezett a hun-magyar összefüggéseket, a nála "radikálisabb" Hunfalvy azonban még ezt is kevesellette.

Fontos Eckhardt Sándor véleménye: "Olyan uralkodó ez az Attila, mint a XIII. századbeli német vagy magyar királyok. Nagyon valószínű, hogy a magyar kutatásnak van igaza, amikor a Nibelung ének hun udvarának és Attilának a képében a magyar történeti hagyomány, nevezetesen a Szent László-kori Gesta Ungarorum hatását is keresi. Erre utalnak elsősorban az Attila nászára összesereglett népek, Kiev említésével, a Magyarországba helyezett Etzelnpurc, amelyek így együtt csak a magyar krónikában fordulnak elő. A szerző beleviszi a költeménybe a magyar Gestának Szent István-Gizella ellenes felfogását is. Itt Szent István éppoly pipogya, tehetetlen, az ármányosnak feltüntetett Gizella királyné és a németek kezében, kik Vazul herceg és családja életére törnek, amilyen tehetetlen báb Etzel Krimhild cselszövényei közepette. Csakis a Nibelungenlied szerzője helyezi a német hősmonda alakjait az általa jól ismert magyar földre, melynek fényes királyi udvarát akár tapasztalásból, akár hallomásból is jól ismerte. Köztudomásu továbbá, hogy az ének pontosan a korabeli Magyarországra lokalizálja az eseményeket: Mosont, Esztergomot és Budát meg is nevezi Misen-

burc, Gran és Etzelburg néven." Szent István "pipogyasága" vagy inkább Gizella erőskezűsége mellett, az uralkodópár e jellemzése még inkább illik a kutfők szerint Gézára, illetve feleségére, Saroldura. Ez a kép is látszik valószínűbbnek, hiszen a későbbi költésű Nibelung-ének latin nyelvű anyagát Géza idejében iratta Pilgrim püspök. Az utóbbi feltevést erősíti Szent Adalbert második történetírója is (Acta SS. Apr. V. 22./ a következő soraival: "Béla /Adalbert/ küldött a magyarok fejedelméhez, de sőt nevéhez is, ki az egész országot férje kezeivel igazgatta, és a férjéhez tartozó ügyeket is kezelte, kinek vezérsége alatt keletkezett a kereszténység." - Tegyük ehhez még hozzá Dubravius, 1550 körüli olmützi püspök sorait Adalbertről: Rómából jövet a dalmát partokról" jelentette magát Magyarországon, amelyet még főnökök / praefecti/ kormányoztak, kiket kapitányoknak hívtak, és kik között első és legtekintélyesebb István volt /Historia Bohemica VI. 46./." Chabani Adamér szerint "Géza is István nevet kapott"/Leibnitz Bibl. Mscript. II. 168. l./.

Az idézet önmagáért beszél, különösen a továbbiak ismeretében.

Györffy Györgynek, ha jól értettem, az a véleménye, hogy Budának Attila városaként való német elnevezése /Ezelen bürge/ "semmiképpen sem lehet korábbi a XII. század második felénél, mert ez előtt az idő előtt a név még nem volt helyhez rögzítve."

Mivel Györffy a Nibelung ének keletkezését a XII. század közepén gondolja, s más időbeli összehasonlítási tény, adatot nem említ a városnév lehetséges "helyhez rögzítésére", az elnevezés időpontját is a Nibelung ének megjelenésével egyidejűnek veszi. Az ének tartalmi elemei ezzel szemben - Echhardt szerint - XI. századi fogásuak és szemléletűek, illetve még valószínűbb, hogy X. századvégiek.

Talán kiegészíthet bennünket egy XX. századi német értelmezés. Aloys Schröfl /Der Urdichter des Liedes der Nibelungen Not und die Lösung der Nibelungenfrage, München, 1929; Und dennoch die Nibelungenfrage gelöst, München, 1931./ német egyetemi tanár azt állítja, hogy a Nibelung éneket Géza fejedelem felszólítására Esztergomban írta egy Pilgrim nevű hittérítő, akit a németiség és kereszténység felé erősen hajló fejedelem esztergomi udvarába hívott a pogány magyarság áttérésének előmunkásául. Az eposz eredeti kézírata elpusztult Esztergom vára kiégésekor, a tatárjárás alkalmával, azonban Pilgrim valószínűleg egy példányt Passaubába vitt, és az ottani székesegyház irattárában elrejtett. Egy korabeli egyházi törvény ugyanis megtiltotta a pogány emlékek költői feldolgozását. Az így megmentett hősköltemény csak a XI. század végén került elő - középnémet átdolgozásban - a nagy német nyilvánosság számára.

Be kell vallanom, Schröfl könyveit néhány főbb könyvtárunkban nem találtam; pontos címét is Németh Gyula egyik bibliográfiájából, a rövid ismertetést pedig egy újságközleményből vettem (69).

Hanem, ha igaznak bizonyul, amit ez a Schröfl állít, akkor bizony orra bukhat minden olyan elmélet, amely lehetetlennek tartja azt, hogy Anonymus vagy akár a XI. századi Gesta írója már hazai forrásból is tudhatta a Nibelung énekbeli nevekről és összefüggésekről, még az ének német megjelentetése előtt. /Az újságközlemény tudósítását természetesen nem tekintem még bizonyító erejűnek./

A lexikális megállapodottságu német tudományos vélemény egyébként ma a következő: a Nibelungenlied-et 1200 /1198-1204/ körül egy ismeretlen osztrák költő a passau-i püspök körzetében a korabeli udvari költészet szellemében a pogány anyagból formálta. A dal szerint Attila városa Esztergom /Gran/. Az Etzelburg elnevezésű Attila városa, a hivatalos német tudomány szerint, ily módon, valószínűen Gran /Esztergom/. - E feltételezés egybevág a magyar állásponttal: Géza /Gyécsa/ fejedelmi központja Esztergomban volt.

Mindezek ismeretében a következőket szűrhetjük le:

a) a mai német tudományos álláspont eltér Györffyétől, mert az ének megjelenését nem a XII. század második felében, hanem a századfordulón gondolja;

b) uralkodói tartalmat tulajdonít az énekekben a Pilgrim-gyűjtő - közte - pogány magyar anyagnak;

c) központi szerepítnek látja Géza Attilát megszemélyesítő alakját és székhelyét Esztergomot /Gran-t/.

Mindezekhez tegyük hozzá: Anonymus Budát nevezi meg Attila városa-ként. Nem valószínű ezért, hogy a Nibelung-énekből merített volna. Az Etzelnpurcelnevezést a régi Gestából tudhatta, s hazai tájékozottsága révén nem személyesítette meg - jelképesen sem - Attilát - a Pilgrim emberei szerinti "hun" - Gézával.

„Nem egyéb, mint a Pannóniára való birtokjog érvényesítése”

"A magyarok a 900. évi száguldozások után a magukéba, Pannóniába tértek vissza". (Fuldai Évkönyvek 839-901. évek, Bartal György közlése, Új Magyar Múzeum, 1858., III. füzet)

Hajdanában Attilának
Hitetlen magyar népe
Parancsára zsarnokának
Tört másoknak vesztére.
Ám később királya, István
Erkölcse szelidített,
S beléülte, tanítván
Szebb életre, a hitet.
(Vers a XIII. századi
Zágrábi Breviáriumból,
Ford.: Muraközy Gyula)

"... a jegyző főiránya a magyarok eredetéről egy hamis nézet megalapítására megy ki, hogy ti. a magyarokat Attila népeitől származtassa ... Neki elviselhetetlennek látszatott őseit a német krónikások leírása után rabló csordáknak képzelni, melyek az országra rohannak s az ellenállásra erőtlenség, számtalan népesség legyilkolása után a véráztatta földet megszállották. A jog eszméje erkölcsi nagyságában kelt föl benne, s most már nem lőn elég neki, hogy a magyarok a jelenre jogállapotban éltek, mely rájuk nézve birtokuknak a szomszéd népek részéről történt elismeréséből keletkezett. Nem, utálva azon képzeletet, hogy valaha önkény és jogtalanság által jutottak birtokukhoz, átvitte jogfogalmait őseinek idejére, s az elkövetett jogtalanságot legalább sok nemzedéssel hátrább, egészen ismeretlen ősapáikra, a hunokra igyekezett hárítani. Most már a magyarok azon hivatásban tűnnek fel, hogy jogukat keresik: ők nem hódítanak, hanem csak visszafoglalják elvesztett sajátjukat." (Dr. Eduard Rösler: Zur Kritik aelterer ungarischer Geschichte, Troppau, 1860., Szabó Károly nyomán)

" Az azonosítás bizonyos ideológikus előnyeit már 1200 körül felismerte a Párizsban tanult magyar Anonymus (P. magister). Ő fedezte fel elsőként, hogyha Pannónia egykor Athila földje volt, Ecilburg a Nibelung-énekbeli Etzelen bürge, azaz Óbuda, "Attila városa", a székelyek pedig "Attila király népei" voltak, akkor már csak meg kell tenni a hunok egykor legendás uralkodóját ... az Árpád dinasztia őseinek s a magyar honfoglalás máris mint a Pannóniára való birtokjog (mai fogalmainkkal: történeti jog) érvényesítése fogható fel. Ám ... a hun nevet ő még csak le sem írta, ő még nem merészkedett odáig, hogy a magyar népet a keresztény Nyugat emlékezete szerint oly gyűlöletes hunoktól származtassa."

" A magyar honfoglalás így módon nem volt egyéb, mint a Pannóniába "visszatérő" hun-magyarok jogának érvényesítése."

" Maga a királyi udvar még 1250 körül, IV. Béla idején is ke-
reken elutasította az Attilával való bárminő kapcsolat gondol-
tát." (Szűcs Jenő: Kézai-tanulmány)

Két dolgot kell azonnal leszögeznünk: 1. ez a vélekedés a XIX. század jogeszméiben fogant, semmi köze Anonymus korához, amelyben éppen némely osztrák-német oldali uralkodók igyekeztek a pannóniai avarokat korábban hódoltató Nagy Károly örököseiként a hűbérjogot velünk szemben ősi joggal érvényesíteni; 2. Rösler a magyar szabadságharc leverése utáni gyilkosan magyarelles légkörben írt.

A mi XX. századi történelmünk tanulmányának, a külföld számára is írott véleményei lényegi tartalmukban - meglehetősen módon - a Rösler elkeseredően gyűlölködő kritikátlan tévtanait visszhangozzák.

Röslernek csupán Anonymust feketére festő érvelése azonban önmagában sem lehetne véglegesen cáfoló bizonyíték a hunokkal való kapcsolat elvetésére. A Fuldai Évkönyvekből idézett sorok szintén Rösler - és Szűcs-ellen szólnak.

Bartal György, a nagy magyar jogtörténész Hartvik püspöknek, jóval Anonymus előtti írásában (1108-ban II. Henrik császárral jött M-ra) ugyancsak talált utalást arra, hogy az Árpádok születésére Attilának maradékai (Bartal: Új Magyar Múzeum, 1858. IX. füzet, Nyílt levél P. T. -hoz).

A Nesztor Krónikának esoraira "Ekkor jöttek a fehér ugrok és örökölték a szlovén földet", Bartha Antal helytálló elemzését, hogy ezek jóval korábbi időre, Heraklius császár korára / az 500-as évek / értendők, elfogadom, s ezért nem hivatkozom Nesztorra. Mégis említenem kell, mert Barthával ellentétben szerintem az idézet a bolgárokról vonatkozhat. Nesztor a magyarokat fekete ugrok-nak nevezte, s a bolgárokat fehérnek.

Anonymus védelmére, Röslerrel szemben, ellenvéleményül mindennek előtt Németh Gyulára hivatkozom (70). Szerinte a magyar hunhagyomány mellett szól krónikánk két helye. Az első hely /ez vág e témába/ Anonymus ötödik fejezetében van, és arról szól, hogy a magyarok "szállongó hirből" /fama volante/ azt hallották, hogy Pannónia Attila király földje, akinek az ivadékából Álmos vezér, Árpád apja származott. Mi ez a fama volante? Nem igen lehet más - így Németh-, mint célzás a magyaroknál meglevő hun hagyományra; nem hihető, hogy írott nyugati forrásokra hivatkoznék.

Anonymus e fogalmazásához egyéb megvilágítás is idekivánczol. Így a korabeli vallásos korszak. A pogánykori, s benne a hun-dolgokról is egy papi embernek ekkor csak igen szőrmentén lehetett fogalmaznia.

Innen a "nem én mondom", "azt beszéljük"-féle fogalmazás.

Magyarázat másrészt az akkori krónikás-felfogás, hogy csak az írott forrásoknak van igazi hitele.

Ezért is mondja: "...". S ha az oly igen nemes magyar nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a parasztság csalfa meséiből, vagy a hegedősök csacska énekeiből mintegy álmodozva hallaná, igen éktelen és elég illetlen lenne..."

Nem vette be krónikájába a Botond-mondát sem: "Némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly kapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis, mivel ezt a történelmíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán parasztok hamis meséiből hallottam, ezért jelen művembe nem akartam beírni."

E szemlélet felmérhetetlen kárára utalhatnak a már idézett Arany János-i sorok: "a krónikások józansága, a korai kritika dere hagyományos költészetünk virágait fagyasztá el..."

Anonymus Attilára emlékező sorait így módon semmiképpen sem tekinthetjük politikai-birtokjogi érdekű kitalálásnak, sőt inkább még az ő korában is elevenen élő, csak papi óvatossággal, félénken vállalt, mert azért el nem hallgatható magyar hunhagyomány lecsapódásának.

Jól vallanak erről az összekötő mondatok. Ime az Attila-résznél éppen: "A leghíresebb és hatalmasabb király Athila Krisztus Urunk születésének 451. évében jött be Scythiából. Nagy sereggel Pannóniába érkezett. Megszalasztván a rómaiakat, elfoglalta az országot. Királyi fővárost a Duna mellett alkotott magának... Ez az, amit a mai nap magyar nyelven Budavárnak, német nyelven Etzelburgnak neveznek." S ez el nem "hallgatható" kitérő után, mintegy magát is az "illendőségbe" visszazökkentve, így folytatja: "De tartsuk magunkat az elbeszélés rendéhez."

Nem bizonyul megalapozottnak Szűcs másik ellenérve, a IV. Béla felfogásával való példálódzás sem.

Megelőzően szólva: merőben történetiellen látásmódra vallana, ha Szent Istvántól töretlenül egyenesvonalú fejlődési folyamatnak látnánk a pogány kortól való elszakadást, s vele egyben a kereszténységbe, az új társadalmi, állami rendbe való belenövést. Az ezenközbeni mindenféle társadalmi, politikai folyamatok természetes közegellenállásán túl a számos visszaesésnek magyarázata lehet az is, hogy a frissen "keresztény" koponyájú magyaroknak is bebenőtt már az új hittől még hibogó fejüklágya, s az égre tekintő, földi hívságoktól elfordító, buzgó térítő mellett és mögött felismerték a zsebükre és szabadságukra menő nyugati hatalmi érdekeket is. A negatív színezetűnek tekintett pogány remisz-cenciák jegyében így gyakorta pozitív szándéku és tartalmu politikai indulatok is izmosodtak.

Terjedelmi okokból csak egyetlen példát lássunk Kézai krónikájából

a visszaesések okaira. "Gizella királyné pedig a gonoszok tanácsából hűga fiát, a velencei Pétert, kinek atyja a velenceiek hercege volt, tévé királlyá a magyarokon, hogy kénye kedve szerint teljesíthesse akaratjának gerjedezéseit, s hogy Magyarország, szabadságát veszítve, a németek alattvalója legyen. S miután Péter uralkodni kezdett, a királyi méltóság minden szelidségét levetkezé, és német dühösséggel tombolva az ország nemeseit megveti vala, az ország javait a németekkel és olaszokkal főnhéjázva és telhetetlen szívvél falván. Az erősségeket, várakat és az ország minden méltóságát a magyaroktól elszedvén, németeknek és olaszoknak osztja vala."

E magatartásra valló, Péternek tulajdonított szavak is olvashatók a krónikában: "Ha darab ideig egészségben maradok, valamennyi bárót, tekintetes urat, századost, országnagyot és méltóságot németekből és olaszokból teszek, és Magyarország földjét idegenekkel töltve be, a németeknek adom birodalmul."

Az V. István, illetőleg IV. László korának tulajdonított krónika e szókimondó fogalmazása IV. Béla korát megítélő szemléletre is utal. E kor bennünket érdeklő vonatkozásainál derülhet fény Szűcs Jenő érvelésének cáfolatára.

Veale ellentétben ugyanis - IV. Béla és udvara nem azért nem vállalta Attila személyét és a hun-kapcsolatot, mert a magyaroknak Attilához és a hunokhoz szerintük semmi történelmi közük nem volt, hanem, mert egy, a Szent István korának megfelelő vallási türelmetlenség és elfogultság vált ismét uralkodóvá az országban.

E korszak-ismétlődés hazai oka elsősorban a tatárjárás és következményei, de tágabb, európai összefüggésben a pápai és a világi hatalom szembekerülése és e korszakban meginduló nagy mérkőzése.

A mi későbbi IV. Bélának már herceg korában vallási tulbuzgóságáról volt ismeretes. Sürgette például a pécsi egyházmegyéhez tartozó déldunántuli részeken az ott annyira elterjedt "lombardus" eretnység elleni inkvizíciós pereket (71).

Az egész Európában kegyetlenségéről hírhedt Theuton János főinkvizitort is a III. Honorius pápával sűrűn levelező IV. Béla vette nálunk pártfogásába, s éppen a pápa ajánlására engedett neki szabad teret itteni működéséhez. Így lett ez a János fráter 1231-ben a domonkos rend hazai tartományfőnöke s oly nagy hatalmúvá vált, hogy a pápa megbízottjaként 1235-ben magát II. Endrét - Béla apját - csaknem egyévi időtartamra kiközösítéssel sujtotta. Az ő közreműködésével tudott a német lovagrend újabb stratégiai pontokat szerezni az országban, holott korábban II. Endre e szervezetet a Barcaságból és a Szerémségből kemény rendszabályokkal viasztasorította és az országból ki is űzte. Főként a jobbágyi sorban elterjedt félpogányság, félkereszténység volt teljesen kiszol-

gáltatva a nagy inkvizitornak.

Már most, akinek személye témánkban közvetlenebbül érdekel bennünket, az a győri származású Marcellus fráter, IV. Bélának a második honalapítás munkájában állandó kísértője, tanácsadója és szolgálattevője, a domonkos rend új magyar tartományfőnöke. E Marcellust bizta meg IV. Ince pápa 1252-ben kiadott híres "Ad extirpenda" /"Kiirtandó eretnekek"/ bullája alapján a magyarországi "félkeresztények" "extirpálásával".

A tatárjárásban és még utána is magára maradt nép e korban a még élő, s a betelepülő kunok által is erőre kapott régi hit vigasztalásába menekült. Ez eltévelyedettekre és a régi hitet fenntartó, emellett betegápoló mágusokra csapott le az inkvizíció.

Tény az, hogy a királyi udvarban lakozó Marcellusnak "a tatárok vadsága által eltorzult lelkületeket az igaz hit védelmében hogy megújíthassa..." indokálással adta meg IV. Ince a legnagyobb, pápának fenntartott kiközösítési és feloldozási hatalmat, s ő csaknem 12 évig vezető szerepű volt az eretnység és félpogányság elleni hazai küzdelemben.

Ami a hunhagyományt illeti, ennek a Marcellusnak a kezenyomát kell látnunk IV. Bélának - egy újabb tatár-betöréstől tartva - 1254-ben a pápához írt segélykérő levelében.

A fontos részlet így hangzik: "Például idézzük Totilát, ki keletről jött a Nyugat leigázására és főleg Magyarország közepére helyezte székét."

Ez a Totila /541-552/ - Attila halála után száz évvel - a keleti gótok királyaként két ízben is, 546-ben és 549-ben elfoglalta, kifosztotta és feldulta Rómát. Több olasz forrás s nyomában részben az olasz történelmi hagyomány, őt összekeveri és azonosítja Attilával, aki különben nem-hogy Rómában nem járt, de a Pó folyót sem lépte át délre haladtában.

Meglepő, hogy a nagy tekintélyűnek tartott Viterboi Gottfried, bár nem keveri össze a két személyt, de Totilát is hunnak, illetve magyar-nak tartja. Memoria seculorum-jában látjuk ezt: "Olvassuk, hogy két magyar királyság van...másik...Pannóniában terül el, ezt a Pannóniát némelyek Új-Magyarországnak nevezik. Ezek uralma idején Attila és Totilla, egykori fejedelmek, sok királyságot dultak fel Itáliában és Galliában."

A teljes idézetet, igen fontos tartalma miatt, másutt hasznosítjuk, ehelyt Totilla miatt feltűnő érdekű és értékű részét adjuk csupán. Mi rejlihet e Totilla értelmezés mögött? Viterboinál semmiképpen sem névcseré, mert Attilát is említ. Totilla Afrikából tört be Itáliába. Vajjon a Kézainál is megirt azokhoz a hun csapatrészekhez tartozhatott Totilla /későbbi leszármazottként persze/, amelyek Spanyolországba húzódtak a catalaumi ütközet után s innen Afrikába is jutva, a Genzerikh gótaival, vandáljaival együtt tüntek fel Attila után száz esztendővel? Mivel forráselemzést nem nyújtok, ezt a mérlegelő elkalandozást magam is sokallom, tény,

hogy vagy valóságos hun-személy ez a Totilla, vagy személyével Attila egy névcseréje áldozata, Névalterogója a gótok viselt dolgaiért is a történelmi ítélőszék elé állított bűnbak./Vagy massagéta volna ez a Totilla?/

Eredeti gondolatmenetünkben maradvány, azt kell látnunk, hogy IV. Béla és udvara - ellentétben a mai magyar történész véleményével - lényegében állást sem foglalt a hun-magyar ügyben, egész egyszerűen a valószínű korabeli római és olasz szemléletről szaturált - nyilvánvalóan marcellusi - véleményt tolmácsolta a pápának.

A Totillával való azonosításra különben később is vannak nyomok. Így a Divina Comédiában, Attilát a vérengző zsarnokok közé, a pokol hetedik körébe juttatja Dante. A versben ezt mondja honfitársainak: "arra a hamura építették újra /városukat/, mely Attilától visszamaradt."

Ez utóbbi adatokért a mai historikusnak nem is kell külföldi könyvtárakhoz folyamodnia. Én is Eckhardt Sándor írásából⁽⁷²⁾ veszem. Ő már azt a végkövetkeztetést is kimondja, IV. Béla udvara felfogásának okáról, amit e fejezetben Szücs-csel ellentétben magam is hangoztatni kívánok.

Királyunk az idézett levél tanúsága szerint azért áll oly idegenül szemben Attilával, mint bármely más nyugati uralkodó, mert "ez volt úgy látszik az Egyház álláspontja".

Eckhardt e véleményét bizonyító példával is megtoldja: "A 13. századi zágrábi breviárum versben állítja szembe Attila magyar király zsarnoki, kegyetlen és pogány uralmát az utód Szent Istvánéval."

A vers magyar fordításban a fejezet élén olvasható.

Hunor és Magyar

Amott kerekedik egy fekete felhő
Abban legelészik csodatévő szarvas,
Csodatévő szarvaska, ezer ága-boga ...
(Kelj fel gazda, kelj fel, dunántúli
regőlő ének)

Vadat üzni feljövénnek
Hős fiait szép Enéhnek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia.
(Arany János: Rege a csodaszarvasról)

A Hunor név, összecsengvén a hun népnévvel, csábító lehetőség volt Kézainak - így Szűcs Jenő.

Lássuk krónikásunk idevágó szavait: "Hatod évre tehát kimenvén véletlenül, a pusztában Belár fiainak nejeire, kik férjeik nélkül sátraikban tanyáznak, s gyermekeikre bukkanának, kiket is vagyonestől sebes nyargalva a Meotis ingoványaiba vivének. Történt pedig, hogy azon gyermekek közt az alánok fejedelmének, Dulának két leányát is elfogták, kiknek egyikét Hunor, másikat Mogor vevé nejül. S ezen nőktől vették eredetüket minden hunok és magyarok."

Már Szabó Károly szól arról fordítói jegyzetében, hogy e mondai elbeszélés a magyaroknak a bolgárokkal és az alánokkal rokonnéppé válásáról tanuskodik.

Györffy György szerint a testvérpár-ös /Hunor és Magor/ eredetisége mind forráskritikai, mind ethnológiai szempontból igazolható. A nőrablás mondanában testvérpár szerepel.

Németh Gyulának egyenesen az a véleménye, hogy Kézainak ez a helye sajátságosképpen a legbecsesebb magyar őstörténeti emlék összes krónikáinkban (73). Megőrizte a Kaukázus-vidéki őshaza emlékét, megőrizte a bolgár népet, melynek Belár szabályos magyar fejleménye. /Anonymus a volgai Bolgáriát - népe 921-ben egy Álmos nevű uralkodó alatt tért át a mohamedán hitre - terra Bular-nak nevezi./

Megőrizte az alán-magyar érintkezés emlékét, erről különben oszét jövevényszavaink is tanuskodnak, és megőrzött egy mai és régi adatokkal is igazolt alán nevet, a Dula-t. Dula, az alán király neve, jól ismert oszét név, de az un. elbiai feliratban megtalálható szarmata tulajdonnévként is.

Mindez véletlenség műve nem lehet, s ha Kézai e feljegyzésében van is valahol irodalmi hatás, az egész lényegében magyar történeti hagyományra megy vissza. Általában az a szokás, hogy Kézai e helyét különféle forrásokra és Kézai kitalálásaira vezetik vissza, ez azonban pusztán kombináció.

A Dula nevet nem szabad a bolgár fejedelmi lista Duló nemzetségnevével azonosítani, mert a Duló szabályos megfelelője a magyarban Gyula, illetve a török Jula. /E név a besenyőknél is Jula./

A megelőző sorok mind a Németh Gyula szavai.

Szűcs Jenő /Györffy nyomán/ úgy véli, hogy a Hunor név az ómagyar nyelven Onour, illetve Unor formában hangzott, s a testvérpár neve az onogur-magyar kapcsolat perszonifikált mondai emléke.

A Magyarok fejezetben már hasznosított legújabb Németh Gyula tanulmány az onogur szó továbbélő formáját nem az Onour-ban látja. Németh szerint későbbi jelentése: nándor (74).

Messzi távolságban tartva ugyan magam mindenféle nyelvészkedéstől, mégis a nézetek szembesítésének szándékában maradván, két igen logikus, egyben az előzőtől eltérő névelemző magyarázatot ide kell iktatnom.

Az első változat a rendkívül értékes munkásságu Nagy Gézáé (75). Hunor és Magyar szavunk - szerinte - összetett, és nem származékszó. Mielőtt az egyes szótagok jelentése el nem homályosodott, éppenolyan ismert jelentésük volt, mint a dentu-moger, soba-moger, hetu-moger szavaknak a maguk idejében. Saját felismerése, hogy a testvérpár nevekben az ar-, er-, eri-rész, ember jelentésű szó; megfelelője férj szavunkban őrződött meg.

E szó tagokkal szinonim fogalomnak tartja a népnév jelölő gar-, gor-, gur utótagokat, az alábbiak szerint:

magy-eri	magy-gar
bul-ar	bol-gar
hun-or	hun-gar, hunu-gar
jo-r	ju-gor

A bulgar-ra ritka szerencsés módon olyan megfelejtés is van, amely nem pusztán nyelvészkedő szófejtés, de élő tájszavakban fellelhető, világos jelentésű szó. Potapov szovjet tudós három tájnyelvi formájában bukkan reá: bu-gu, bul-gul, bur-gur. A szótagok egyenkénti jelentése: szarvat viselő állat, ill. erdőben lakó állat. /László Gyula egy írása nyomán dr. Bendefy László közlése./

Szűcs elképzelésével ellentétben, Nagy Gézáéval lényegében egybevágó Németh Gyula szómagyarázata: nem valószínű - írja -, hogy Kézai a Mogyor név analógiájára alkotott volna Hunor nevet, hiszen ő a Mogyor végétét nem érezhette képzőnek. Az r-képző a magyar nyelvben Kézai idejében nem élt. Ha Kézai a hunok számára névadó őst alkot, akkor ezt nem Hunornak, hanem egyszerűen Hun-nak nevezi. Van is olyan képzési népnévünk, hogy türkeri /török/, vagy rumeri /görög/. Ilyen név lehet a Hunor is, amelynek tehát eredeti alakja Huneri, s ennek szabályos fejleménye a Kézainál található Hunor.

Németh Gyula következtetése ezután így hangzik: "A Hunor névnek így különös fontosságot tulajdonítok a hun hagyomány fenntartásában, mint ahogyan szerintem különös fontossága van a hun-magyar kapcsolat kérdé-

sében az Anonymus-féle hagyománynak, melyben Attila neve a legfontosabb. Attila legendás neve azoknál a népeknél, melyek vele vagy utódaival közvetlen kapcsolatban voltak, hosszú századokon át megmaradt, mint ahogy megmaradt a germánoknál Attilának és főfeleségének, Arykánnak a neve" (76).

Csak futó pillantásra is, talán érdemes felidézni a "magyar" szó jelen-téséről a mult század végén zajló vitát Nagy Géza és Munkácsi Bernát kö-zött.

Nagy Géza *Lenormant Fr.: La langue primitive de la Chaldée* /Paris, 1875./ c. művének érvei alapján vitázik. Ezt hivatkozásaiból pontosan tud-juk. A korabeli mezopotámiai ásatások írásos anyagaira támaszkodó Lenor-mant - műből merithette azt a érvét, hogy a szkíták, szarmaták az ural-táltáji népcsalád egy kihalt csoportjához tartoztak, s e népcsaládból való a föld egyik legrégebb kulturnépe, a szumir vagy akkád, majd Media ré-gi lakosai, az un. protomédok, vagy medo-szkiták. Ami e XIX. századi nyelvész vitában lényeges érv: " ez a nyelvcsoporthoz közép helyet foglalt el a finn-ugorság és a török-tatárság között." " A szumir protoméd nyelv-csoporthoz északi égi a szkita, masszagéta." " A protoméd vagy méda-szki-ta a médiái akkádféle nyelv."

Ilyen nyelvhistóriai összefüggésben Nagy szűknek is érzi Munkácsi kon-cepcióját: " Munkácsi a magyar népben nem lát egyebet, mint egy a Duna és a Tisza völgyébe vetődött északi ugor törzset, mely legközelebbi roko-naitól, a vogul-osztyákoktól és zürjén-votjákoktól elszakadva, évszázadok leforgása alatt idegen elemek, törökök, szlávok, germánok hatása alatt egy külön nyelvet fejlesztett ki, amely azonban az idegen elemek levoná-sával mindenben az északi ugor nyelvcsoporthoz sorakozik."

Nagy Géza a magyar szóban előtagként egy föld jelentésű ősgor szót gondol. Mint mondja, tényeket, nem hipotéziseket nyújt: akkád: mea, ma-da, mongol modsi föld, ország, tartomány, terület. A föld finnugor el-nevezése: má, mo, mu vagy moda szó. Mordvin: moda, finn: maa, vogul: má, mo, osztják má, mo, zürjén-votják mu, permjak: mu, ma.

Az akkád "mada", föld szó utótagját ugyane nyelv "bir", ember jelen-tésű szavában véli felismerni. A kifejelett összetételt adja vissza a közép-ázsiai törökségnél még a XVI. század elején is megvolt madsar nevű törzs, ill. a Sejbán kán seregében - valószínűleg baskiriai maradvány-harcolt madsar elnevezésű özbég törzs neve is.

Elgondolását erősítő összefüggést lát Nagy Géza abban is, hogy: "a szkíták által lakott területen találhatók a legsűrűbben a gar, ger, gor, gur végzetű népnevek / uturgur, kuturgur, kotzager, ultziager, bolgár, szaragur, bittugur, szatagur stb./ s e név utórésze így lehet nép, ember jelentésű, mint például az akkád "kharra" is ember jelentésű."

A magyar vagy a hozzá hasonló jelzésű népnév előfordulására kiter-jedt nyomozást végzett Padányi Viktor (77). Azt találta, hogy "a Kr.e.17. századtól a Kr.u.10. századig a legkülönbözőbb nyelveken és különböző írásrendszerekkel, módokon, tudósítások vannak egy népről, amelynek ne-ve határozottan és egységesen m-hanggal kezdődik, és van a belsejében egy lágy mássalhangzó, amelynek pontos visszaadására a tudósító nyelvek fonetikai rendszere képtelen. E rejtélyes mássalhangzót megpróbálják je-lölteni d, dz, t, th, tz, ts, s, k, sőt x betűjeggyel is, sőt az arabok d, dzs, az örmények gh hangokkal is. Ez a név így a Kr.e.5.századig mit-ha /többesszámban mittani/, mada, méd, médj, médz, manni, mandu, maza, matia /többesben matiani/, matsi /többesben matsien/, musk, max, mag torzulásokkal jelenik meg, illetőleg a különböző írásrendszerekből latinbetűs írásra ilyen formában tette át ezeket a neveket az írástudomány."

Nagy Géza felismeréséhez kapcsolható Padányi következő állítása: "Fel-tűnő, hogy a Kr.e. 5. szd-tól kezdve a Káspi-vidéki és kaukázusi indivi-duális népnevek felbukkanása során ugyanezek a nevek az -ar, -or, er-, ir-, irra- népnév végződéssel ellátva jelennek meg a következő formák-ban: mad-irra /a madából/, max-era /a musk-ból/, match-ar /a matsi-ból/, meiori /többes/, meiorani /többes/, matori /többes/, megari és maghiori /mind a kettő többes/, mazar, madzar, madjyr, matchar, magior, maghiar, mogher, makar, madar, végül madzsar írásmódon."

"Mindezek alapján apodiktikus érvénnyel ki lehet mondani, hogy ilyen nevű nép, vagy népek a Kr.e.17. és a Kr.u. 10. századok közti korban Előázsiaiában létezett vagy léteztek. Ezzel szemben a dél-kaukázusi térben és a Káspi környékén ma semmi m-hanggal kezdődő nevű nép nem talál-ható, de az egész Eurázia területén is csak három van, Keletázsiaiában a mandzsuk, Indiában a mundák és Középeurópában a magyarok... E külön-böző torzulású formákból kiszublimálható fonetikai bázis feltűnően hasonlít a magyar népnévre, amelynek 1100 év alatt magának is voltak Magor, Mo-gyer, Megyer torzulásai." /Padányit idéztem./